

บทที่ ๓
หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในพิธีกรรมการไหว้ครู
ภาคกลางของไทย

วิทยานิพนธ์เรื่องความเชื่อในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษารูปแบบพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทย ๒) เพื่อศึกษาความเชื่อและความหมายเชิงพุทธจิตวิทยาที่ปรากฏในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทยและ ๓) เพื่อเสนอทางออกในการประยุกต์หลักจิตวิทยาเชิงพุทธต่อความเชื่อในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทย

ในบทนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาหลักพุทธจิตวิทยาหรือหลักธรรมที่ปรากฏอยู่ในขั้นตอนพิธีการไถ่ถอนการไหว้ครู บทสวด บทภาวนา คำปฏิญาณ ตลอดจนเครื่องสังเวทเครื่องบูชาตามลำดับดังนี้

๓.๑) หลักธรรมทั่วไปในกระบวนการปฏิบัติในพระพุทธศาสนาประกอบด้วย ไตรสิกขา ๓ ภาวนา ๔ มรรคมีองค์ ๘

๓.๒) หลักธรรมเกี่ยวกับคุณสมบัติของครู ประกอบด้วยพรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ สัมปยุตธรรม ๗ กัลยาณมิตรธรรม ๗

๓.๓) หลักธรรมเกี่ยวกับคุณสมบัติและการปฏิบัติต่าง ๆ ของศิษย์ ประกอบด้วย กตัญญู กตเวทิตะ อธิปัตถ ๔ สัมมัตถ ๔ คุณธรรมเกี่ยวกับศีล ๖ คุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการ และอื่น ๆ

๓.๑ หลักธรรมทั่ว ๆ ไปเกี่ยวกับกระบวนการปฏิบัติในพระพุทธศาสนา

หลักธรรมที่เกี่ยวกับกระบวนการไหว้ครูประกอบด้วย ไตรสิกขา ภาวนา ๔ และมรรคมีองค์ ๘ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาซึ่งปรากฏในขั้นตอนต่าง ๆ ในพิธีกรรมไหว้ครู ที่สอดคล้องกับองค์รวมแห่งการพัฒนาชีวิตและจิตใจตามสมควรแก่ธรรม

๓.๑.๑ ไตรสิกขา^๑ หรือสิกขา ๓ เป็นหัวข้อธรรมที่จะต้อง จะต้องศึกษา, ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ฝึกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้อย่างขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน)

๑) อธิศีลสิกขา (สิกขาคือศีลอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง)

๒) อธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูง)

๓) อธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง) เรียกง่าย ๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา

^๑ อ.ปญจก. ๒๒/๗๔/๑๒๑

๓.๑.๒ ภาวนา ๔ (การเจริญ, การทำให้เป็นให้มีขึ้น, การฝึกอบรม, การพัฒนา)^๒

๑) กายภาวนา (การเจริญกาย, พัฒนากาย, การฝึกอบรมกาย ให้รู้จักติดต่อกันเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายภายนอกทางอินทรีย์ทั้งห้าด้วยดี และปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณมิให้เกิดโทษ ให้กุศลธรรมงอกงาม ให้กุศลธรรมเสื่อมสูญ, การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ)

๒) สีสภาวนา (การเจริญศีล, พัฒนาความประพฤติ, การฝึกอบรมศีล ให้ตั้งอยู่ในระเบียบวินัย ไม่เบียดเบียนหรือก่อความเดือดร้อนเสียหาย อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ด้วยดี เกื้อกูลแก่กัน)

๓) จิตภาวนา (การเจริญจิต, พัฒนาจิต, การฝึกอบรมจิตใจ ให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรมทั้งหลาย เช่น มีเมตตากรุณา ขยันหมั่นเพียร อดทนมีสมาธิ และสดชื่นเบิกบาน เป็นสุขผ่องใส เป็นต้น)

๔) ปัญญาภาวนา (การเจริญปัญญา, พัฒนาปัญญา, การฝึกอบรมปัญญา ให้รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันเห็นโลกและชีวิตตามสภาวะ สามารถทำจิตใจให้เป็นอิสระ ทำตนให้บริสุทธิ์จากกิเลสและปลดปล่อยจากความทุกข์ แก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นได้ด้วยปัญญา) ในบาลีที่มาท่านแสดงภาวนา ๔ นี้ ในรูปที่เป็นคุณบทของบุคคล จึงเป็น ภาวิตกาย ภาวิตศีล ภาวิตจิต ภาวิตปัญญา (ผู้ได้เจริญกาย ศีล จิต และปัญญาแล้ว) บุคคลที่มีคุณสมบัติชุดนี้ครบถ้วนย่อมเป็นพระอรหันต์

๓.๑.๓ มรรคมีองค์ ๘ หรือ อัฐังคิกมรรค (เรียกเต็มว่า อริยอัฐังคิกมรรค แปลว่า “ทางมีองค์ ๘ ประการ อันประเสริฐ”)^๓ องค์ ๘ ของมรรค (มคคังคะ) มีดังนี้

๑) สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้ริยสัจ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้อกุศลและอกุศลมูลกับกุศลและอกุศลมูล หรือเห็นปฏิจกสมุปบาท)

๒) สัมมาสังกัปปะ (ดำริชอบ ได้แก่ เนกขัมมสังกัปป อพยาบาทสังกัปป อวิหิงสาสังกัปป) ดู กุศลวิตก ๓

๓) สัมมาวาจา (เจรจาชอบ ได้แก่ วจีสุจิริต ๔)

๔) สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ ได้แก่ กายสุจิริต ๓)

๕) สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ ได้แก่ เว้นมิฉฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ)

๖) สัมมาวายามะ (พยายามชอบ ได้แก่ ปธาน หรือ สัมมัปปธาน ๔)

๗) สัมมาสติ (ระลึกชอบ ได้แก่ สติปัฏฐาน ๔)

๘) สัมมาสมาธิ (ตั้งจิตมั่นชอบ ได้แก่ ฌาน ๔)

องค์ ๘ ของมรรค จัดเข้าในธรรมชั้น ๓ ข้อต้น คือ ข้อ ๓-๔-๕ เป็น ศีล ข้อ ๖-๗-๘ เป็น สมาธิ ข้อ ๑-๒ เป็น ปัญญา ดู สิกขา ๓ อริยสัจ ๔; และหมวดธรรมที่อ้างถึงทั้งหมดมรรคมีองค์ ๘ นี้ ได้ชื่อว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง เพราะเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่จุดหมายแห่งความหลุดพ้นเป็นอิสระ ดับทุกข์ ปลอดภัย ไม่ติดข้องในที่สุดทั้งสอง คือ กามสุขัลลิกานุโยค และอัตตกิลมณานุโยค ดู ที่สุด ๒

^๒ ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑

^๓ ที.ม. ๑๐/๒๙๙/๓๔๘

๓.๒ หลักธรรมเกี่ยวกับคุณสมบัติของครู

หลักธรรมที่เกี่ยวกับคุณสมบัติของครู พรหมวิหาร ๔ สังคหวัตถุ ๔ สัมปติธรรม ๗ กัลยาณมิตรธรรม ๗ ในฐานะเป็นคุณสมบัติของบุพการีบุคคล เพื่อเตือนสติครูและปลูกจิตสำนึกของศิษย์ เพื่อการสำนึกคุณ

๓.๒.๑ พรหมวิหาร ๔ (ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ, ธรรมประจำใจอันประเสริฐ, หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์, ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหลักใจและกำกับความประพฤติ จึงจะชื่อว่าดำเนินชีวิตหมดจด และปฏิบัติตนต่อมนุษย์สัตว์ทั้งหลายโดยชอบ)^๔

๑) เมตตา (ความรักใคร่ปรารถนาดีอยากให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า)

๒) กรุณา (ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในอันจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์)

๓) มุทิตา (ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นมีความสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปรด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีความสุข เจริญอกงามยิ่งขึ้นไป)

๔) อุเบกขา (ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนเอง หรือเขาควรได้รับผลอันสมกับที่รับผิดชอบของตน) ผู้ดำรงในพรหมวิหาร ย่อมช่วยเหลือมนุษย์สัตว์ทั้งหลายด้วยเมตตากรุณา และย่อมรักษาธรรมไว้ได้ด้วยอุเบกขา ดังนั้น แม้จะมีกรุณาที่จะช่วยเหลือปวงสัตว์แต่ก็ต้องมีอุเบกขาด้วยที่จะมิให้เสียธรรม พรหมวิหารนี้บางทีแปลว่า ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม, ธรรมเครื่องอยู่อย่างพรหม, ธรรมประจำใจที่ทำให้เป็นพรหม หรือให้เสมอด้วยพรหม, หรือธรรมเครื่องอยู่ของท่านผู้มีความยิ่งใหญ่) พรหมวิหาร ๔ เรียกอีกอย่างว่า อัปมัชฌา ๔๐ เพราะแผ่สม่ำเสมอโดยทั่วไปในมนุษย์สัตว์ทั้งหลาย ไม่มีประมาณ ไม่จำกัดขอบเขต พรหมวิหารมีในผู้ใด ย่อมทำให้ผู้นั้นประพฤติปฏิบัติเกื้อกูลแก่ผู้อื่น ด้วยสังคหวัตถุเป็นต้น

อนึ่ง ในการที่จะเข้าใจและปฏิบัติพรหมวิหาร ๔ ให้ถูกต้อง พึงทราบรายละเอียดบางอย่าง โดยเฉพาะสมบัติและวิบัติของธรรม ๔ ประการนั้น ดังนี้

ก. ความหมายโดยวิเคราะห์ศัพท์

๑) เมตตา = (มีน้ำใจ)เอื้อยใฝ่ประโยชน์สุขแก่คนทั้งหลาย หรือน้ำใจปรารถนาประโยชน์สุขที่เป็นไปต่อมิตร

๒) กรุณา = ทำความสะเทือนใจแก่สาธุชน เมื่อคนอื่นประสบทุกข์ หรือถ้อยทนทุกข์ของผู้อื่นให้หมดไป หรือแผ่ใจไปรับรู้ต่อคนสัตว์ทั้งหลายที่ประสบทุกข์

๓) มุทิตา = โมทนายินดีต่อผู้ประกอบด้วยสมบัติหรือผลดีนั้นๆ

^๔ ที่.ม. ๑๐/๑๘๔/๒๒๕

๔) อุเบกขา = คอยมองดูอยู่ โดยละความขวนขวายว่า สัตว์ทั้งหลายจะ
อย่าผูกเวรกัน เป็นต้น และโดยเข้าถึงความเป็นกลาง

ข. ลักษณะ หน้าที่หรือกิจ (รส) ผลปรากฏ (ปัจจุปัญฐาน) และปทัสถาน (เหตุ
ใกล้)

๑) เมตตา = (ในสถานการณ์ที่คนอื่นอยู่เป็นปกติ)

ลักษณะ = เป็นไปโดยอาการเกื้อกูลแก่คนสัตว์ทั้งหลาย

หน้าที่ = น้อมนำประโยชน์เข้าไปให้แก่เขา

ผลปรากฏ = กำจัดความอาฆาตแค้นเคืองให้ปราศไป

ปทัสถาน = เห็นภาวะที่น่าเจริญใจของคนสัตว์ทั้งหลาย

๒) กรุณา = (ในสถานการณ์ที่คนอื่นตกทุกข์ได้เดือดร้อน)

ลักษณะ = เป็นไปโดยอาการปลดปล่อยทุกข์แก่คนสัตว์ทั้งหลาย

หน้าที่ = ไม่นิ่งดูตาย/ทนนิ่งอยู่ไม่ได้ต่อทุกข์ของคนสัตว์ทั้งหลาย

ผลปรากฏ = ไม่เบียดเบียน/อวิหิงสา

ปทัสถาน = เห็นภาวะไร้ที่พึ่ง/สภาพน่าอนาถของคนสัตว์ทั้งหลายที่ถูก

ทุกข์ครอบงำ

๓) มุทิตา = (ในสถานการณ์ที่คนอื่นมีสุขสำเร็จหรือทำอะไรก้าวหน้าไปด้วยดี)

ลักษณะ = พลอยยินดี/ยินดีด้วย

หน้าที่ = ไม่ริษยา/เป็นปฏิปักษ์ต่อความริษยา

ผลปรากฏ = ขจัดความริษยา ความไม่ยินดีหรือความทนไม่ได้ต่อ

ความสุขสำเร็จของผู้อื่น

ปทัสถาน = เห็นสมบัติ/ความสำเร็จของคนสัตว์ทั้งหลาย

๔) อุเบกขา = (ในสถานการณ์รักษารธรรมตามความรับผิดชอบต่อกรรมที่

เขาทำ)

ลักษณะ = เป็นไปโดยอาการเป็นกลางต่อคนสัตว์ทั้งหลาย

หน้าที่ = มองเห็นความเสมอภาคกันในคนสัตว์ทั้งหลาย

ผลปรากฏ = ระงับความขัดเคืองเสียใจและความคล้อยตามดีใจ

ปทัสถาน = มองเห็นภาวะที่ทุกคนเป็นเจ้าของกรรมของตนว่า สัตว์
ทั้งหลายจักได้สุข พ้นทุกข์ ไม่เสื่อมจากสมบัติที่ได้ที่ถึง ตามใจชอบได้อย่างไร

ค. สมบัติ (ความสมบูรณ์หรือความสัมฤทธิ์ผล) และวิบัติ (ความล้มเหลว หรือ
การปฏิบัติผิดพลาด ไม่สำเร็จผล)

๑) เมตตา สมบัติ = สงบหายไร้ความแค้นเคืองไม่พอใจ

วิบัติ = เกิดเสนาหา

๒) กรุณา สมบัติ = สงบหายไร้วิหิงสา

วิบัติ = เกิดความโศกเศร้า

๓) มุทิตา สมบัติ = สงบหายไร้ความริษยา

วิบัติ = เกิดความสนุกสนาน

๔) อุเบกขา สมบัติ = สงบหายไม่มีความยินดียินร้าย
 วิบัติ = เกิดความเฉยด้วยไม่รู้ (เฉยโง่ เฉยเมย เฉยเมิน)

ง. ข้ำศึก คือ อกุศลซึ่งเป็นศัตรูคู่ปรับที่จะทำลายหรือทำกรรมนั้นๆ ให้เสียไป

๑) เมตตา ข้ำศึกใกล้ = ราคะ
 ข้ำศึกไกล = พยาบาท คือความขัดเคืองไม่พอใจ

๒) กรุณา ข้ำศึกใกล้ = โทมนัส คือความโสโครเศร้าเสียใจ
 ข้ำศึกไกล = วิหิงสา

๓) มุทิตา ข้ำศึกใกล้ = โสมนัส (เช่น ดีใจว่าตนจะพลอยได้รับ

ผลประโยชน์)

ข้ำศึกไกล = อรติ คือความไม่ยินดี ไม่ยินดี ริษยา

๔) อุเบกขา ข้ำศึกใกล้ = อัญญาณูเบกขา (เฉยไม่รู้เรื่อง เฉยโง่

เฉยเมย)

ข้ำศึกไกล = ราคา (ความโกร) และปฏิฆะ (ความเคือง)

หรือชอบใจและขัดใจ

จ. ตัวอย่างมาตรฐาน ที่แสดงความหมายของพรหมวิหารได้ชัด ซึ่งคัมภีร์
 ทั้งหลายมักยกขึ้นอ้าง

๑) เมื่อลูกยังเล็กเป็นเด็กเยาว์วัย

แม่ - เมตตา รักใคร่เอาใจใส่ ถนอมเลี้ยงให้เจริญเติบโต

เมื่อลูกเจ็บไข้เกิดมีทุกข์ภัย

แม่ - กรุณา ห่วงใยปกป้องรักษา หาทางบำบัดแก้ไข

เมื่อลูกเจริญวัยเป็นหนุ่มสาวสวยสง่า

แม่ - มุทิตา พลอยปลื้มใจ หรือหวังให้ลูกงามสดใสนาน

เมื่อลูกรับผิดชอบกิจการหน้าที่ของตนชวนชวยอยู่ด้วยดี

แม่ - อุเบกขา มีใจนิ่งสงบเป็นกลาง วางเฉยคอยดูพึงทราบด้วยว่า

ฉันทะ คือ กัตตุกัมมตาฉันทะ (ความอยากจะทำให้ดี หรือความต้องการที่จะทำให้คนสัตว์
 ทั้งหลายดีงามสมบูรณ์ปราศจากโทษข้อบกพร่อง เช่น อยากให้เขาประสบประโยชน์สุข พ้นจากทุกข์
 เป็นต้น) เป็นจุดตั้งต้น (อาทิ) ของพรหมวิหารทั้ง ๔ นี้การข่มระงับกิเลส (เช่นนิวรณ์) ได้เป็นท่ามกลาง
 สมาธิถึงขั้นอัปปนา (คือ ภาวะจิตที่มั่นคงเรียบเรียงสงบสนิทที่สุด) เป็นที่จบของพรหมวิหารทั้ง ๔ นั้น

๓.๒.๒ สังคหวัตถุ ๔ (ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยว คือยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้
 ในสามัคคี, หลักการสงเคราะห์)^๕

๑) ทาน (การให้ คือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ
 ตลอดถึงให้ความรู้และแนะนำสั่งสอน)

^๕ ที.ปา. ๑๑/๑๔๐/๑๖๗; ๒๖๗/๒๔๔

๒) ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ (วาจาเป็นที่รัก วาจาพูดดีมีน้ำใจ หรือวาจาซาบซึ้งใจ คือกล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวานสมานสามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่นับถือ ตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วยเหตุผลเป็นหลักฐานจูงใจให้นิยมยอมตาม)

๓) อัถถจริยา (การประพฤติประโยชน์ คือ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณประโยชน์ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม)

๔) สมานัตตตา (ความมีตนเสมอ* คือ ทำตนเสมอด้วยปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอ* ในชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะบุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี

๓.๒.๓ ลีลาการสอน หรือ พุทธลีลาในการสอน หรือ เทศนาวิธี ๔^๖ (การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้ที่เป็นเพียงธรรมิกถา หรือการสนทนาทั่วไป ซึ่งมีใช้คราวที่มีความมุ่งหมายเฉพาะพิเศษ ก็จะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดีโดยมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ ๔ ประการ)

๑) สันทัสสนา (ชี้แจงให้เห็นชัด คือ จะสอนอะไร ก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบาย และแสดงเหตุผลให้ชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้ง เห็นจริงเห็นจัง ดังจูงมือไปดูเห็นกับตา)

๒) สมาทปนา (ชวนใจให้อยากรับเอาไปปฏิบัติ คือ สิ่งใดควรปฏิบัติหรือหัดทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญ จนใจยอมรับอยากลงมือทำ หรือนำไปปฏิบัติ)

๓) สมุตเตชนา (เร้าใจให้อาจหาญแก่งกล้า คือ ปลุกเร้าใจให้กระตือรือร้น เกิดความอุตสาหะ มีกำลังใจแข็งขัน มั่นใจที่จะทำให้สำเร็จจงได้ สู้งาน ไม่หวั่นระย่อไม่กลัวเหนื่อย ไม่กลัวยาก)

๔) สัมปหังสนา (ปลอบขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือ บำรุงจิตใจให้เข้มแข็งเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความหวังและร่าเริงเบิกบานใจ) อรรถกถาชี้แจงเพิ่มเติมว่า ข้อ ๑ ปลดเปลื้องความเขลาหรือความมืดมัว ข้อ ๒ ปลดเปลื้องความประมาท ข้อ ๓ ปลดเปลื้องความอึดคร้าน ข้อ ๔ สัมฤทธิ์ การปฏิบัติ จำ ๔ ข้อนี้สั้นๆ ว่า ชี้ให้ชัด ชวนให้ปฏิบัติ เร้าให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แก่งกล้า ร่าเริง

๓.๒.๔ สัปปริสธรรม ๗^๗ เป็นธรรมของสัตบุรุษ, ธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ, คุณสมบัติของคนดี, ธรรมของผู้ดี)

๑) ธัมมัญญตา (ความรู้จักธรรม รู้หลัก หรือ รู้จักเหตุ คือ รู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมตา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล เช่น ภิกษุรู้ว่าหลักธรรมข้อนี้ๆ คืออะไร มีอะไรบ้าง พระมหากษัตริย์ทรงทราบว่าการปกครองตามราชประเพณีเป็นอย่างไร มีอะไรบ้าง รู้ว่าจะต้องกระทำเหตุอันนี้ๆ หรือกระทำตามหลักการข้อนี้ๆ จึงจะให้เกิดผลที่ต้องการอันนั้นๆ เป็นต้น)

^๖ ที.สี. ๙/๑๙๘/๑๖๑

^๗ ที.ปา. ๑๑/๓๓๑๑/๒๖๔; ๔๓๙/๓๑๒

๒) อัตถัญญุต (ความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ รู้จักผลที่จะเกิดขึ้นสืบเนื่องจากการกระทำหรือความเป็นไปตามหลัก เช่น รู้ว่าหลักธรรมหรือภาชิตข้อนั้นๆ มีความหมายว่าอย่างไร หลักนั้นๆ มีความมุ่งหมายอย่างไร กำหนดไว้หรือพึงปฏิบัติเพื่อประสงค์ประโยชน์อะไร การที่ตนกระทำอยู่มีความมุ่งหมายอย่างไรเมื่อทำไปแล้วจะบังเกิดผลอะไรบ้างดังนี้ เป็นต้น)

๓) อัตตัญญุต (ความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพจน์ให้เหมาะสม และรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป)

๔) มัตตัญญุต (ความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ พระมหากษัตริย์รู้จักประมาณในการลงทัณฑ์อาชญาและในการเก็บภาษี เป็นต้น)

๕) กาลัญญุต (ความรู้จักกาล คือ รู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่จะต้องใช้ในการประกอบกิจ กระทำหน้าที่การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา ให้เหมาะสมเวลา เป็นต้น)

๖) ปริสสัญญุต (ความรู้จักบริษัท คือ รู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้กิจที่ว่าจะประพจน์ต่อชุมชนนั้นๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหา จะต้องทำกิจอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น)

๗) ปุคคลัญญุต หรือ ปุคคลปโรปรัญญุต (ความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอริยาคัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใครๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้นๆ ด้วยดี ว่าควรจะคบหรือไม่ จะใช้จะตำหนิ ยกย่อง และแนะนำสั่งสอนอย่างไร เป็นต้น)

ภิกษุผู้ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ ข้อนี้ ชื่อว่า เป็นผู้ประกอบด้วยสังฆคุณครบ ๙ แม้พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าและพระเจ้าจักรพรรดิ ก็ทรงประกอบด้วยธรรมเหล่านี้ (ท่านแสดงไว้เฉพาะข้อหลัก ๕ ข้อ คือ ข้อ ๑-๒-๔-๕-๖) จึงทรงยังธรรมจักรและอาณาจักรให้เป็นไปด้วยดี

๓.๒.๕ กัลยาณมิตรธรรม ๗^๘ (องค์คุณของกัลยาณมิตร, คุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ คือท่านที่คบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงามและความเจริญ ในที่นี้มุ่งเอามิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยงเป็นสำคัญ)

๑) ปิโย (น่ารัก ในฐานะเป็นที่สบายใจและสนิทสนม ชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาไต่ถาม)

๒) ครุ (น่าเคารพ ในฐานะประพจน์สมควรแก่ฐานะ ให้เกิดความรู้สึกอบอุ่นใจ เป็นที่พึ่งใจ และปลอดภัย)

๓) ภาวนีโย (น่าเจริญใจ หรือน่ายกย่อง ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง ทั้งเป็นผู้ฝึกอบรมและปรับปรุงตนอยู่เสมอ ควรเอาอย่าง ทำให้ระลึกและเฝ้าระวังด้วยซาบซึ้งภูมิใจ)

^๘ ๐.ส.ต.ต.ก. ๒๓/๓๔/๓๓

๔) วตฺตา จ (รู้จักพูดให้ได้ผล รู้จักชี้แจงให้เข้าใจ รู้ว่าเมื่อไรควรพูดอะไรอย่างไร คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี)

๕) วจนฺทโม (อดทนต่อถ้อยคำ คือ พร้อมที่จะรับฟังคำปรึกษาซักถามคำแนะนำวิพากษ์วิจารณ์ อดทน ฟังได้ไม่เบื่อ ไม่นุนเฉียว)

๖) คมภิรมฺจ กถํ กตฺตา (ถกเรื่องเล่าได้ สามารถอธิบายเรื่องยุ่งยากซับซ้อนให้เข้าใจ และให้เรียนรู้เรื่องราวที่ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไป)

๗) โน จฏฺฐาเน นิโยชเย (ไม่ชักนำในอฐาน คือ ไม่แนะนำในเรื่องเหลวไหล หรือชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย)

๓.๓ หลักธรรมเกี่ยวกับคุณสมบัติและการปฏิบัติต่าง ๆ ของศิษย์

หลักคุณธรรมฝ่ายศิษย์ประกอบด้วย กตัญญูทเวที อิทธิบาท ๔ สัมมปธาน ๔ คุณธรรมเกี่ยวกับทิศทั้ง ๖ คุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการและอื่น ๆ

๓.๓.๑ บุคคลหาได้ยาก ๒^๙

๑) บุพการี (ผู้ทำความดีหรือทำประโยชน์ให้แต่ต้นโดยไม่ต้องคอยคิดถึงผลตอบแทน)

๒) กตัญญูทเวที (ผู้รู้อุปการะที่เขาทำแล้วและตอบแทน, ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่น และแสดงออกเพื่อบูชาความดีนั้น)

๓.๓.๒ อิทธิบาท ๔^{๑๐} (คุณเครื่องให้ถึงความสำเร็จ, คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย)

๑) ฉันทะ (ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอ และปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆ ขึ้นไป)

๒) วิริยะ (ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็ง อดทน เอาธุระไม่ทอดทิ้ง)

๓) จิตตะ (ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำและสิ่งนั้นด้วยความคิด เอาจิตฝึกใฝ่ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป)

๔) วิมังสา (ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราหาเหตุผลและตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น)

๓.๓.๓ ปธาน ๔^{๑๑} (ความเพียร)

๑) สังวรปธาน (เพียรระวังหรือเพียรปิดกั้น คือ เพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด มิให้เกิดขึ้น)

^๙ อก.พูก. ๒๐/๓๖๔/๑๐๘

^{๑๐} ที.ปา. ๑๑/๒๓๑/๒๓๓

^{๑๑} อก.จตุกก. ๒๑/๖๙/๙๖; ๑๔/๒๐; ๑๓/๑๙

๒) ปหานปธาน (เพียรละหรือเพียรกำจัด คือ เพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว)

๓) ภาวนาปธาน (เพียรเจริญ หรือเพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมี)

๔) อนุรักษนาปธาน (เพียรรักษา คือ เพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพบูรณ์) ปธาน ๔ นี้ เรียกอีกอย่างว่า สัมมปธาน ๔ (ความเพียรชอบ, ความเพียรใหญ่)

๓.๓.๔ วุฒิ หรือ วุฒิธรรม ๔^{๑๒} (ธรรมเป็นเครื่องเจริญ, คุณธรรมที่ก่อให้เกิดความเจริญงอกงาม)

๑) สัมปรัสังเสวะ (คบหาสัตบุรุษ, เสวนาทานผู้รู้ผู้ทรงคุณ)

๒) สัทธัมมัสสวนะ (ฟังสัทธรรม, เอาใจใส่เล่าเรียน หาความรู้จริง)

๓) โยนิโสมนสิการ (ทำในใจโดยแยบคาย, คิดหาเหตุผลโดยถูกวิธี)

๔) ธัมมานุธัมมปฏิบัติ (ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม, ปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตามหลักคือให้สอดคล้องพอดีตามขอบเขตความหมายและวัตถุประสงค์ที่สัมพันธ์กับธรรมข้ออื่นๆ นำสิ่งที่ได้เล่าเรียนและตริตrongเห็นแล้วไปใช้ปฏิบัติให้ถูกต้องตามหลัก ตามความมุ่งหมายของสิ่งนั้นๆ) ธรรมหมวดนี้ ในบาลีที่มา เรียกว่า ธรรมที่เป็นไปเพื่อ ปัญญาวุฒิ คือ เพื่อความเจริญงอกงามแห่งปัญญา

๓.๓.๕ คุณธรรมพื้นฐาน ๘ ประการ^{๑๓}

คุณธรรมพื้นฐานสำคัญที่ควรเร่งปลูกฝังมี ๘ ประการ ประกอบด้วย

๑) ขยัน คือ ความตั้งใจเพียรพยายามทำหน้าที่การทำงานอย่างต่อเนื่อง สม่ำเสมอ อดทนไม่ท้อถอยเมื่อพบอุปสรรค ความขยันต้องควบคู่กับการใช้ปัญญา แก้ปัญหาจนเกิดผลสำเร็จตามความมุ่งหมาย ผู้ที่มีความขยัน คือ ผู้ที่ตั้งใจทำอย่างจริงจังต่อ เนื่องในเรื่องที่ถูกที่ควร เป็นคนสู้งาน มีความพยายาม ไม่ท้อถอย กล้าเผชิญอุปสรรค รั้งงานที่ทำ ตั้งใจทำหน้าที่อย่างจริงจัง

๒) ประหยัด คือ การรู้จักเก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สิน สิ่งของให้เกิดประโยชน์ คุ่มค่า ไม่ฟุ่มเฟือย ฟุ้งเฟ้อ ผู้ที่มีความประหยัด คือ ผู้ที่ดำเนินชีวิตเรียบง่าย รู้จักฐานะการเงินของตน คิดก่อนใช้ คิดก่อนซื้อ เก็บออม ถนอมใช้ทรัพย์สินสิ่งของอย่างคุ่มค่า รู้จักทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายของตนเองอยู่เสมอ

๓) ซื่อสัตย์ คือ ประพฤติตรง ไม่เอนเอียง ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม มีความจริงใจ ปลอดจากความรู้สึกลำเอียงหรืออคติ ผู้ที่มีความซื่อสัตย์ คือ ผู้ที่มีความประพฤติตรง ทั้งต่อหน้าที่ ต่อวิชาชีพ ตรงต่อเวลา ไม่ใช่เล่ห์กล คดโกง ทั้งทางตรงและทางอ้อม รับรู้หน้าที่ของตนเองและปฏิบัติอย่างเต็มที่ถูกต้อง

^{๑๒} อ.จตุกก. ๒๑/๒๔๘/๓๓๒

^{๑๓} กระทรวงศึกษาธิการ, กรมวิชาการ. (๒๕๔๓). การปฏิรูปการเรียนรู้ของกระทรวงศึกษาธิการ.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว. กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (๒๕๕๐).

๘ คุณธรรมพื้นฐาน.

๔) มีวินัย คือ การยึดมั่นในระเบียบแบบแผน ข้อบังคับ และข้อปฏิบัติ ซึ่งมีทั้งวินัยในตนเองและวินัยต่อสังคม ผู้ที่มีวินัย คือ ผู้ที่ปฏิบัติตนในขอบเขต กฎระเบียบของสถานศึกษา สถาบัน/องค์กร/สังคมและประเทศ โดยที่ตนเองยินดีปฏิบัติตามอย่างเต็มใจและตั้งใจ

๕) สุขภาพ คือ เรียบร้อย อ่อนโยน ละมุนละม่อม มีกิจกรรมารยาทที่งดงาม มีสัมมาคารวะ ผู้ที่มีความสุขภาพ คือ ผู้ที่อ่อนน้อมถ่อมตนตามสถานภาพและกาลเทศะ ไม่ก้าวร้าว รุนแรง วางอำนาจข่มผู้อื่น ทั้งโดยวาจาและท่าทาง แต่ในเวลาเดียวกันยังคงมีความมั่นใจในตนเอง เป็นผู้ที่มีมารยาท วางตนเหมาะสมตามวัฒนธรรมไทย

๖) สะอาด คือ ปราศจากความมัวหมอง ทั้งกาย ใจ และสภาพแวดล้อม ความผ่องใส เป็นที่เจริญตา ทำให้เกิดความสบายใจแก่ผู้พบเห็น ผู้ที่มีความสะอาด คือ ผู้รักษาร่างกาย ที่อยู่อาศัย สิ่งแวดล้อมถูกต้องตามสุขลักษณะ ผิวกายจิตใจมีให้ชุ่มฉ่ำ มีความแจ่มใสอยู่เสมอ

๗) สามัคคี คือ ความพร้อมเพรียงกัน ความกลมเกลียวกัน ความปรองดองกัน ร่วมใจกันปฏิบัติงานให้บรรลุผลตามที่ต้องการ การ เกิดงานการอย่างสร้างสรรค์ ปราศจากการทะเลาะวิวาท ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน เป็นการยอมรับความมีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางความคิด ความหลากหลายในเรื่องเชื้อชาติ ความกลมเกลียวกันในลักษณะเช่นนี้ เรียกอีกอย่างว่า ความสมานฉันท์ ผู้ที่มีความสามัคคี คือ ผู้ที่เปิดใจกว้างรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น รับผิดชอบต่อตนทั้งในฐานะผู้นำและผู้ตามที่ดี มีความมุ่งมั่นต่อการรวมพลัง ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เพื่อให้การงานสำเร็จ ลุล่วง แก้ปัญหาและขจัดความขัดแย้งได้ เป็นผู้ที่มีเหตุผล ยอมรับความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อ พร้อมที่จะปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติ

๘) มีน้ำใจ คือ ความจริงใจที่ไม่เห็นแก่เพียงตัวเองหรือเรื่องของตัวเอง แต่เห็นอกเห็นใจ เห็นคุณค่าในเพื่อนมนุษย์ มีความเอื้ออาทร เอาใจใส่ ให้ความสนใจในความต้องการ ความจำเป็น ความทุกข์สุขของผู้อื่น และพร้อมที่จะให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันและกัน ผู้ที่มีน้ำใจ คือ ผู้ให้และผู้อาสาช่วยเหลือสังคม รู้จักแบ่งปัน เสียสละความสุขส่วนตน เพื่อทำประโยชน์แก่ผู้อื่น เข้าใจเห็นใจ ผู้ที่มีความเดือดร้อน อาสาช่วยเหลือสังคมด้วยแรงกาย สติปัญญา ลงมือปฏิบัติการ เพื่อบรรเทาปัญหาหรือร่วมสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน

๓.๓.๖ ทิศ ๖^{๑๔} (บุคคลประเภทต่างๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์ทางสังคม ดูทิศที่อยู่รอบตัว)

๑) บุรตถิมทิศ (ทิศเบื้องหน้า คือ ทิศตะวันออก ได้แก่ มารดาบิดา เพราะเป็นผู้มีอุปการะแก่เรามาก่อน)

ก. บุตรธิดาพึงบำรุงมารดาบิดา ผู้เป็นทิศเบื้องหน้า ดังนี้

(๑) ท่านเลี้ยงเรามาแล้ว เลี้ยงท่านตอบ

(๒) ช่วยทำการงานของท่าน

(๓) ดำรงวงศ์สกุล

(๔) ประพฤติตนให้เหมาะสมกับความเป็นทายาท

(๕) เมื่อท่านล่วงลับไปแล้ว ทำบุญอุทิศให้ท่าน

^{๑๔} ที.ปา. ๑๑/๑๙๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖

ข. บิดามารดาอย่ามอมเมาเคราะห์บุตรธิดา ดังนี้

- (๑) ห้ามปรามจากความชั่ว
- (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) ให้ศึกษาศิลปวิทยา
- (๔) หาคู่ครองที่สมควรให้
- (๕) มอบทรัพย์สมบัติให้ในโอกาสอันสมควร

๒) ทักขิณทิส (ทิสเบื่องขวา คือ ทิสใต้ ได้แก่ ครูอาจารย์ เพราะเป็นทักษิณบุคคล ควรแก่การบูชาคุณ)

ก. ศิษย์พึงบำรุงครูอาจารย์ ผู้เป็นทิสเบื่องขวา ดังนี้

- (๑) ลูกต้อนรับ
- (๒) เข้าไปหา (เพื่อบำรุง คอยรับใช้ ปรีक्षा และรับคำแนะนำ เป็นต้น)^๒
- (๓) ใฝ่ใจเรียน (คือ มีใจรัก เรียนด้วยศรัทธา และรู้จักฟังให้เกิดปัญญา)^๓
- (๔) ประณิบัติ ช่วยบริการ
- (๕) เรียนศิลปวิทยาโดยเคารพ (คือ เอาจริงเอาจัง ถือเป็นกิจสำคัญ)

ข. ครูอาจารย์อย่ามอมเมาเคราะห์ศิษย์ ดังนี้

- (๑) ฝึกฝนแนะนำให้เป็นคนดี
- (๒) สอนให้เข้าใจแจ่มแจ้ง
- (๓) สอนศิลปวิทยาให้สิ้นเชิง
- (๔) ยกย่องให้ปรากฏในหมู่คณะ
- (๕) สร้างเครื่องคุ้มภัยในสารทิส (สอนฝึกให้รู้จักเลี้ยงตัวรักษาตนในอันที่จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี)

จะดำเนินชีวิตต่อไปด้วยดี)

๓) ปัจฉิมทิส^{๑๕} (ทิสเบื่องหลัง ทิสตะวันตก ได้แก่ บุตรภรรยา เพราะติดตามเป็นกำลังสนับสนุนอยู่ข้างหลัง)

ก. สามีบำรุงภรรยา ผู้เป็นทิสเบื่องหลัง ดังนี้

- (๑) ยกย่องให้เกียรติสมกับฐานะที่เป็นภรรยา
- (๒) ไม่ดูหมิ่น
- (๓) ไม่นอกใจ
- (๔) มอบความเป็นใหญ่ในงานบ้านให้
- (๕) หาเครื่องประดับมาให้เป็นของขวัญตามโอกาส

ข. ภรรยาย่อมมอมเมาเคราะห์สามี ดังนี้

- (๑) จัดงานบ้านให้เรียบร้อย
- (๒) สงเคราะห์ญาติมิตรทั้งสองฝ่ายด้วยดี
- (๓) ไม่นอกใจ
- (๔) รักษาทรัพย์สมบัติที่หามาได้

^{๑๕} ที.ปา. ๑๑/๑๙๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖

(๕) ขยันไม่เกียจคร้านในงานทั้งปวง

๔) อดตรทศ^{๑๖} (ทิศเบื้องซ้าย ทิศเหนือ ได้แก่ มิตรสหาย เพราะเป็นผู้ช่วยให้ข้ามพ้นอุปสรรคภัยอันตราย และเป็นกำลังสนับสนุนให้บรรลุความสำเร็จ)

ก. บุคคลพึงบำรุงมิตรสหาย ผู้เป็นทิศเบื้องซ้าย ดังนี้

- (๑) เผื่อแผ่แบ่งปัน
- (๒) พุดจามีน้ำใจ
- (๓) ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน
- (๔) มีตนเสมอ ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน
- (๕) ซื่อสัตย์จริงใจต่อกัน

ข. มิตรสหายย่อมอนุเคราะห์ตอบ ดังนี้

- (๑) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาป้องกัน
- (๒) เมื่อเพื่อนประมาท ช่วยรักษาทรัพย์สมบัติของเพื่อน
- (๓) ในคราวมีภัย เป็นที่พึ่งได้
- (๔) ไม่ละทิ้งในยามทุกข์ยาก
- (๕) นับถือตลอดถึงวงศ์ญาติของมิตร

๕) เภฏฐิมทิศ^{๑๗} (ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ คนรับใช้และคนงาน เพราะเป็นผู้ช่วยทำการงานต่างๆ เป็นฐานกำลังให้)

ก. นายพึงบำรุงคนรับใช้และคนงาน ผู้เป็นทิศเบื้องล่าง ดังนี้

- (๑) จัดการงานให้ทำตามความเหมาะสมกับกำลังความสามารถ
- (๒) ให้ค่าจ้างรางวัลสมควรแก่งานและความเป็นอยู่
- (๓) จัดสวัสดิการดี มีช่วยรักษาพยาบาลให้ยามเจ็บไข้ เป็นต้น
- (๔) ได้ของแปลกๆ พิเศษมา ก็แบ่งปันให้
- (๕) ให้มีวันหยุดและพักผ่อนหย่อนใจตามโอกาสอันควร

ข. คนรับใช้และคนงานย่อมอนุเคราะห์นาย ดังนี้

- (๑) เริ่มทำการงานก่อนนาย
- (๒) เลิกงานทีหลังนาย
- (๓) ถือเอาแต่ของที่นายให้
- (๔) ทำการงานให้เรียบร้อยและดียิ่งขึ้น
- (๕) นำเกียรติคุณของนายไปเผยแพร่

๖) อุปริมทิศ^{๑๘} (ทิศเบื้องบน ได้แก่ สมณพราหมณ์ คือ พระสงฆ์ เพราะเป็นผู้สูงด้วยคุณธรรม และเป็นผู้นำทางจิตใจ)

ก. คฤหัสถ์ย่อมบำรุงพระสงฆ์ ผู้เป็นทิศเบื้องบน ดังนี้

^{๑๖} อ่างแล้ว

^{๑๗} อ่างแล้ว

^{๑๘} อ่างแล้ว

- (๑) จะทำสิ่งใด ก็ทำด้วยเมตตา
- (๒) จะพูดสิ่งใด ก็พูดด้วยเมตตา
- (๓) จะคิดสิ่งใด ก็คิดด้วยเมตตา
- (๔) ต้อนรับด้วยความเต็มใจ
- (๕) อุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔

ข. พระสงฆ์อมอนุเคราะห์คฤหัสถ์ ดังนี้

- (๑) ห้ามปรามจากความชั่ว
- (๒) ให้ตั้งอยู่ในความดี
- (๓) อนุเคราะห์ด้วยความปรารถนาดี
- (๔) ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- (๕) ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้ง

(๖) บอกทางสวรรค์ คือทางชีวิตที่มีความสุขความเจริญให้ผู้ปฏิบัติ

ดังกล่าวนี้ชื่อว่า ปกปักษ์รักษาทั่วทุกทิศให้เป็นแดนเกษมสุขปลอดภัย

ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ทางธรรม ซึ่งสื่อความหมายทั้งคุณธรรมและคุณสมบัติของผู้บูชาครูคือ ศิษย์และยังแสดงถึงคุณธรรมของผู้รับการบูชาคือครูอาจารย์ โดยมีเนื้อหาสาระสำคัญของการศึกษา หลักธรรม ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในความเชื่อในการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูภาคกลางของไทย เกี่ยวกับเรื่องความกตัญญูกตเวทีทั้งการมีคุณรู้และการตอบแทนคุณต่อมารดาบิดาครูอุปัชฌายะ อาจารย์

ชาวภาคกลางในเขตจังหวัดสุพรรณบุรี จังหวัดนครปฐม และในเขตกรุงเทพมหานคร ได้ยึดเอาหลักคุณธรรมที่ปรากฏในความเชื่อพิธีกรรมไหว้ครู จะสอดแทรกอยู่ในทุกบททุกขั้นตอนของการปฏิบัติพิธีกรรมไหว้ครูทั้งในเนื้อหาของการไหว้ครู ขั้นตอนการไหว้ครู การปฏิบัติตนต่อครูอาจารย์ การเคารพครูอาจารย์ ความกตัญญูกตเวทีต่อครูอาจารย์ และเครื่องประกอบพิธีกรรมต่างในการไหว้ครู ล้วนแล้วแต่เป็นหลักธรรมคำสอนสำหรับกล่อมเกลาจิตสำนึกที่อยู่ในธาตุ ๔ ชั้นธ ๕ และเพื่อเป็นการเสริมเพิ่มพูนบารมีเพิ่มสะเดาะเคราะห์ต่อดวงชะตา พุณสดีปัญญา มีโชคมีชัย ร่ำรวยเงินทอง มั่งมีศรีสุข รู้รักร่วมสามัคคีเมตตาปรารถนาดีต่อกัน กตัญญูรู้คุณต่อครูบาอาจารย์ต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ของผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมนั้น ๆ ทุกขั้นทุกตอนของการปฏิบัติบูชาครูไหว้ครูเป็นสัญลักษณ์ แทนหลักธรรม ทำให้ผู้ประกอบพิธีผู้ฟังและผู้เข้าร่วมในพิธีเกิดความรู้ความเข้าใจถึงหลักธรรมคำสอน และเกิดภูมิปัญญาภูมิรู้ภูมิธรรมเกิดความเข้าใจ ชาบซึ้ง ในการประกอบพิธีกรรมไหว้ครูแล้วนำมาเปรียบเทียบกับหลักธรรม หรือหลักธรรมที่มีอยู่แล้วในพิธีกรรมได้อย่างชัดเจน อย่างไรก็ตาม การอธิบายหลักธรรมหรือการประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตให้เข้าใจ หรือมองเห็นเป็นปริศนาธรรม ขึ้นอยู่กับองค์ความรู้ ความเข้าใจ

อานิสงส์การเป็นกัลยาณมิตร

มิตรใดที่จะประเสริฐกว่ากัลยาณมิตรนั้นไม่มี เพราะว่ากัลยาณมิตรคือผู้สร้างสันติสุขให้แก่โลก เป็นผู้นำญาติมิตรในการสร้างชีวิต ด้วยการทำความดี รักษาศีล และเจริญภาวนา เป็นผู้ติดตามรักษาสมบัติให้แก่หมู่ญาติ โดยการชักชวนให้ทำทาน เป็นการเปลี่ยนโลกีย์ทรัพย์หรือทรัพย์ภายนอกให้เป็นอริยทรัพย์หรือทรัพย์ภายในคือบุญ ที่ใจหรือภยันธรรมชาติไม่อาจลักพาหรือทำลายได้ และ

สามารถนำติดตัวไปได้ทุกภพทุกชาติ อีกทั้งยังสนับสนุนให้ปฏิบัติธรรมด้วยการรักษาศีล ๕ ศีล ๘ ชักชวนให้นั่งสมาธิ เจริญภาวนา จนสามารถทำใจสงบหยุดนิ่ง เข้าถึงนิพพานได้โดยง่าย

กัลยาณมิตร คือ ผู้นำหลักธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปจุดในดวงใจของชาวโลกให้สว่างไสวด้วยแสงธรรม อันจะนำชีวิตไปสู่หนทางอันประเสริฐ ได้พบกับความสุขอันเป็นอมตะนิรันดร์ อาณิสสในการทำหน้าที่กัลยาณมิตร จึงจะเป็นผู้มีความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตไปทุกภพทุกชาติ มีความไม่ต่ำเป็นธรรมดา มีโอกาสที่จะได้เวียนวนอยู่ในสุคติภูมิเท่านั้น อาณิสสการเป็นกัลยาณมิตรมี ๑๐ ข้อดังนี้

๑. ย่อมได้เกิดในสถานที่ที่รุ่งเรืองด้วยศีล สมาธิ ปัญญา
๒. ย่อมมีบุตรภรรยา ตลอดจนบริวารชนที่ตั้งอยู่ในโอวาท
๓. ย่อมเป็นผู้มีเสน่ห์ เป็นที่รักนับถือของมหาชน
๔. ย่อมเป็นผู้มีความทรงจำดี ปฏิภาณว่องไว และปัญญาดี
๕. ย่อมมีอาชีพและกิจการเป็นหลักฐานมั่นคงตลอดไป
๖. ย่อมปลอดภัยจากอัคคีภัย โจรภัย อุทกภัย ราชภัย และศัตรูหมู่พาลทั้งหลาย
๗. ย่อมเป็นผู้มีร่างกายแข็งแรง สมส่วน สง่างาม มีอำนาจมาก
๘. ย่อมมีจิตใจมั่นคง เข้มแข็ง อดทน มีเหตุผล ไม่หวั่นไหวในโลกธรรม
๙. ย่อมไปบังเกิดในสวรรค์ เมื่อยังไม่หมดกิเลส
๑๐. ได้ดวงตาเห็นธรรม บรรลุรรคผลนิพพานโดยง่าย

บัณฑิตในกาลก่อนได้สอนลูกชายก่อนออกจากบ้านว่า ความฉิบหายย่อมขยายวงกว้างออกไป เมื่อคบหากับคนพาลมากไป จงอย่าได้สังคมกับคนพาลเลย เพราะการอยู่ร่วมกับคนพาลมีแต่ทุกข์รำไป เหมือนการอยู่ร่วมกับศัตรูนั้นและการเลือกคบคนเป็นสิ่งที่สำคัญมาก หากเราคบคนดี ชีวิตของเราก็จะดี มีความเจริญรุ่งเรือง อุปนิสัยที่ดี ๆ จะเกิดขึ้น เพราะคนดีหรือบัณฑิตจะคอยแนะนำสิ่งที่ถูกต้องดีงามเสมอ แต่ถ้าเราหลงไปคบกับคนพาลคนชั่ว ชีวิตจะหมองมัวตกต่ำ พบแต่ความเดือดร้อนทุกข์ยากลำบาก บางครั้งอาจทำให้เราต้องสูญเสียทรัพย์สินเงินทอง หรือแม้กระทั่งเสียชีวิต เพราะคนพาลจะแนะนำแต่สิ่งที่ผิดศีล ผิดธรรม เพียงเพราะเห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเพียงฝ่ายเดียว โบราณจึงกล่าวเตือนไว้ว่า คบคนพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผลนรชนใดห่อปลาเน่าด้วยใบหญ้าคา แม้ใบหญ้าคาของนรชนนั้น ก็ย่อมมีกลิ่นเน่าฟุ้งไปฉัณใด การเข้าไปเสพคนพาลก็ฉัณนั้นเหมือนกัน นรชนใดห่อกุชฌายด้วยใบไม้ แม้ใบไม้ของนรชนนั้น ก็ย่อมหอมฟุ้งไปฉัณใด การเข้าไปเสพนักปราชญ์ก็ฉัณนั้นเหมือนกัน เพราะเหตุนี้บัณฑิตรู้ความเปลี่ยนแปลงของตน จุจห่อใบไม้แล้ว ไม่ควรเข้าไปเสพอสัตบุรุษ ควรเสพแต่สัตบุรุษ ด้วยว่าอสัตบุรุษย่อมนำไปสู่เนรก สัตบุรุษย่อมพาให้ถึงสุคติ บัณฑิต คือ คนที่มีใจผ่องใสอยู่เสมอ มีความเห็นถูกต้อง รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรถูก อะไรผิด อะไรเป็นบุญ อะไรเป็นบาป ดำเนินชีวิตด้วยสติและปัญญา ทั้งสอนตนเองได้และสอนผู้อื่นได้ ใครไปคบหาสมาคม ก็จะได้รับการชักนำให้ละเว้นความชั่ว ทำแต่ความดี ปิดประตูบาปบุญ และนำทางไปสู่สุคติโลกสวรรค์ได้ การคบบัณฑิตจะทำให้เราได้รับการถ่ายทอดความรู้และคุณธรรม ทำให้เราพลอยเป็นบัณฑิต ดำรงชีวิตอยู่ด้วยศีล สมาธิ ปัญญาไปด้วย เปรียบเสมือนใบไม้ที่ห่อหุ้มของหอม ซึ่งจะพลอยหอมตลบอบอวลไปด้วยฉัณนั้น การคบบัณฑิตจึงเป็นมงคลอย่างยิ่ง จะทำให้ชีวิตของเราประสบแต่ความสุขความเจริญ

นอกจากหลักธรรมที่กล่าวมาแล้วทั้งหมดยังมีหลักธรรมอื่นที่เกี่ยวข้องตัวครูเกี่ยวกับตัวศิษย์ และเกี่ยวกับบุคคลที่เขามาร่วมงานในพิธีไหว้ครู ทุกคนที่มาร่วมพิธีไหว้ครูถือว่าเป็นศิษย์มีครูด้วยกันทุกคน สำหรับตัวคุณมีธรรมอีกข้อหนึ่งคือธรรมอันทำให้งาม

๓.๓.๗ โลกपालธรรม^{๑๙} ธรรมคุ้มครองโลก คือ ธรรมที่ช่วยให้โลกมีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ไม่เดือดร้อนและวุ่นวาย มี ๒ อย่าง คือ

๑) หิริ แปลว่า ความละอายต่อบาป คือ ละอายใจต่อการทำความชั่วไม่ยอมทำบาป

๒) โอตตัปปะ แปลว่า ความกลัวบาป คือ เกรงกลัวต่อความชั่ว และผลของความชั่ว ต่าง ๆ ทั้ง “หิริ” กับ “โอตตัปปะ” เป็นธรรมที่สร้างพื้นฐานของจิตใจไม่ให้คนทำความชั่ว

๓) ธรรมอันทำให้งาม ๒ ประการ คือ

๓.๑) ชันติ คือ ความอดทน อดกลั้น ความหนักแน่นของจิตใจ เพื่อบรรลุความดีและความมุ่งหมายอันชอบ ความอดทน แบ่งได้ ๓ ชนิด คือ

- อดทนต่อความเจ็บปวดทุกข์ทรมาน อันเกิดจากการเจ็บไข้ได้ป่วย
- อดทนต่อความลำบากเหนื่อยยาก อันเนื่องจากความไม่ราบรื่นในการทำงาน

- อดทนต่อความเจ็บใจที่ได้รับจากคำพูดที่ไม่ดี

๓.๒) โสรัจจะ คือ ความสงบเสงี่ยม อหิงสา ยาม มีวาจาสุภาพเรียบร้อย ซึ่งเป็นธรรมที่คู่กับความอดทน คือ เมื่อมีความอดทนแล้ว ต้อง แสดงออกให้เป็นปกติทั้งกาย วาจา ธรรม ทั้งสองประการนี้เรียกว่าเป็น “ธรรมที่ทำให้งาม”

๓.๔ หลักธรรมที่ปรากฏในเครื่อง ไหว้เครื่องบูชา คำสวด คำภาวนา

๓.๔.๑ หลักธรรมที่ปรากฏผ่านขันธครู

๑) ชีวิตคืออะไร ชีวิตเป็นอย่างไร ชีวิตควรเป็นอย่างไร ชีวิตเป็นไปอย่างไร^{๒๐} หลักความจริงที่เป็นกลางตามธรรมชาติหรือหลักธรรมที่เป็นกลางของคนในโลกใบนี้ คนเกิดมาเริ่มมีขันธ ๕ ตั้งแต่อยู่ในท้องแม่เวลาหิวก็เป็นทุกข์ตื่นหิวก็บ่นท้องแม่ ทุกข์ตั้งแต่อยู่ในท้องแม่เมื่อเกิดมาก็ร้องเมื่อชีวิตเจริญเติบโตขึ้นเรื่อย ๆ ก็เริ่มมีครูบาอาจารย์จากคนแรกเป็นคนที่สองที่สาม จากเด็กที่มีจิตใจบริสุทธิ์ ก็เริ่มมีสภาวะธรรม อายตนะทั้ง ๖ เริ่มรับรู้สิ่งต่าง ๆ กิเลสเริ่มเข้ามาครอบงำเริ่มอยากมีอยากได้ เริ่มมีการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนเราเขาว่าเป็นของ ๆ กู อุปาทานเป็นตัวยึดถือคือกฎของไตรลักษณ์

ชีวิตคืออะไร สิ่งมีชีวิต^{๒๑} นั้นประกอบด้วย ปัจจัย ๕ อย่าง (ซึ่งรวมเรียกปัจจัยเหล่านี้ว่า ขันธ ๕ ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ) คือ ร่างกายหรืออวัยวะต่าง ๆ ความรู้สึกต่าง ๆ เช่น สุข ทุกข์ ร้อน หนาว อบอุ่น สบาย เมื่อยล้า ชอบ ไม่ชอบ เฉยๆ เป็นต้น การจดจำ ความคิด ความรู้ การตัดสินใจ และ สัญชาติญาณ และประสาทสัมผัสต่างๆ เช่น การ

^{๑๙} อก.พูก. ๒๐/๔๑๐/๑๑๘

^{๒๐} ส.ส. ๑๕/๕๕๔/๑๘๘

^{๒๑} พุทธธรรม หลักความเป็นกลางตามธรรมชาติ (ฉบับเดิม) (หน้า ๑๙-๗๘)

มองเห็น ได้กลิ่น ได้ยิน รู้รส เป็นต้น ปัจจัยเหล่านี้แหละที่เป็นต้นเรื่องของชีวิต เพราะการยึดติดกับปัจจัยทั้ง ๕ เช่น ฉันทสวตัสสา ต้องดูที่อยู่เสมอ ฉันทสวตัสสา เป็นต้น

๒) ชีวิตเป็นอย่างไร^{๒๒} ชีวิตเรานั้นย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เช่นร่างกายที่เปลี่ยนจากเด็กเป็นหนุ่มสาวแล้วก้าวสู่วัยชรา ความสุขความทุกข์ที่หมุนเวียนเปลี่ยนกันไป วันละร้อยละพันหน ความจำที่มีบ้าง ลืมบ้าง เลอะเลือนบ้าง สับสนบ้าง ตามสภาวะอารมณ์และวัย ความคิดการตัดสินใจที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งการรับรู้สิ่งต่างๆ อยู่เสมอ โดยไม่สามารถจดจ่ออยู่เพียงสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ตลอดชีวิต การเปลี่ยนแปลงไม่แน่นอนอยู่ตลอดเวลา ความทุกข์ที่สูญเสียสิ่งที่รักที่ชอบ ที่เปลี่ยนแปลงไป การไม่ได้อยู่กับสิ่งที่ต้องการ รวมถึงการต้องอยู่กลับสิ่งที่ไม่ชอบ และการที่ทุกอย่างต้องดับสูญไปตามกาลนั้นรวมเรียกว่า ไตรลักษณ์ คือความจริงของชีวิต (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) คือ ความไม่เที่ยง ความทุกข์ และความไม่มีตัวตน

๓) ชีวิตเป็นไปอย่างไร^{๒๓} ชีวิตดำเนินไปตาม โดยอาศัย ร่างกาย ความรู้สึก ความจำ ความคิด และประสาทรับรู้ของชีวิตต่างๆ เดินเรื่องไปตามความไม่เที่ยง ความทุกข์ และความไม่มีตัวตน ในกระบวนการเป็นไปของชีวิต ดังนี้ เพราะชีวิตไม่มีความเข้าใจในหลักธรรมชาติ หรือมีความเข้าใจผิดว่าความสุขล้วนได้จากความพึงพอใจในรูปรส กลิ่นเสียง สัมผัส และความบันเทิง จึงทำให้ขาดสติควบคุมประสาทสัมผัสต่างๆ ให้สำรวม หรือรู้เท่าทัน เมื่อมีสิ่งเร้าผ่านนอกเข้ามากระทบ ทั้งจากการมองเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส การสัมผัส จึงปล่อยให้สิ่งเร้าต่างๆ เข้ามาทำให้เกิดความรู้สึกชอบ ไม่ชอบ หรือเฉยๆ แล้วก็เกิดการจดจำว่าสิ่งไหนที่ชอบ ก็ต้องการแสวงหาปรนเปรอ ตนเอง สิ่งไหนไม่ชอบก็พยายามหลีกเลี่ยง ซึ่งเมื่อไม่เป็นไปตามที่ต้องการ ก็พยายามเปลี่ยนแปลงทุกอย่างให้เป็นไปตามใจตน ทำให้เกิดการยึดมั่นว่าสิ่งที่ต้องการต้องเป็นของตน จนทำให้เกิดการก่อกรรม ทั้งความคิด คำพูด และการกระทำ แต่ไม่ว่าจะสมหวัง หรือผิดหวัง ทุกอย่างก็สิ้นสุดลง และเริ่มใหม่เป็นวงจรซ้ำแล้วซ้ำเล่า แม้จะเปลี่ยนภพเปลี่ยนชาติไปนานแค่ไหนก็ตาม トラบที่ยังปล่อยชีวิตไปตามความลุ่มหลงในสิ่งต่างๆ อยู่ ชีวิตก็คงจมอยู่ในกองทุกข์ไม่รู้จักจบจักสิ้น (เพราะตามหลักโลกธรรมนั้น มีสุข ย่อมมีทุกข์ มียศ ก็มีเสื่อมยศ มีลาภ ก็มีเสื่อมลาภ มีสรรเสริญ ก็ย่อมมีนินทา) พระพุทธองค์เรียกสิ่งเหล่านี้ว่า ปฏิจจสมุปบาท

๔) ชีวิตควรเป็นไปอย่างไร เมื่อเห็นชีวิตที่เวียนว่ายอยู่ในความลุ่มหลงนั้นเป็นทุกข์ ก็ควรหันกลับมาดูว่าชีวิตของเราควรเป็นไปอย่างไร ซึ่งพระพุทธองค์ได้ชี้ทางแห่งการพ้นทุกข์ไว้แล้ว อันประกอบด้วยปัจจัย ๘ ประการ (ที่เรียกว่า มรรค ๘) คือการทำให้รู้ว่ามีสิ่งใดทำให้เกิดทุกข์ สิ่งใดทำให้เกิดความสุขความสงบ แล้วตั้งใจที่จะไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับสิ่งไม่ดีทั้งหลาย คือ กามราคะ ความเคียดแค้นพยาบาท และความอยากได้ทำให้ต้องเบียดเบียนตนเอง หรือผู้อื่น โดยเปลี่ยนมาคิดกับผู้อื่นอย่างดี กล่าววาทะที่ดี ไพเราะ ความจริง และมีประโยชน์ ทำตน และการทำงานที่ไม่ก่อให้เกิดโทษกับผู้อื่นแล้วพยายามคิด พูด และทำสิ่งต่างๆ เหล่านี้อยู่เสมอด้วยความเพียร ในการต่อสู้กับกิเลสตัณหา ความลุ่มหลง และความโกรธแค้นต่างๆ โดยใช้สติเป็นตัวควบคุม การกระทำ ความรู้สึก ความคิด และการเท่าทันสิ่งเร้าต่างๆ ที่เข้ามากระทบชีวิต โดยตั้งมั่นในสิ่งที่เบญจศีลธรรม คือความดีงาม หากทำได้

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๙-๓๘

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๙-๓๘

อย่างนี้ ความสุขความสงบก็จะมีเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในทกภพทุกชาติตราบจนถึงกาลหลุดพ้นจากกิเลส ตัณหาทั้งมวล

๕) ชั้นครูเปรียบด้วยหลักธรรมคือชั้น ๕^{๒๔} ในการประยุกต์หลักธรรมตามความเชื่อนั้น หมายถึง

ชั้นที่ ๑ รูป กองรูป ส่วนที่เป็นรูป ร่างกาย พฤติกรรม และคุณสมบัติต่าง ๆ ของส่วนที่เป็นร่างกาย ส่วนประกอบฝ่ายรับรู้ทั้งหมด

ชั้นที่ ๒ เวทนา กองเวทนา ส่วนที่เป็นการรับรู้อารมณ์ ความรู้สึก สุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ เมื่อรับรู้เกิดความพอใจ มนุษย์เรียกว่า สุข เมื่อรับรู้เกิดความไม่พอใจ มนุษย์เรียกว่า ทุกข์ เมื่อรับรู้แล้วไม่ทุกข์ไม่สุข เรียกว่า อูเบกขา(วางเฉย) เป็นต้น

ชั้นที่ ๓ สัญญา กองสัญญา ส่วนที่เป็นความกำหนดหมายให้จำอารมณ์นั้น ๆ ได้ ความกำหนดได้หมายรู้ในอารมณ์ ๖ เช่น เสียงดัง รูปสวย กลิ่นหอม รสหวาน ร้อน และดีใจ เป็นต้น

ชั้นที่ ๔ สังขาร กองสังขาร ส่วนที่เป็นความปรุงแต่ง สภาพที่ปรุงแต่งจิตให้ดี หรือชั่วหรือเป็นกลาง ๆ คุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ ที่ปรุงแต่งคุณภาพของจิต ให้เป็นกุศล อกุศล เป็นต้น

ชั้นที่ ๕ วิญญาณ กองวิญญาณ ส่วนที่เป็นความรู้แจ้งอารมณ์ ความรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ อายตนะ แปลว่า บ่อเกิดหรือสื่อสัมพันธ์ บ่อเกิดหรือสื่อสัมพันธ์ ของอายตนะทั้งสองแล้วเกิดอารมณ์ขึ้น อายตนะมีตาเป็นต้น เมื่อสัมผัสกับรูปแล้ว ก็ติดต่อสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องถึงประสาทเข้ามาหาใจ แล้วใจก็รับเอามาเป็นอารมณ์ ถ้าดีก็ชอบใจ สนุก เพลิดเพลิน ถ้าไม่ดีก็ไม่ชอบใจ คับแค้นเป็นทุกข์โทมนัสเหล่านี้เป็นต้น

ชั้น ๕ ของมนุษย์ ประกอบไปด้วย รูปชั้น เวทนาชั้น สัญญาชั้น สังขารชั้น วิญญาณชั้น เทพเป็นจิตวิญญาณ มีชั้นเพียง ๓ ชั้น คือ เวทนาชั้น สัญญาชั้น วิญญาณชั้น จึงต้องอาศัยการแต่งชั้น ๕ ของมนุษย์ ที่จัดตบแต่งขึ้นมาเป็นตัวแทนของตนว่า ยินยอมรับเป็นร่างให้กับเทพองค์นั้นๆ และยังหมายถึงข้อตกลงระหว่างเทพกับมนุษย์ผู้ตกลงพอใจยอมรับหน้าที่เป็นสังขารชั้นให้กับองค์เทพผู้นั้น ไว้ใช้ร่างของตนสร้างบารมี โดยมีองค์เทพผู้ทำพิธีมอบชั้นให้เป็นสักขีพยาน หากแม้มีใครระหว่างเทพกับมนุษย์มีการผิดข้อตกลง ก็ต้องเดือดร้อนถึงผู้เป็นครูที่เป็นสักขีพยาน จะต้องทำหน้าที่ว่ากล่าวตักเตือนผู้กระทำผิดต่อไป ดังนั้น ความหมายของการรับชั้นขององค์เทพ จึงเป็นสัญญาใจ หรือข้อตกลงในการประพฤติปฏิบัติทำหน้าที่เหมือนเป็นตัวแทนแห่งเทพ ดังนั้น จึงจำเป็นต้องปฏิบัติตัวให้ถูกต้องในความหมาย ดังนี้

ชั้น ๕ เปรียบด้วยการรับศีล ๕^{๒๕} ไปปฏิบัติโดยเคร่งครัด ถ้าคิดว่าทำไม่ได้ อย่าผลอไปรับเข้า มิฉะนั้นอาจถูกลงโทษได้การรับชั้น ๕

ศีล ๕ ข้อ คือ

๑. ปาณาติปาตา เวรมณี จงดเว้นจากการทำชีวิตสัตว์ให้ตกลงไป

^{๒๔} ส.ช. (ภาษาไทย) ๑๗/๔๕/๕๘;

^{๒๕} อง.ทก. ๒๐/๔๑๐/๑๑๘

๒. อทินนาทานา เวรมณี จดเว้นจากการถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้

๓. กาเมสุ มิจฉารารา เวรมณี จดเว้นจากการประพฤติดีกาม

๔. มุสาวาทา เวรมณี จดเว้นจากการกล่าวเท็จ

๕. สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐานา เวรมณี จดเว้นจากการดื่มสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท เพียงรู้จักว่าศีล ๕ ข้อมิอะไรบ้างเท่านั้น ยังไม่พอ ผู้รักษายังต้องรู้เลยไปถึงว่า ท่านวางกฎเกณฑ์ไว้อย่างไรในการวินิจฉัยว่าทำอะไรอย่างไรแค่นั้นจึงล่วงศีล คือศีลขาด โดยใช้กฎเกณฑ์ในการวินิจฉัยที่ท่านเรียกว่า องค์ของศีล เป็นเครื่องตัดสิน ถ้าครบองค์ของศีลข้อนั้นๆ ศีลข้อนั้นก็ขาด ถ้าไม่ครบองค์ที่วางไว้ ขาดไปหนึ่งหรือสองข้อ ถือว่าศีลไม่ขาด แต่ศีลก็เศร้าหมอง องค์ของศีลที่ท่านวางไว้จึงเป็นเครื่องเตือนใจให้สำรวมระวังไม่ประมาท

ศีลข้อ ๑ มีองค์ ๕ คือ^{๒๖}

๑. ปาโณ สัตว์มีชีวิต

๒. ปาณสญญิตา รู้ว่าสัตว์มีชีวิต

๓. วรกจิตต์ จิตคิดจะฆ่า

๔. อุปกุกโม เพียรเพื่อจะฆ่า

๕. เตน มรณ สัตว์ตายด้วยความเพียรนั้น

อรรถกถาบางแห่งใช้ว่า ปรปาโณ คือสัตว์อื่นที่มีชีวิต มิได้หมายถึงตัวเอง เพราะฉะนั้นการฆ่าตัวเองจึงไม่ล่วงกรรมบถ เพราะไม่ครบองค์ของศีลข้อนี้ ถ้าครบองค์ ๕ ศีลข้อ ๑ ก็ขาด ถ้าไม่ครบ ๕ ข้อ ศีลไม่ขาด แต่ก็เศร้าหมอง โทษของศีลข้อ ๑ นี้ อย่างหนึ่งทำให้ไปเกิดในอบาย เป็นสัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน อย่างเบาทำให้อายุสั้นเมื่อเกิดมาเป็นมนุษย์ ถึงกระนั้นโทษของการล่วงศีลข้อนี้ก็หนักเบาต่างกันด้วยร่างกายของสัตว์ ๑ ด้วยคุณสมบัติของสัตว์ ๑ ด้วยเจตนา ๑ และด้วยความพยายาม ๑ กล่าวคือ ถ้าฆ่าสัตว์ใหญ่ โทษก็มาก ถ้าฆ่าสัตว์เล็ก โทษก็น้อย ถ้าฆ่าสัตว์มีคุณมาก โทษก็หนักมาก ถ้าฆ่าสัตว์มีคุณน้อย โทษก็น้อยลดหลั่นกันลงไป ถ้าเจตนา คือความจงใจแรง โทษก็แรง ถ้าเจตนา คือ ความจงใจอ่อน โทษก็น้อย ความพยายามมากโทษก็มาก ความพยายามน้อย โทษก็น้อย แต่อย่าได้คิดว่าเมื่อท่านฆ่าสัตว์เล็ก ทั้งมีคุณน้อย มีความจงใจอ่อน และมีความพยายามน้อย โทษก็น้อย คงจะไม่น่ากลัว อย่าลืมว่า บาปอกุศลนั้นถึงแม้จะเล็กน้อยก็ไม่ควรทำ เพราะเมื่อสำเร็จเป็นกรรมแล้ว ย่อมพาไปอบายได้เช่นเดียวกับโทษหนักเหมือนกัน เพียงแต่ว่าอาจไปอยู่ในอบายชั่วระยะเวลาอันสั้น ไม่ยาวนานเหมือนโทษหนัก เพราะฉะนั้นจึงควรสังวรระวังไม่ประมาทแม้โทษเพียงเล็กน้อยใน อรรถกถาวิมมิกสูตร มัช.มูล. เล่าถึงพวกโจรที่ฆ่าอุบาสกที่เป็นพระอนาคามีว่าทำให้ตาบอดทันที เพราะผู้ถูกฆ่าเป็นสัตว์ใหญ่ มีคุณธรรมสูง เจตนาของโจรก็แรง ผลจึงเกิดขึ้นในปัจจุบันทันที ยังไม่ต้องกล่าวถึงโทษที่จะเกิดในอนาคตว่าจะร้ายแรงแค่ไหน^{๒๗}

ชั้น ๘ เปรียบด้วยการรับศีล ๘ ซึ่งจะต้องประพฤติพรหมจรรย์ ห้ามร่วมหลับนอนฉันท์สามีภรรยา จดเว้นอาหารมื้อเย็น สวดมนต์ไหว้พระ เจริญสมาธิภาวนา เหมือนการถือศีล บวชพรหมณ์นั่นเอง

^{๒๖} dhamma.net - ศีล ๕ มีอะไรบ้าง ศีล ๕ ข้อ คือ ๑. ปาณาติปาตา...

^{๒๗} dhamma.net - ศีล ๕ มีอะไรบ้าง ศีล ๕ ข้อ คือ ๑. ปาณาติปาตา...

ชั้น ๙ เปรียบด้วยการรับอุโบสถศีล ถือศีล ๘ เครื่องครัด เด็ดดอกไม้ก็ไม่ได้ ตมดอกไม้ หรือเครื่องหอมก็ไม่ได้ อย่าทำตัวเป็นหมา แมว กินแต่อาหารเจ หรือมังสวิรัต

ชั้น ๑๐ เปรียบด้วย ศีลของสามเณร หรือสามเณรี ก็เท่ากับการถือบวชโดยถือสิกขาบท ๑๐ ประการ

ชั้น ๑๖ เปรียบด้วยศีลของนักบวช ๒๒๗^{๒๘} ที่มุ่งการบำเพ็ญสมาธิภาวนา กินอาหารมื้อเดียว งดเว้นของสด ของคาว กินแต่ผลไม้ เผือก มัน ไม่เที่ยวเดินพลุกพล่านอยู่ด้วยการสำรวมปฏิบัติ

๓.๔.๒ เปรียบเทียบหลักธรรมกับเครื่องไหว้เครื่องบูชา

การนำเอาหลักธรรมมาเปรียบผ่านเครื่องไหว้เครื่องบูชาเพื่อเป็นการชี้ให้เห็นถึงการเข้าใจถึงหลักธรรมมากขึ้น

๑) การจตุรูป ๓ ดอกเปรียบด้วยคุณของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ การประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา ทำไม่ต้องจตุรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัยโดยใช้เทียน ๒ เล่ม รูป ๓ ดอก จำนวนรูปเทียนที่เราใช้บูชา มีความหมายและนัยดังนี้ครับ รูป จำนวน ๓ ดอก ใช้บูชาพระคุณของพระพุทธเจ้า ๓ ประการ กล่าวคือคุณค่าพุทธะ ได้แก่ พิจารณาตามพุทธจริยา มี ๓ ประการ คือ โลกัตถจริยา ญาติัตถจริยา และพุทธัตถจริยา

พระปัญญาธิคุณ ทรงรู้ตรัสรู้ชอบได้โดยพระองค์เอง

พระวิสุทธิคุณ ทรงบริสุทธิ์หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองทั้งหลาย

พระมหากรุณาธิคุณ ทรงสงสารสั่งสอนเวไนยนิกรทุกถ้วนหน้าโดยไม่เลือก บางตำรากล่าวถึงการจตุรูป ๓ ดอกหมายถึง พระพุทธ พระธรรม และ พระสงฆ์ หมดไป และเป็นเครื่องส่องแสงสว่างทางในการดำเนินชีวิต หมดไป และเป็นเครื่องส่องแสงสว่างทางในการดำเนินชีวิต พุทธคุณ ๙^{๒๙} คุณของพระพุทธเจ้า อติปิ โส ภควา แม้เพราะอย่างนี้ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น

๑. อรหิ เป็นพระอรหันต์ คือ เป็นผู้บริสุทธิ์ ไกลจากกิเลส ทำลายกำแห่งสังสารจักรได้แล้ว เป็นผู้ควรแนะนำสั่งสอนผู้อื่น ควรได้รับความเคารพบูชา เป็นต้น

๒. สมมาสมพุทโธ เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง

๓. วิชาจรณสมปนโน เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวิชา คือความรู้ และจรณะ คือ ความประพฤติ

๔. สุกโต เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว คือ ทรงดำเนินพระพุทธจริยาให้เป็นไปโดยสำเร็จผลด้วยดี พระองค์เองก็ได้ตรัสรู้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ทรงบำเพ็ญพุทธกิจก็สำเร็จประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่ชนทั้งหลายในที่ที่เสด็จไป และแม้ปรินิพพานแล้ว ก็ได้ประดิษฐานพระศาสนาไว้เป็นประโยชน์แก่มหาชนสืบมา

๕. โลกวิทู เป็นผู้รู้แจ้งโลก คือ ทรงรู้แจ้งสภาวะอันเป็นคติธรรมตาแห่งโลกคือสังขารทั้งหลาย ทรงหยั่งทราบอริยาศัยสันดานแห่งสัตว์โลกทั้งปวง ผู้เป็นไปตามอำนาจแห่งคติ

^{๒๘} วิสุทธิ. ๑/๑๙

^{๒๙} ม.ม. ๑๒/๙๕/๖๗;

ธรรมดาโดยถ่องแท้ เป็นเหตุให้ทรงดำเนินพระองค์เป็นอิสระ พ้นจากอำนาจครอบงำแห่งคติธรรมดานั้น และทรงเป็นที่พึ่งแห่งสัตว์ทั้งหลายผู้ยังจมอยู่ในกระแสโลกได้

๖. อนุตตรโร ปริสทम्मสารถิ (เป็นสารถิฝึกบุรุษที่ฝึกได้ ไม่มีใครยิ่งไปกว่า คือ ทรงเป็นผู้ฝึกคนได้ดีเยี่ยม ไม่มีผู้ใดเทียมเท่า

๗. สตถา เทวมนุสสานํ เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

๘. พุทฺโธ เป็นผู้ตื่นและเบิกบานแล้ว คือ ทรงตื่นเองจากความเชื่อถือและข้อปฏิบัติทั้งหลายที่ถือกันมาผิดๆ ด้วย ทรงปลุกผู้อื่นให้พ้นจากความหลงมกมายด้วย อนึ่ง เพราะไม่ติดไม่หลง ไม่หวั่นกังวลในสิ่งใดๆ มีการคำนึงประโยชน์ส่วนตน เป็นต้น จึงมีพระทัยเบิกบาน บำเพ็ญพุทธกิจได้ถูกต้องบริบูรณ์ โดยถือธรรมเป็นประมาณ การที่ทรงพระคุณสมบูรณ์เช่นนี้ และทรงบำเพ็ญพุทธกิจได้เรียบร้อยบริบูรณ์เช่นนี้ ย่อมอาศัยเหตุคือความเป็นผู้ตื่นและย่อมให้เกิดผลคือทำให้ทรงเบิกบานด้วย

๙. ภควา (ทรงเป็นผู้มีโชค คือ จะทรงทำการใด ก็ลุล่วงปลอดภัยทุกประการ หรือ เป็นผู้จำแนกแจกธรรม

พุทธคุณ ๙ นี้ เรียกอีกอย่างว่า นวาราหิคุณ คุณของพระพุทเจ้า ๙ ประการ มีอริ เป็นต้น บางทีเลื่อนมาเป็น นวรหคุณ หรือ นวาราหคุณ แปลว่า คุณของพระพุทเจ้าผู้เป็นพระอรหันต์ ๙ ประการ

ธรรมคุณ ๖^{๓๐} คุณของพระธรรม

๑. สุวากขาโต ภควตา ธมฺโม พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว คือ ตรัสไว้เป็นความจริงแท้ อีกทั้งงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะ ประกาศหลักการครองชีวิตอันประเสริฐ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง

๒. สนทิฏฐิโก อันผู้ปฏิบัติจะพึงเห็นชัดด้วยตนเอง คือ ผู้ใดปฏิบัติ ผู้ใดบรรลุ ผู้นั้นย่อมเห็นประจักษ์ด้วยตนเองไม่ต้องเชื่อตามคำของผู้อื่น ผู้ใดไม่ปฏิบัติ ไม่บรรลุ ผู้นั้นจะบอกก็เห็นไม่ได้

๓. อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาล คือ ไม่ขึ้นกับกาลเวลา พร้อมเมื่อใด บรรลุได้ทันที บรรลุเมื่อใด เห็นผลได้ทันที อีกอย่างว่า เป็นจริงอยู่อย่างไร ก็เป็นอย่างนั้น ไม่จำกัดด้วยกาล

๔. เอหิพัสสโก ควรเรียกให้มาดู คือ เชิญชวนให้มาชม และพิสูจน์ หรือท้าทายต่อการตรวจสอบ เพราะเป็นของจริงและดีจริง

๕. โอปนยิโก ควรน้อมเข้ามา คือ ควรเข้ามาไว้ในใจ หรือน้อมใจเข้าไปให้ถึง ด้วยการปฏิบัติให้เกิดมีขึ้นในใจ หรือให้ใจบรรลุถึงอย่างนั้น หมายความว่า เชิญชวนให้ทดลองปฏิบัติดู อีกอย่างหนึ่งว่าเป็นสิ่งที่นำผู้ปฏิบัติให้เข้าไปถึงที่หมายคือนิพพาน

๖. ปจจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญญูหิ อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน คือ เป็นวิสัยของวิญญูชนจะพึงรู้ได้ เป็นของจำเพาะตน ต้องทำจึงเสวยได้เฉพาะตัว ทำให้กันไม่ได้ เอาจากกันไม่ได้ และรู้ได้ประจักษ์ที่ในใจของตนนี้เอง

^{๓๐} ม.ม. ๑๒/๙๕/๖๗; อภ.ฉก. ๒๒/๒๘๑/๓๑๘

คุณข้อที่ ๑ มีความหมายกว้างรวมทั้งปริยัติธรรม คือ คำสั่งสอนด้วย ส่วนข้อที่ ๒ ถึง ๖ มุ่งให้เป็นคุณของโลกุตตรธรรม จะเห็นได้ในที่อื่นๆ ว่า ข้อที่ ๒ ถึง ๖ ท่านแสดงไว้เป็น คุณบพของนิพพาน ก็มี

สังฆคุณ ๙^{๓๑} คุณของพระสงฆ์

๑. สุปฏิปันโน ภควโต สาวกสงฆ์ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดี

๒. อุชุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติตรง

๓. ญายุปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติถูกทาง

๔. สามิจิปฏิปันโน เป็นผู้ปฏิบัติสมควร ยทิท จตตาริ ปุริสยุคานิ อภฺธ ปุริสปุคฺคฺลา ได้แก่ คู่บุรุษ ๔ ตัวบุคคล ๘ เอส ภควโต สาวกสงฆ์ (พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคนี้

๕. อาหุเนยฺโย (เป็นผู้ควรแก่ของค่านับ คือควรรับของที่เขานำมาถวาย

๖. ปาหุเนยฺโย (เป็นผู้ควรแก่การต้อนรับ

๗. ทกฺขิณฺเนยฺโย (เป็นผู้ควรแก่ทักษิณา, ควรแก่ของทำบุญ

๘. อณฺชลิกรณฺเณยฺโย (เป็นผู้ควรแก่การทำอัญชลี, ควรแก่การกราบไหว้

๙. อนุตฺตรํ ปุณฺณกุเชตฺตํ โลกสฺส เป็นนาบุญอันยอดเยี่ยมของโลก, เป็นแหล่งปลูกฝังและเผยแผ่ความดีที่ยอดเยียมของโลก

ความหมาย การจตุรูป ๓ ดอก^{๓๒} จุดเทียน ๒ เล่ม

การจตุรูป ๑ ดอกเป็นเรื่องของการเน้น หรือการเจาะจง ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับผีบ้านผีเรือน วิญญาณภาคพื้น เช่นการจุดไหว้เจ้าวิญญาณผู้ล่วงลับไปแล้ว หรือผีบ้านผีเรือน เปรียบด้วยหลักธรรมคือการกตัญญูรู้คุณท่านเจ้าที่ทางวิญญาณบรรพบุรุษ

การจตุรูป ๒ ดอก : เปรียบด้วยกับธาตุทั้ง ๔ ใช้ในการสวดเสริมดวงชะตาราศี คือปฐวีธาตุคือธาตุดินอาโปธาตุคือน้ำ เตโชธาตุคือธาตุไฟ วาโยธาตุคือธาตุลม

การจตุรูป ๔ ดอกเปรียบด้วยศรัทธา ๔^{๓๓} ศรัทธาในทางพระพุทธศาสนามี ๔ อย่าง คือ

๑. กัมมสัทธา เชื่อกรรม เชื่อกฎแห่งกรรม เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม คือ เป็นความชั่วความดีมีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่วางเปล่า และเชื่อว่าผลที่ต้องการ จะสำเร็จได้ด้วยการกระทำ มิใช่ด้วยอำนาจอนอนหรืออนอนคอยโชค เป็นต้น

๒. วิปากสัทธา เชื่อวิบาก เชื่อผลของกรรม เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วย่อมมีผล และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว

๓. กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบาก เป็นไปตามกรรมของตน

^{๓๑} ม.ม. ๑๒/๙๕/๖๗

^{๓๒} สัมภาษณ์พระครูสังฆรักษ์ บุญมี ยติโก ๓ มีนาคม ๕๘

^{๓๓} สัมภาษณ์พระครูสังฆรักษ์ บุญมี ยติโก ๓ มีนาคม ๕๘

๔. ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๙ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ คือเราทุกคนนี้ หากฝึกตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิหลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ทรงบำเพ็ญไว้

การจตุรปู ๕ ดอก : เปรียบด้วยบุชาพระคุณทั้ง ๕ คือ พระรัตนตรัย คือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ พ่อแม่และครูบาอาจารย์

รูปสำหรับจตุรปูชาพระพุทธานุภาพนั้นนิยมใช้รูปที่มีกลิ่นหอมที่มีลักษณะตรงข้ามกับกลิ่นหอมที่ชาวโลกนิยมใช้กันอยู่คือ เป็นกลิ่นหอมเมื่อได้สุดดมแล้วทำให้เกิดจิตฟุ้งซ่าน ไม่สงบเกิดกิเลสคืออุปาทานชั้น ๕ แต่กลิ่นหอมของรูปจะทำให้กิเลสยุบตัวลง จิตใจสงบ ไม่ฟุ้งซ่าน นอกจากนั้นแม้รูปจะไหม้หมดแล้วกลิ่นหอมของรูปก็ยังอบอวลอยู่ในบริเวณนั้นเป็นเวลานาน เปรียบได้กับพระพุทธคุณของพระพุทธเจ้าที่เข้าถึงจิตใจของบุคคลอยู่ตลอดเวลา แม้พระพุทธองค์จะเสด็จปรินิพพานไปนานถึง ๒ พันกว่าปีมาแล้วก็ตาม

การจตุรปู ๖ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับธาตุ กำลังไฟ (คนเกิดวันอาทิตย์) ใช้ในการสวดเสริมดวงเปรียบด้วยกับหลักธรรมคือหลักธรรมเรื่องทิศทั้ง ๖ เป็นการสอนเรื่องความกตัญญูกตเวทีเป็นการสอนเกี่ยวกับการรู้คุณคนอื่นรวมทั้งความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณครับ เป็นการตอบแทนกตัญญูคือรู้คุณกตเวทีตอบแทนบุญคุณครับทิศหก บุคคลประเภทต่างๆ ที่เราต้องเกี่ยวข้องสัมพันธ์ ดุจทิศที่อยู่รอบตัวจัดเป็น ๖ ทิศ^{๓๔} ดังนี้

๑. ปุรัตถิมทิศ ทิศเบื้องหน้า ได้แก่ บิดา มารดา
๒. ทักขินทิศทิศเบื้องขวา ได้แก่ ครูอาจารย์
๓. ปัจฉิมทิศ ทิศเบื้องหลัง ได้แก่ สามเณรภรรยา
๔. อุตตรทิศ ทิศเบื้องซ้ายได้แก่ มิตรสหาย
๕. อุปริมทิศ ทิศเบื้องบนได้แก่ พระสงฆ์ สมณพราหมณ์
๖. เหนือทิศ ทิศเบื้องล่าง ได้แก่ ลูกจ้างกับนายจ้าง

การจตุรปู ๗ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับจิตวิญญาณ^{๓๕} ศาลเจ้าพ่อเจ้าแม่ ครูบาอาจารย์ที่เสียชีวิตไปแล้ว

การจตุรปู ๘ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการเสริมดวง (คนเกิดวันอังคาร)

การจตุรปู ๙ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการสักการบูชาเทพ เจ้าป่า เจ้าเขา หรืออรุกขเทวดา ศาลพระภูมิ ศาลเทพ เปรียบด้วยหลักธรรมคือสังฆคุณ^{๓๖}

การจตุรปู ๑๐ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับธาตุ ใช้ในการสวดเสริมดวงชะตา (คนเกิดวันเสาร์)

การจตุรปู ๑๑ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการบูชาเทวดาชั้นสูง

^{๓๔} ที.ปา. ๑๑/๑๔๘-๒๐๔/๒๐๒-๒๐๖

^{๓๕} สัมภาษณ์พระครูสังฆรักษ์ บุญมี ยติโก ๓ มีนาคม ๕๘

^{๓๖} สัมภาษณ์อาจารย์ธงชัย จันทร์หิรัญ ๗ มีนาคม ๕๘

การจตุรูป ๑๒ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการบูชาพระราหู^{๓๗} ใช้ในการสวดเสริมดวงเปรียบด้วยหลักธรรม

การจตุรูป ๑๔ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการบูชาคุณพระสงฆ์ เช่นการจตุบูชาสักการะรูปปั้นพระสงฆ์เปรียบด้วยหลักธรรมคือ สังฆคุณ ๑๔

การจตุรูป ๑๕ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการบูชา ใช้ในการสวดเสริมดวงชะตา (คนเกิดวันจันทร์)

การจตุรูป ๑๖ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการบูชาเทพชั้นสูง^{๓๘} เช่นบูชาพรหม ฯลฯ (เสริมนิมนะครับ ใช้จุดกลางแจ้ง จุดรูปถึงเทพเทวดา ทั้งสิบหกชั้นฟ้าด้วย)

การจตุรูป ๑๗ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการบูชา ใช้ในการสวดเสริมดวงชะตา (คนเกิดวันพุธ)

การจตุรูป ๑๘ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการบูชาคุณ^{๓๙} และใช้ในการสวดเสริมดวงชะตา (คนเกิดวันพฤหัสบดี)เปรียบด้วยหลักธรรมคือกตัญญูกตเวทีต่อครู

การจตุรูป ๒๐ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการสวดเสริมดวงชะตา^{๔๐}

การจตุรูป ๒๑ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการบูชาพระแม่ธรณี ๒๑ (ใช้ในพิธีเบิกพระแม่)

การจตุรูป ๓๘ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการบูชาพระธรรมเปรียบด้วยหลักธรรมคือธรรมคุณ ๓๘

การจตุรูป ๓๙ ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการบูชาพระแม่โพสพ

การจตุรูป ๕๖^{๔๑} ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการบูชาคุณพระพุทธเจ้าเปรียบด้วยหลักธรรมคือพุทธคุณ ๕๖

การจตุรูป ๑๐๘^{๔๒} ดอกเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับการประกอบพิธีกรรมสวดเสริมดวงชะตา เสริมอีกเรื่องเปรียบด้วยหลักธรรม อติปิโส ๑๐๘ คือพุทธคุณ ๕๖ ธรรมคุณ ๓๘ สังฆคุณ ๑๔

๒) เทียน ๒ เล่มเปรียบด้วยพระธรรม การจุดเทียนบูชาพระธรรมนั้นนิยมจุดบูชาครั้งละ ๒เล่มโดยมีความหมายว่า พระธรรมอันเป็นคำสั่งสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มี ๒ ประเภทคือ พระวินัย สำหรับฝึกหัดกาย วาจาให้เป็นระเบียบเรียบร้อยและพระธรรมสำหรับจิตใจให้ระงับความชั่วและทุจริตทุกประการคือศีล ๕ ศีล ๘ เทียน ๒ เล่มก็เพื่อบูชาพระวินัย ๑ เล่ม และบูชาพระธรรม ๒ เล่ม เทียนสำหรับบูชาพระธรรมนั้นนิยมใช้เทียนเล่มใหญ่พอสมควรแก่เชิงเทียนการใช้เทียนบูชาพระธรรมนั้นเพื่อแสดงว่าเทียนที่จุดขึ้น ณ ที่ใดย่อมกำจัดความมืดของสถานที่นั้น ๆ

^{๓๗} สัมภาษณ์อาจารย์ธงชัย จันทร์หิรัญ ๗ มีนาคม ๕๘

^{๓๘} สัมภาษณ์อาจารย์ธงชัย จันทร์หิรัญ ๗ มีนาคม ๕๘

^{๓๙} สัมภาษณ์อาจารย์ธงชัย จันทร์หิรัญ ๗ มีนาคม ๕๘

^{๔๐} สัมภาษณ์อาจารย์ธงชัย จันทร์หิรัญ ๗ มีนาคม ๕๘

^{๔๑} สัมภาษณ์อาจารย์ธงชัย จันทร์หิรัญ ๗ มีนาคม ๕๘

^{๔๒} วิสัมภาษณ์อาจารย์ธงชัย จันทร์หิรัญ ๗ มีนาคม ๕๘

ออกไปทำให้เกิดความสว่างเปรียบได้กับพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้น หากผู้ใดได้ศึกษาจนเกิดความรู้ความเข้าใจแล้วย่อมกำจัดความมืด คือ โลภะ โทสะ โมหะ ซึ่งเป็นความโง่เขลาเบาปัญญา ในจิตใจของบุคคลนั้น ๆ ให้หายหมดไป ทำให้เกิดแสงสว่างคือ ปัญญาขึ้นภายในจิตใจของตน

สำหรับ อกุศลมูล ๓^{๔๓} หากแปลตามตัวอักษรจะหมายความว่า รากเหง้าของความไม่ฉลาด หรือหมายถึง รากเหง้าหรือต้นตอของความชั่วทั้งปวง เมื่อกำเริบจะแสดงออกมาเป็นทุจริตทางกาย วาจา ใจ รวมเป็นเหตุให้เกิดกิเลส ซึ่งมี ๓ ประการ ได้แก่

๑. โลภะ (ความอยากได้) ความอยากได้ของคนอื่นมาเป็นของตน อยากให้ตนมีเหมือนคนอื่น หรือมีมากกว่าผู้อื่น ความอยากมีหลายรูปแบบ ซึ่งจะก่อให้เกิดรากเหง้าของความชั่วทั้งปวง เช่น อิจฉา ความอยาก, ปาปิจฉา ความอยากอย่างชั่วช้าลามก, มหิจฉา ความอยากรุนแรง, อภิชฌาวิสมโลภะ ความอยากได้ถึงขั้นเพ่งเล็ง ความอยากจะเกิดมากขึ้น ซึ่งจะก่อให้เกิดความชั่วในตัวเอง วิธีแก้ไขความอยากคือ การใช้สติ ระลึกรู้ในตน

๒. โทสะ (ความคิดประทุษร้าย) การอยากฆ่า การอยากทำลายผู้อื่น ความคิดประทุษร้ายเป็นรากเหง้าให้เกิดกิเลสได้หลายอย่าง เช่น ปฏิฆะ ความหงุดหงิด, โกรธะ ความโกรธ, อุปนาหะ ความผูกโกรธ พยาบาท ความคิดปองร้าย ถ้าปล่อยให้มีโทสะมาก ผู้นั้นจะเป็นคนชั่ว คนพาล และเป็นภัยต่อสังคม วิธีแก้ไขโทสะ คือการใช้สติระงับตน และฝึกตนให้เป็นผู้มีโอโทสะ

๓. โมหะ (ความหลงไม่รู้จริง) ความไม่รู้ไม่เข้าใจ ความมัวเมา ความประมาท เป็นรากเหง้าให้เกิดกิเลสได้ต่าง ๆ มากมาย เช่น มกฺขะ ลบหลู่คุณท่าน, ปลาสะ ตีเสมอ, มานะ ถือตัว, มทะ มัวเมา, ปมาทะ เลินเล่อ โมหะทำให้ขาดสติ ไม่รู้ผิดชอบร้ายแรงกว่าโลภะ และโทสะ รวมทั้งส่งเสริมให้โลภะและโทสะมีกำลังมากขึ้นยิ่งด้วย วิธีที่จะทำให้โมหะลดลงนั้นจะต้องปฏิบัติตนเป็นผู้ที่มีโอโมหะ ความไม่หลงมกมาย

๓) ดอกไม้สำหรับใช้บูชาพระสงฆ์ นิยมใช้ดอกไม้ที่มีลักษณะ ๓ ประการ คือ ๑ มีสีสวย ๒ มีกลิ่นหอม ๓ กำลังสดชื่นจึงมีการเปลี่ยนดอกไม้ที่ใช้บูชาพระประจำวันอยู่เสมอ อันเป็นนิมิตหมายของความสดชื่น รุ่งเรือง ไม่ปล่อยให้ความเหี่ยวแห้ง อันแสดงถึงความเสื่อมโทรมของจิตใจ เช่น ดอกบัว

๔) **ชั้นบายศรี** มีความเชื่อเปรียบดังปริศนาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา บายศรีจะรองรับ ตาม แผนภูมิ สวรรค์ ที่แบ่งเป็นชั้นๆ นะครับ ในแต่ละเล็บ แต่ละละนิ้วมีความหมาย นัยยะ ธรรมะ ความหมายของชั้นนี้ได้มีการกำหนดไว้ตายตัว หากแต่เป็นเพียง ผู้ที่ประดิษฐ์บายศรีมีความเชื่อ ศรัทธา ต่อ สิ่งใดแล้ว ก็มักจะน้อมนำคำสอนหรือความเชื่อต่าง ๆ มาประดิษฐ์บายศรีเป็นชั้นๆ และแปล ความหมาย ตามนัย ที่ตนประสงค์ต่อสิ่งศรัทธานั้น ๆ ตัวอย่างเช่นบายศรีปากชามจะประกอบด้วย กรวยข้าวหมายถึง ความอุดมสมบูรณ์ของคนในโลกใบนี้ทั้งหมด แม่ลูก ๓ เปรียบด้วย ครูบาอาจารย์ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แม่ลูก ๕ เปรียบด้วย นิ้วทั้ง ๕ ที่พนมมือไหว้ ยอดบายศรีจะมีไข่ ๑ ใบ เปรียบด้วยโลกทั้งใบ ส่วนข้าวเปรียบด้วยข้าวที่เราถวายพระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์

^{๔๓} อภ.ส. ๓๔/๑/๑; ๖๖๓/๒๕๙; ๘๗๘/๓๕๐

บายศรีปากชามในความเชื่อตามศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าบายศรีที่จัดวางรอบกรวยสามชุดหมายถึงการมุ่งบูชาต่อพระเป็นเจ้าทั้งสามคือ พระอิศวร พระนารายณ์ พระพรหม กรวยบรรจุข้าวยอดเสียบไข่มุกหมายถึง เขาไกรลาส, ศูนย์รวมของการกำเนิดทั้งหลายที่มีความอุดมสมบูรณ์ แมงดาหมายถึงมหาสมุทรที่หล่อเลี้ยงสรรพชีวิตและแทนศักดิ์ของพระเป็นเจ้าทั้งสามคือ พระอุมา พระลักษมี พระศรีสวตี กล้วยน้ำไทและแตงกวาที่จัดวางเป็นเครื่องเคียงประกอบหมายถึงความสมบูรณ์ทางด้านพืชพันธุ์ธัญญาหาร

บายศรี ๓ ชั้น เปรียบด้วยพระรัตนตรัยมีเพื่อระลึกถึง องค์ ๓^{๔๔} ในศาสนาพุทธ พระรัตนตรัย หรือ พระไตรรัตน์ หมายถึง แก้วสามประการอันประเสริฐสุดของพุทธศาสนิกชน ที่เรียกว่า รัตน (แก้ว) เพราะว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐ มีค่าสูง และหาได้ยาก เทียบด้วยดวงแก้วมณี พระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งเรียกเต็มว่าพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ซึ่งได้แก่ พระพุทธ คือ ท่านผู้ตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เอง แล้วสอนประชุมชนให้ประพฤติดุขด้วยกาย วาจา ใจ ตามพระวินัย พระธรรม คือ พระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ คือ หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย

บายศรี ๓ ชั้นเปรียบด้วย สิกขา ๓^{๔๕} หรือ ไตรสิกขา (ข้อที่จะต้องศึกษา, ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษา คือ ผูกหัดอบรมกาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุดคือพระนิพพาน

บายศรีชั้น ๑ เปรียบด้วย อธิสัสสิกขา (สิกขาคือศีลอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมในทางความประพฤติอย่างสูง

บายศรีชั้น ๒ เปรียบด้วย อธิจิตตสิกขา (สิกขาคือจิตอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกหัดอบรมจิตเพื่อให้เกิดคุณธรรมเช่นสมาธิอย่างสูง

บายศรีชั้น ๓ เปรียบด้วย อธิปัญญาสิกขา (สิกขาคือปัญญาอันยิ่ง, ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมปัญญา เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งอย่างสูง เรียกง่ายๆ ว่า ศีล สมาธิ ปัญญา^{๔๖}

ผู้สมบูรณ์ด้วยอริยศีลชั้นอันได้บรรลุฌาน ๔^{๔๗}

ฌาน ๔ = รูปฌาน ๔

๑. ปฐมฌาน (ฌานที่ ๑) มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

๒. ทุตติยฌาน (ฌานที่ ๒) มีองค์ ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

๓. ตติยฌาน (ฌานที่ ๓) มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา

๔. จตุตถฌาน (ฌานที่ ๔) มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

คัมภีร์ฝ่ายอภิธรรม นิยมแบ่งรูปฌานนี้เป็น ๕ ชั้น เรียกว่า ฌานปัญจกนัย หรือ ปัญจกัณณ โดยแทรก ทุตติยฌาน (ฌานที่ ๒) ที่มีองค์ ๔ คือ วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา เพิ่มเข้ามา

^{๔๔} สัมภาษณ์พระครูสังฆรักษ์ บุญมี ยติโก ๓ มีนาคม ๕๘

^{๔๕} สุเมธ เมธาวิทยากุล, สังกัปปพิธีกรรมเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพิธีบายศรีสู่ขวัญ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

^{๔๖} ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑

^{๔๗} ม.ม. ๑๒/๑๐๒/๗๒

แล้วเลื่อนหุติยฉาน ตติยฉาน และจตุตถฉาน ในฉาน ๔ ข้างต้นนี้ออกไปเป็น ตติยฉาน จตุตถฉาน และปัญจฉาน ตามลำดับ (โดยสาระก็คือ การจำแนกขั้นตอนให้ละเอียดมากขึ้นนั่นเอง)^{๔๖} อธิปัญญาสิกขา คือศึกษาเรื่องปัญญาอบรมตนให้เกิดปัญญาแจ่มแจ้ง ได้แก่การบำเพ็ญวิปัสสนากรรมฐานของผู้ได้ฉานแล้วจนได้บรรลุวิชา ๘ คือเป็นพระอรหันต์

วิชา ๘ (ความรู้แจ้ง, ความรู้วิเศษ)^{๔๗}

๑. วิปัสสนาญาณ (ญาณในวิปัสสนา, ญาณที่เป็นวิปัสสนา คือปัญญาที่พิจารณาเห็นสังขารคือนามรูปโดยไตรลักษณ์ มีต่างกันออกไปเป็นชั้นๆ ต่อเนื่องกัน)

๒. มโนมยิทธิ (ฤทธิ์สำเร็จด้วยใจ, ฤทธิ์ทางใจ คือ นิรมิตกายอื่นออกจากกายนี้ ดุจชักไส้จากหลุมปล้อง ชักดาบจากฝัก หรือชักงูออกจากคราบ)

๓. อิทธิวิชา หรือ อิทธิวิธี (แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้)

๔. ทิพพโสต (หูทิพย์)

๕. เจโตปริยญาณ (ความรู้ที่กำหนดใจผู้อื่นได้)

๖. ปุพเพนิวาสานุสสติ (ระลึกชาติได้)

๗. ทิพพจักขุ (ตาทิพย์)

๘. อาสวักขยญาณ (ความรู้ที่ทำให้สิ้นอาสวะ)

ข้อที่ ๒ โดยมากจัดเข้าในข้อที่ ๓ ด้วย ข้อที่ ๓ ถึง ๘ (๖ ข้อท้าย) ตรงกับ อภิญญา ๖. ดู [๑๐๖] วิชา ๓; [๒๗๔] อภิญญา ๖; [๓๑๑] วิปัสสนาญาณ ๔

บายศรี ๕ ชั้น เปรียบด้วยกับชั้นทั้ง ๕ หรือ ที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า เบญจชั้นได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ชั้น แปรว่า กอง, หมวด, หมู่, ส่วน ในทางพระพุทธศาสนาหมายถึงร่างกายของมนุษย์ คือแยกร่างกายออกเป็นส่วนๆ ตามสภาพได้ ๕ ส่วน หรือ ๕ ชั้น คือ

บายศรีชั้นที่ ๑ เปรียบด้วย รูป ได้แก่ ส่วนที่ผสมกันของธาตุดิน น้ำ ลม ไฟ เช่น ผม หนั กระดุก โลหิต

บายศรีชั้นที่ ๒ เปรียบด้วย เวทนา ได้แก่ ระบบประมวลความรู้สึกว่า ชอบหรือไม่ชอบ และเฉยๆ

บายศรีชั้นที่ ๓ เปรียบด้วย สัญญา ได้แก่ จำสิ่งที่ได้รับและรู้สึกนั้นๆ

บายศรีชั้นที่ ๔ เปรียบด้วย สังขาร ได้แก่ ระบบคิดปรุงแต่ง แยกแยะสิ่งที่รับรู้สึกและจำได้นั้นๆ

บายศรีชั้นที่ ๕ เปรียบด้วย วิญญาณ ได้แก่ ระบบรูสิ่งนั้นๆ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ชั้นนี้ รูปจัดเป็นรูปธรรม เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณจัดเป็นนามธรรม เมื่อจัดชั้นๆ เข้าในปรมัตถธรรม วิญญาณชั้น จัดเข้าในจิต เวทนาชั้น, สัญญาชั้น, สังขารชั้น จัดเข้าในเจตสิก รูปชั้น จัดเข้าในรูป การหมดเหตุปัจจัยของนามรูป จัดเข้าในนิพพาน

^{๔๗} ที.สี. ๙/๑๓๑-๑๓๘/๑๐๑-๑๑๒.

บายศรี ๗ ชั้น เปรียบด้วยโพชนงค์ ๗^{๔๙} ซึ่งเป็นธรรมที่เป็นองค์แห่งการ ตรัส
ได้แก่ สติ ธัมมวิจยะ วิริยะ ปิติ ปัสสัทธิ สมาธิ และอุเบกขา

บายศรี ๗ ชั้นเปรียบด้วยอริยทรัพย์ ๗^{๕๐} ทรัพย์ คือคุณความดีที่มีในสันดาน
อย่างประเสริฐ เรียกอริยทรัพย์ มี ๗ อย่างคือ อริยทรัพย์ หมายถึงทรัพย์อันประเสริฐ หรือทรัพย์ของ
พระอริยะ เป็นคุณธรรมที่ทำนุบำรุงจิตใจไม่ให้เคืองคว้างเปล่าเปลี่ยว ดีกว่าทรัพย์สินเงินทองที่เป็น
ทรัพย์ภายนอก

๑. สัทธา เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ
๒. สีล รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย
๓. หิริ ความละอายต่อบาปทุจริต
๔. โอตตัปปะ สะดุ้งกลัวต่อบาป
๕. พหุสัจจะ ความเป็นคนเคยได้ยินได้ฟังมาก คือทรงธรรมและรู้ศิลปวิทยา

มาก

๖. จาคะ สละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน
๗. ปัญญา รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์

บายศรีชั้นที่ ๑ เปรียบด้วยศรัทธา^{๕๑} หมายถึง ความเชื่อในสิ่งที่ควรเชื่อ เป็น
ความเชื่อที่ประกอบด้วยปัญญาด้วยเหตุและผล ไม่ใช่เชื่อมั่นเชื่อไปตามไปเขาโดยปราศจากการ
ใคร่ครวญ สัทธานี้มี ๔ ชนิดคือ

๑. เชื่อกรรม คือสิ่งที่บุคคลทำจะดีหรือชั่วมีผล
๒. เชื่อผลของกรรม คือเชื่อว่าที่บุคคลได้รับสุขหรือทุกข์ก็เพราะกรรมดีหรือ

ชั่วที่ตนทำไว้

๓. เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของตน
๔. เชื่อปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

บายศรีชั้นที่ ๒ เปรียบด้วย สีล หมายถึง การรักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย
ในทางปฏิบัติคือการงดเว้นจากการประพฤติดุศีลด้วยกายวาจาเมื่อมีศีลจึงมีความสง่าผ่าเผยในการเข้า
สังคม เพราะไม่กลัวต่อคำนิทาจากใครๆ

บายศรีชั้นที่ ๓ เปรียบด้วย หิริ หมายถึง ความละอายต่อบาปทุจริต

บายศรีชั้นที่ ๔ เปรียบด้วยโอตตัปปะ หมายถึง ความสะดุ้งกลัวต่อบาป (๓,๔

ดูการอธิบายในธรรมมีอุปการะมาก ๒ อย่าง)

บายศรีชั้นที่ ๕ เปรียบด้วยพหุสัจจะ หมายถึง ความเป็นคนได้ยินได้ฟังมา
มาก คือทรงจำธรรมและรู้ศิลปวิทยามาก เป็นผู้ศึกษามากมีความรู้มีประสบการณ์มาก หรือเรียกว่า
ก็คือความเป็นผู้คงแก่เรียนเกิดจากการขยันหาความรู้ ๔ ทางคือ การฟัง การคิด การสอบถาม และ

^{๔๙} ที.ปา. ๑๑/๓๒๗/๒๖๔; ๔๖๔/๓๑๐;

^{๕๐} ที.ปา. ๑๑/๓๒๖/๒๖๔

^{๕๑} สุขเมธ เมธาวิทยากุล, สังคัปพิธีกรรมเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับพิธีบายศรีสู่ขวัญ, (กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

การบันทึก ผู้มีความรู้ย่อมเป็นผู้แก้หลัก้าอาจหาญ เฉลียวฉลาดในการตอบคำถามจากผู้อื่น ไม่ประหม่าตกใจเมื่อถูกถาม ถ้าที่จะแสดงออกทางความคิดเห็นที่ถูกต้อง

บายศรีชั้นที่ ๖ เปรียบด้วยจาละ หมายถึง การสละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน การสละสิ่งของและความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขผู้อื่นเป็นการกำจัดความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ใจแคบให้ออกไปจากสันดาน ผู้พิจารณาแล้วให้ถือว่าเป็นผู้มีปัญญา

บายศรีชั้นที่ ๗ เปรียบด้วยปัญญา หมายถึง รอบรู้สิ่งที่เป็นประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ ความรอบรู้สิ่งที่ควรรู้ รู้ทั่วถึงเหตุ และผลถึงสิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ ผู้มีปัญญาจึงเป็นผู้มีความกล้าหาญของอาจไม่มีความสะดุ้งกลัว ต่อเหตุใดๆ เพราะมีปัญญาสามารถแก้ปัญหาต่างๆ

บายศรี ๙ ชั้น เปรียบด้วย นพวรคุณทั้ง๙^{๕๒} เชื่อเป็นมงคลสูงสุดในการดำเนินชีวิตจะได้ก้าวหน้ารุ่งเรือง ไม่ว่าจะทำการใดๆ มักนิยมเลข ๙ มากกว่า เลขอื่น เพื่อระลึกถึงพุทธคุณ ๙ หรือคุณของพระพุทธเจ้า ๙ ประการ หรือ นวาราหิคุณหรือ นวะอะระหาหิคุณ, ได้แก่บายศรีต้น ๙ หรือหลัก ๙ ก็คือ (นพวรคุณทั้ง๙) อะ สัง วิ สุ โล ปุ สะ ภู ภา มีในบทสวด ยอดพระกัมไตรปิฎก

บายศรีชั้นที่ ๑ เปรียบด้วย อรหัง (เป็นผู้ บริสุทธิ์ไกล จากกิเลส เป็นผู้ควรแนะนำสั่งสอนผู้อื่น ควรได้รับ ความเคารพบูชา)

บายศรีชั้นที่ ๒ เปรียบด้วย สัมมาสัมพุทธ (เป็นผู้ตรัสรู้ชอบเอง)

บายศรีชั้นที่ ๓ เปรียบด้วย วิชา จรณสัมปันโน (เป็นผู้พร้อมด้วยวิชาคือ ความรู้ และจรณะคือความประพฤติ)

บายศรีชั้นที่ ๔ เปรียบด้วย สุคโต (เป็นผู้เสด็จไปดีแล้ว)

บายศรีชั้นที่ ๕ เปรียบด้วย โลกวิทู (เป็นผู้รู้แจ้งโลก)

บายศรีชั้นที่ ๖ เปรียบด้วย อนุตตโร ปุริสทัมมสารถิ (เป็นผู้ฝึกคนได้ดีเยี่ยมไม่มีผู้ใดเทียมเท่า)

บายศรีชั้นที่ ๗ เปรียบด้วย สัตถา เทวมนุสสานัง (เป็นศาสดา ของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย)

บายศรีชั้นที่ ๘ เปรียบด้วย พุทโธ (เป็นผู้ตื่นและเบิกบานแล้ว คือ ทรงตื่นเองจากความเชื่อง และข้อปฏิบัติที่ถ้อยกันมาผิด ๆ ด้วย ทรงปลุกผู้อื่นให้พ้นจากความหลงมกมายด้วยฯ)

บายศรีชั้นที่ ๙ เปรียบด้วย ภคว ^{๕๓} (ทรงเป็นผู้มีโชค คือ จะทรงทำการใด ก็ ลุล่วง ปลอดภัยทุกประการ)ที่มา

บายศรี ๑๖ ชั้น ^{๕๓} เปรียบได้กับเทวโลกและพรหมโลกความเชื่อของคนไทยเรา แบ่งเทพออกเป็น ๓ รูปแบบ

๑. สมมติเทพ คือผู้เป็นเจ้าครองแผ่นดิน หรือ พระมหากษัตริย์

๒. อุปัตติเทพ คือเทพผู้กำเนิดเป็นเทพ ไม่ได้มาเกิดเป็นมนุษย์มาก่อน

^{๕๒} สัมภาษณ์พระครูสังฆรักษ์ บุญมี ยติโก ๓ มีนาคม ๕๘

^{๕๓} สัมภาษณ์อาจารย์ธงชัย จันทร์หิรัญ ๗ มีนาคม ๕๘

๓. วิสุทธิเทพ -เทพผู้บริสุทธิ์ คือพระอรหันต์เทพ^{๕๔} มักจะไม่ลงมาประทับทรงมนุษย์เด็ดขาด การแบ่งชั้นของเทพเจ้าเรียกว่า ไตรภูมิ แบ่งออกเป็น ๑๖ ชั้นฟ้า ๑๕ ชั้นดิน อบายภูมิ ๔ มนุษย์ ๑ รวม ๓๖ ชั้นพอดีและตั้งแต่พุทธศาสนากำเนิดมา ก็เพิ่มขึ้นมาอีก ๓ ภูมิ รวมทั้งสิ้น ๓๙ ภูมิ

๑. นรกภูมิ

๒. เปตวิสัยภูมิ

๓. เตร็จฉานภูมิ

๔. อสุรกายภูมิ

๕. มนุษย์โลก เป็นภพที่หลายภพส่งคนของตน มาทดสอบด้วยตนเอง จะบรรลุผลหรือไม่ก็ได้ภพนี้ จะตกอเวจี มหานรกได้ก็ภพนี้ ภพนี้จะมีทั้งสุข ทุกข์ปะปนกัน

๖. โลกบาดาล ภพนี้เป็นโลกที่อยู่ใกล้กับมนุษย์มากที่สุด สามารถสร้างบุญก็ได้ สร้างเวรกรรมก็ได้ บุคคลที่ อยู่ในภพนี้ล้วนมีความรักและความอาฆาตพยาบาทรุนแรง ผู้ที่อยู่ในโลกบาดาลร่างกายเหมือนคนทั่วไป หากออก นอกเขตจะกลายเป็นงูทันที

๗. ภูมะภูมิ เป็นเทวโลกชั้นที่ ๒ ที่อยู่ใกล้มนุษย์อีกภพหนึ่ง เป็นที่สถิตของเหล่าพระภูมิเจ้าที่ มีคุณและโทษแก่มนุษย์ผู้กราบไหว้ มีกิเลสคล้ายมนุษย์มากที่สุด

๘. รุกขภูมิ เป็นภูมิที่อยู่เหนือหัวเราเพียงศอกเดียว มีวิมานสถิต ณ ต้นไม้ที่อยู่สูงเกินหัวมนุษย์ เราจะเรียกว่า รุกขเทวดาจะให้คุณมากกว่าโทษ หากใครไปทำลายวิมานของท่านผู้ทำลายจะถูกลงโทษทั้งทางตรงและทางอ้อม

๙. นิมพลีภูมิ ดินแดนของเทพที่มีปีก องค์พญาครุฑ เป็นพญาแห่งนกทั้งหลาย เป็นกึ่งเทพกึ่งสัตว์แต่มีฤทธิ์ ครั้งหนึ่งเคยประลองกำลังกับพระนารายณ์ ผลการประลองเสมอกัน ภพภูมินี้มักมีกามคุณนำหน้า

๑๐. คนธรรพภูมิ เป็นดินแดนของผู้มีศีลแต่ยังหมกมุ่นอยู่ในโลกีย์วิสัย ยังตัดไม่ได้ถึงกิเลสตัณหา ชนิดที่เรียกว่ามีภรรยาเป็นพันๆ เลย ส่วนใหญ่รูปร่างจะงดงาม และมีน้ำเสียงที่อ่อนหวานไพเราะ ไม่มีวิมานสถิตเร่ร่อนไปทั่วมีความต้องการทางตัณหาสูงมีภรรยาไปทั่วเกือบทุกภูมิ

๑๑. หิมพานต์ภูมิ คั่นระหว่างมนุษย์โลกกับเทวโลก มีครึ่งเทพ ครึ่งสัตว์ ครึ่งคนปะปนรวมกัน รักความสงบไม่ค่อยให้คนพบเจอ เช่น กิณรี กิณรี

๑๒. บรรพภูมิ มีแต่ผู้บำเพ็ญเพียร หวังหลุดพ้นจากภูมิต่างๆ คือพระฤๅษี เดิมทีอาศัยอยู่ในโลกมนุษย์บำเพ็ญตะบะ แต่ถูกมนุษย์และอสูรก่อวุ่นจึงหนีมาบำเพ็ญเพียร ณ บรรพภูมิ

๑๓. อโยธยาภูมิ เป็นภูมิของผู้มีบุญคุณต่อแผ่นดิน ในสมัยเมื่อมีชีวิตได้ทำการต่อสู้เพื่อบ้านเมืองเพื่อประชาชนเช่น เจ้าพ่อหลักเมือง พระมหากษัตริย์ผู้กอบกู้แผ่นดินหรือทหารหาญ

๑๔. ลับแลภูมิ เป็นดินแดนแห่งการถือศีลจะเป็นหลัก ดินแดนของหญิงสาวที่มีจิตมุ่งบำเพ็ญเพียร แต่ยังมีวิบากกรรมจึงพักยังภูมินี้

๑๕. ภูมามาภูมิ เป็นที่สถิตของเทพบุตร เทพธิดาต่างๆที่ยังมีกิเลส

^{๕๔} สัมภาษณ์พระครูสังฆรักษ์ บุญมี ยติโก ๓ มีนาคม ๕๘

๑๖. จาตุมหาราชิกาภูมิ เป็นที่สถิตของท้าวจตุโลกบาลทั้ง ๔ ผู้ดูแลรักษาโลกทั้ง ๔ ทิศ มี ท้าวธตรฐ (จอมคนธรรพ์) อยู่ทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหก (จอมกุมภภัณฑ์) อยู่ทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์ (จอมนาค) อยู่ทิศตะวันตก ท้าวกุเวร (จอมยักษ์) อยู่ทิศเหนือ

๑๗. ยามาภูมิ เป็นที่สถิตของพระสยามเทวาธิราช พระมหากษัตริย์ผู้ประพฤติดี ประพฤติชอบในทศพิธราชธรรม

๑๘. ดาวดึงส์ภูมิ เป็นที่สถิตแห่งพระอินทราธิราช และผู้ปฏิบัติในพระพุทธศาสนา

๑๙. ดุสิตภูมิ เป็นที่สถิตของพระโพธิสัตว์เพื่อรอลงโปรดรู้ เป็นพระพุทธรเจ้า

๒๐. นิมมานรดีภูมิ เป็นที่สถิตของเทพชั้นผู้ใหญ่ต่างๆ มีท้าวสุนิมมิตเป็นผู้ครอง เทวดาในชั้นนี้ปรารถนาสิ่งหนึ่งสิ่งใดก็จะนิรมิต^{๕๕} (พจนานุกรมพุทธศาสตร์:๒๖๒-๒๖๓) ขึ้นมาเองได้ ข้อมูลโดย คน นครสวรรค์ (พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม ๑๐๓,๒๘๔.๒๙๘)

๕) ปริศนาธรรม กล้วยน้ำไทย ๓^{๕๖} ขึ้น การใช้กล้วยน้ำไทยหมายถึงการมีจิตใจที่งดงามเอื้อเพื่อแผ้วแผ่คนมีน้ำใจ ส่วนใช้ ๓ ขึ้นหมายถึงภพ ๓ ภพ คือ สวรรค์ มนุษย์ และนรก

๖) กรวยข้าว เปรียบด้วยความอุดมสมบูรณ์ ใบชัยพฤกษ์หรือใบคูณ อายุยืนยาว

๗) ดอกไม้มงคล^{๕๗} ดอกไม้นอกจากนิยมนำมาใช้ประดับในงานไหว้ครู เพื่อให้เกิดความสวยงามแล้ว ยังสื่อถึงความหมายดี ๆ อันเป็นมงคลด้วย ดอกไม้มงคลที่นิยมใช้ในงานมงคลมีมากมายหลายชนิด ซึ่งแต่ละชนิดต่างก็ให้ความหมายอันเป็นมงคลมากมาย เช่น

๑. ดอกกรัก หมายถึงความรักความเมตตา เป็นดอกไม้ที่นิยมนำมาใช้ในพิธีมงคลต่าง ๆ แทบทุกครั้ง เพราะเป็นดอกไม้ที่สื่อความหมายได้อย่างตรงตัวที่สุด

๒. ดอกบานไม่รู้โรย เป็นดอกไม้ที่สื่อถึงความรักเช่นเดียวกัน สื่อความหมายถึงความรักแก่บุคคลทั่วไป ไปที่จะรักกันไม่รู้โรยและรักกันมั่นคงตลอดไปนั่นเอง

๓. ดอกมะลิ ถือเป็นดอกไม้ชั้นสูงที่นิยมใช้กันมากสื่อความหมายถึงความบริสุทธิ์ เป็นสิริมงคลทางด้านทำให้คนในบ้านมีความบริสุทธิ์ มีความรักและความคิดถึงแก่บุคคลทั่วไป

๔. ดอกกุหลาบ เป็นดอกไม้อีกหนึ่งชนิดหนึ่งที่ทั่วโลกใช้เป็นสัญลักษณ์แทนความรัก ปัจจุบันงานพิธีมงคลของไทยจึงมีการนำดอกกุหลาบ (โดยเฉพาะสีแดง) มาใช้อย่างแพร่หลาย

๕. ดอกดาวเรือง มีความหมายว่าการเจริญรุ่งเรือง สื่อความหมายว่าให้ครอบครัวใหม่ที่เกิดขึ้นนี้ มีความเจริญรุ่งเรืองก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต

๖. ดอกพุทธรักษา มีความหมายเช่นเดียวกับดอกดาวเรือง คือความเจริญรุ่งเรือง และเสริมความหมายถึงความมั่นคงแข็งแรง สื่อความหมายว่านอกจากครอบครัวใหม่ที่เกิดขึ้นจะเจริญรุ่งเรืองแล้วยังมั่นคงและแข็งแรง ไม่หวาดหวั่นแม้ปัญหาใด ๆ

^{๕๕} ข้อมูลโดย คน นครสวรรค์ (พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม ๑๐๓,๒๘๔.๒๙๘)

^{๕๖} สัมภาษณ์ เรือเอกจิรัชญ์ แสงวิสัย ๒๔ กุมภาพันธ์ ๕๘

^{๕๗} สัมภาษณ์ เรือเอกจิรัชญ์ แสงวิสัย ๒๔ กุมภาพันธ์ ๕๘

๗. ดอกบัวเปรียบด้วยพุทธะหมายปัญญา^{๕๘} คือผู้รู้ผู้ตื่นผู้เบิกบาน ดอกบัวไม่มียืมเอามาไหว้ครู ส่วนมากใช้สำหรับไหว้บูชาพระพุทธรูปเจ้า ไหว้พระพุทธรูป ไหว้พระธรรม

นอกจากนี้ ยังมีใบไม้ต่าง ๆ ที่นำมาใช้ในพิธีมงคลสมรสเพื่อให้เกิดความเป็นสิริมงคลแก่คู่บ่าวสาวด้วย อาทิ ใบรัก ที่สื่อความหมายถึงความรักเช่นเดียวกับ ดอกกรัก ใบเงิน ใบทอง ใบแก้ว สื่อความหมายถึงความร่ำรวยและความเจริญรุ่งเรือง ใบมะยม ที่สื่อความหมายว่าให้ครอบครัวใหม่ที่เกิดขึ้นเป็นที่นิยมชมชอบของคนรอบข้าง เป็นต้น

๘) ผลไม้อันเป็นมงคล ^{๕๙}

๑. ลำไย เป็นผลไม้มงคล ซึ่งคนจีนบางกลุ่มนำไปใช้ร่วมกับพิธีการสู่ขอหญิงสาว เพราะเชื่อกันว่า เป็นสัญลักษณ์ของ ความรัก ความหวานชื่น สำหรับหนุ่มสาวในงานพิธีมงคลนั้นๆ ลำไยภาษาจีนแปลว่า ดวงตามังกร ซึ่งมังกรเป็นสัญลักษณ์ของฮ่องเต้เมืองจีน ดังนั้นหมายถึง ความเป็นผู้มีอำนาจ เป็นผู้นำปวงชน และเป็นผู้ที่ได้รับความเคารพนับถือ ฉะนั้น ลำไยคือผลไม้มงคลที่เชื่อว่า เป็นตัวแทนแห่งความรัก ความเป็นผู้นำ และความมีอำนาจวาสนา

๒. ลิ้นจี่ เป็นผลไม้ชั้นสูงของคนจีนมาเป็นเวลานานแล้ว มีเรื่องเล่ากันว่า ฮ่องเต้ของเมืองจีนในสมัยหนึ่ง ต้องให้ทหารผู้ที่ดูแลพระองค์จัดหาลิ้นจี่ที่สวยงาม ผิวสวยสีแดงสด เพื่อนำไปถวายพระมารดา และพระมเหสีของพระองค์เป็นประจำ จึงเกิดการแพร่หลายไปในขุนนางชั้นสูงต่อไปเรื่อยๆ จนเป็นที่รู้จักกันไป เพราะผลที่มีสีแดงของลิ้นจี่นี้เอง ทำให้เป็นที่นิยมนำลิ้นจี่ไปใช้ในงานมงคลต่างๆ ฉะนั้น ลิ้นจี่คือผลไม้ที่มีสีแดงสด ซึ่งคนจีนถือว่าเป็นสีแห่งความเป็นสิริมงคล

๓. สับปะรด เป็นผลไม้มงคล ที่คนนิยมนำไปไหว้ในพิธีการต่างๆ เชื่อกันว่าจะทำให้เกิดความรอบคอบ รอบรู้ในสิ่งต่างๆดูแลกิจการงานได้ทั่วถึง สายตากว้างไกล ประดุจดัง สับปะรดที่มีดวงตารอบตัวเหมือนท้าวพันตา ฉะนั้น สับปะรดคือผลไม้แห่งความมงคลที่ เชื่อถือว่าเป็นตัวแทนแห่งความรอบคอบ รอบรู้ สายตากว้างไกล

๔. กล้วย เป็นผลไม้มงคลแห่งการแตกหน่อ แตกสาขา ซึ่งในธรรมชาติของต้นกล้วยนั้น สามารถแตกหน่อไปได้เรื่อยๆ โดยไม่มีวันจบ กล้วยยังเป็นผลไม้แห่งการเชื่อถือในด้านการจะมีบุตรสืบสกุล มีบริวารมากมาย เฉกเช่นเดียวกับกล้วย ๑ เครือที่มีลูกเป็นจำนวนมาก บางคนนิยมรับประทานกล้วยที่มีผลแฝดคู่กัน เพื่อจะได้มีลูกที่คลอดออกมาเป็นลูกแฝด ฉะนั้น กล้วยคือผลไม้มงคล ที่เชื่อว่าเป็นตัวแทนแห่งการขยายสาขา กิจการ การมีบุตรสืบสกุล มีบริวารมาก

๕. ทุเรียน เป็นผลไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ในตัวเองมาก มีเนื้อในที่สวยงาม สีเหลืองดั่งทองคำ ด้วยความฉลาดหลักแหลม ของธรรมชาติ จึงได้สร้างเกราะคุ้มกันเนื้อในสีทอง โดยการสร้างหนามแหลมคมรอบตัว เพื่อป้องกันสัตว์ร้ายต่างๆ มารบกวน ฉะนั้น ทุเรียนจึงเป็นผลไม้มงคลที่เชื่อว่า เป็นตัวแทนของความฉลาดหลักแหลม เข้มแข็ง สามารถป้องกันตนเองได้

๖. สาลี่ หมายถึง การรักษาคุณงามความดีเอาไว้อย่างมั่นคง หรือรักษาซึ่งโชค ลาภเงินทองมิให้เสื่อมถอย ฯลฯ

๗. องุ่น หมายถึง ความเจริญรุ่งเรืองทั้งหน้าที่การงานและชีวิตครอบครัว

^{๕๘} สัมภาษณ์พระครูสังฆรักษ์ บุญมี ยติโก ๓ มีนาคม ๕๘

^{๕๙} สัมภาษณ์ เรือเอกจิรัชญ์ แสงวิสัย ๒๔ กุมภาพันธ์ ๕๘

๘. แอปเปิ้ล หมายถึง การมีสุขภาพพลานามัยที่สมบูรณ์

๙. ส้ม หมายถึง ความมีโชคดี ประสบแต่สิ่งดีๆ เป็นสิริมงคลแก่ตนและครอบครัว ฯลฯ

๑๐. พลับ หมายถึง จิตใจที่หนักแน่น (อยู่ในธรรม) อย่างมั่นคง สามารถล่วงพ้นอุปสรรคนานาได้อย่างราบรื่น, มีความขยันมั่นเพียรเป็นที่ตั้ง ฯลฯ

๑๑. ทับทิม คนจีนเรียกว่า “เจี๊ยะลิ้ว” กิ่งใบทับทิมเป็นใบไม้สิริมงคลที่ใช้พรมน้ำมนต์ และมีไว้ติดตัวเพื่อคุ้มครองกันภัย ภูตผีปีศาจ เป็นพันธุ์ไม้ที่ถูกนำมาเผยแพร่ในเมืองจีนพร้อมกับพระพุทธศาสนา ด้วยความที่ทับทิมมีเมล็ดมาก จึงสื่อความหมายถึงการให้มีลูกชายมาก

๑๒. ผลท้อ เป็นเครื่องหมายแห่งความยั่งยืน เป็นผลไม้ชั้นสูง สำหรับบูชาเทพบนสวรรค์

๑๓. เกาลัดและพุทรา ในงานแต่งงาน มีความหมายว่า ขอให้บุตรที่ดี สุขภาพมีมารยาทดีในเร็ววัน

๙) **เงินค่าครู ๖^๐** เปรียบด้วยอายตนะทั้ง ๖^๑ อายตนะ ๖ หมายถึง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นเครื่องรับรู้ รูป รส กลิ่น เสียง จิตใจ อารมณ์ ความรู้สึก ของตัวเราเอง อีกทั้งคนรอบข้าง คนอื่นที่มีต่อตัวเราเป็นอย่างไร (พจนานุกรมพุทธศาสตร์ : ๒๖๒-๒๖๓)

บทที่ ๖ เปรียบด้วย ทิฐีสามัญญุต^{๓๐} คือ การมีความเห็นร่วมกัน ไม่เห็นแก่ตัว รู้จักเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่นร่วมมือร่วมใจในการสร้างสรรค์สังคมให้เกิดความสงบธรรม ๖ ประการ ที่ผู้ใดได้ประพฤติดังนี้จะเกิดความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกื้อกูลกันไม่ทะเลาะวิวาทกัน อันจะเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดความรักความสามัคคีกันตลอดไป

เงินก่าน เรื่องของเงินก่านนั้น แต่โบราณอาจารย์กำหนดจำนวนไว้ เช่น หกสลึง หกบาท เป็นต้น ไม่ได้เกินไปกว่าหกหรือเป็นทวีคูณของหก หรือเป็นจำนวนแล้วแถมท้ายด้วยหกอย่างที่เราเห็นกำหนดกันในปัจจุบันที่โบราณจารย์กำหนดไว้เป็นพิเศษนอกจากนี้ก็เห็นมีเพียงค่ากำหนดของการจะเรียนหรือต่อ เพลงทยอยเดี่ยว ที่ท่านกำหนดไว้ถึงร้อยบาทเท่านั้น ซึ่งเป็นค่ากำหนดที่สูงที่สุด พ้นไปจากนี้ยังไม่พบเห็นอัตราอื่นอีก เมื่อได้พิจารณาถึงจำนวนเลข ๖ ก็คิดว่าน่าจะมีนัยสำคัญอันเป็นความหมายซ่อนอยู่บ้าง เชื่อว่าโบราณจารย์ท่านคงไม่กำหนดขึ้นลอย ๆ โดยไม่มีเค้าเงื่อนเป็นแน่แท้ จำนวนเลขหกที่ปรากฏให้เห็นอยู่แล้วในสังคมไทยที่ควรหยิบยกขึ้นพิจารณา ได้แก่

พิจารณาเชิงพระธรรมคุณ ๖ ประการ ซึ่งความหมายของ พระธรรมก็คือเรื่องของการอบรมสั่งสอน หรือการศึกษานั้นเอง ในการเรียนดนตรีนี้ก็ต้องมีองค์คุณ ๖ ประการด้วยความสัมฤทธิ์ผลของการเรียนจึงจะเป็นถึงขั้นอุดมศึกษา มีคุณค่า ดังประหนึ่งพระธรรมคุณ ของพระพุทธองค์ นั่นคือ

๑. สวากขาโต ภควตา ธัมโม คำสอนอันดีแล้ว

๒. สันติภูมิโก พึงรู้พึงเห็นได้

๓. อกาลิโก ไม่ประกอบด้วยกาล คือ ทันสมัย

^{๖๐} สัมภาษณ์ ครูวิระชัย มีบ่อทรัพย์ ๓ มีนาคม ๕๘

^{๖๑} ที.ปา. ๑๑/๓๐๕/๒๕๕;

๔. เอหิภัสสโก เป็นสิ่งท้าทายให้คนอื่นมาพิสูจน์ได้

๕. โอปนยิโก เป็นสิ่งควรน้อมนำมาสู่ตน

๖. ปัจจัตตัง เวทิตัพโพ วิญญูหิตี เป็นสิ่งที่ผู้รู้พึงจะรู้ได้เฉพาะตน

พิจารณาในเชิงโหราศาสตร์ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่คู่กับชาติไทยมานาน โดยเฉพาะที่ต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องของพิธีกรรมด้วยแล้ว มักจะมีสัญลักษณ์ ความหมายแทรกอยู่ด้วยเสมอในทางโหราศาสตร์ไทยกำหนดให้เลข ๖^{๖๒} เป็นเครื่องหมายแทนดาวศุกร์ คือนับตั้งต้นจากอาทิตย์ เป็น ๑ จันทร์เป็น ๒ เรียงกันไปตามลำดับของวันทั้งเจ็ด ตำแหน่งเลข ๖ หรือดาวศุกร์นี้มีความหมายถึง ศิลปะ ความสวยงาม ความไพเราะ น่ารักน่าใคร่ หรือกามคุณ ความยินดีพอใจใน รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส อันน่าใคร่น่าพอใจ ก็ดนตรีเองก็เป็นศิลปะอันอยู่ในกลุ่มลักษณะของดาว ศุกร์นี้ ชะรอยว่าจำนวนกำหนด ๖ จะแสดงความหมายตามนัยนี้ด้วย ก็น่าจะเป็นได้ การเริ่มต้นด้วย จำนวนเลข ๖ จึงถือเป็นการเริ่มต้นที่ดี โดยเฉพาะในทางศิลปกรรม และพิจารณาอีกแง่หนึ่งคือ จำนวนเลข ๖ นี้เป็นกำลังของพระอาทิตย์ ในการศึกษาวัฒนธรรมของโลกนี้ทั้งหมด ดูเหมือนจะมี ความเห็นลงรอยกันว่าพระอาทิตย์นั้น เป็นเทพแห่งการกำเนิดสรรพสิ่งรวมทั้งศิลปวิทยาการด้วย หากปราศจากดวงอาทิตย์แล้วก็ขาดต้นกำเนิดที่จะเป็นสิ่งที่ต่าง ๆ ต่อไป แม้ในทางวิทยาศาสตร์เอง ก็ยังเชื่อว่า โลกแตกตัวออกมาจากดวงอาทิตย์ และทุกสิ่งในโลกนี้ก็ต่ออาศัยดวงอาทิตย์เป็นกำลัง จึงจะมีสิ่งต่าง ๆ ปรากฏเกิดขึ้นได้ ดังนั้น จำนวนกำหนด ๖ จึงอาจจะเป็นเคล็ดว่าขอกำลังแห่งดวงอาทิตย์เพื่อสร้างเป็นพลังขึ้นในตัว เป็นต้น แล้วจะสืบต่อศิลปะดนตรีต่อไปข้างหน้า ให้เกิดความเจริญงอกงามด้วยก็อาจเป็นได้

๑) เงินค่าครู ๔ บาท เปรียบได้แก่ ธาตุ ๔^{๖๓} หรือ อริยสัจ ๔^{๖๔}

ธาตุ ๔ คือ ปฐวีธาตุคือธาตุดินอาโปธาตุคือน้ำ เตโชธาตุคือธาตุไฟ วาโยธาตุคือธาตุลม ส่วนที่เป็นของแข็งมีความหนักแน่น เช่น เนื้อ กระดูก ฯลฯ เรียกว่า"ธาตุดิน"ส่วนที่เป็นของเหลว เช่น น้ำเลือด น้ำเหลือง น้ำลาย น้ำดี น้ำปัสสาวะ น้ำไขข้อ น้ำมูก ฯลฯ รวมเรียกว่า " ธาตุน้ำ " ส่วนสิ่งที่ให้พลังงานและอุณหภูมิในร่างกาย เช่น ความร้อน ความเย็น เรียกว่า "ธาตุไฟ" ส่วนธรรมชาติที่ทำให้เกิดความเคลื่อนไหว ความตึงมั่น ความเคร่ง ความตึง และบรรดาสิ่งเคลื่อนไหวไปมาในร่างกาย เรียกว่า "ธาตุลม" (โดยธาตุ ๔ ดังกล่าวนี้นี้ได้หมายความว่าความหมายเดียวกับคำว่า "ธาตุ" อันหมายถึงแร่ธาตุในทางวิทยาศาสตร์) ธาตุ ๔ หยิบ ๆ เหล่านี้ได้มาประชุมรวมกันเป็นรูปร่างของคน

๒) เงินค่าครู ๘ บาท เปรียบได้แก่ มรรคมงคล ๘^{๖๕} ดังกล่าวมาแล้วในข้างต้น

๓) เงินค่าครู ๑๒ บาท เปรียบได้แก่ อาโปธาตุ ธาตุน้ำ ๑๒^{๖๖} อย่างและคุณ

แม่ ๑๒

^{๖๒} วิทยานิพนธ์ การรำของผู้ประกอบพิธีในพิธีไหว้ครูโยน - ละคร ประเมษฐ์ บุญยะชัย

^{๖๓} วินย. ๔/๑๔/๑๘; พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม พิมพ์ครั้งที่ ๗ พ.ศ. ๒๕๓๕, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ พ.ศ. ๒๕๔๖ หน้า ๑๔๖

^{๖๔} วินย. ๔/๑๔/๑๘;

^{๖๕} ที่.ม. ๑๐/๒๙๙/๓๔๘;

^{๖๖} ที่.ม. ๑๐/๒๗๘/๓๒๙;

ธาตุน้ำ ๑๒ ธาตุน้ำ(อาโปธาตุ) มี ๑๒ ประการ ได้แก่ ปิตตัง-น้ำดี เสมหัง-เสม็ด บุพโพ-น้ำหนอง โลหิตัง-เลือด เสโท-เหงื่อ เมโท-มันข้น วสา-มันเหลว อัสสุ-น้ำตา เขโฬ-น้ำลาย สิ่งคาณิกา-น้ำมูก ลลิกา-น้ำไขข้อ มุตตัง-น้ำปัสสาวะ

๔) เงินค่าครู ๑๖ บาท เปรียบได้แก่ โสฬสญาณแห่งพระพุทธเจ้า ๑๖ ประการ โสฬสญาณ^{๖๗} (ญาณ ๑๖) ถือว่าเป็นผลจากการเจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ญาณ ๑๖ ประการ มีปรากฏดังนี้

๔.๑) นามรูปปริจเฉทญาณ ญาณที่สามารถแยก रूपนาม ได้ ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค กล่าวคืออัตตาตัวตนที่แท้จริงไม่มีเลย เมื่อว่าโดยปรมัตถธรรม (ความจริงแท้) มีแต่เพียงรูปนามเท่านั้น ผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานถึงญาณนี้ก็จะเข้าใจแจ่มแจ้งด้วยตนเองว่า อัตตาตัวตนเป็นเพียงสภาวะธรรม ไม่ยึดมั่นว่า มีอัตตาตัวตน (เป็นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา) ตามหลักพระพุทธศาสนา ความเห็นเช่นนี้ถือว่า เป็นทิวฐิวิสุทธิ คือ มีความเห็นที่บริสุทธิ์

๔.๒) ปัจจยปริคคหญาณ ญาณที่สามารถรู้เหตุปัจจัยของรูปนาม ผู้ปฏิบัติตามถึงญาณนี้จะทราบถึงสรรพสิ่งล้วนเกิดมาตามเหตุปัจจัยตามหลักปฏิจจสมุปบาท สำหรับผู้ปฏิบัติที่เคยนับถือในพระผู้สร้างโลก

๔.๓) สัมมสนญาณ ญาณที่เห็นแจ้งไตรลักษณ์

๔.๔) อุทยัพพยานุปัสสนาญาณ ญาณที่ยังรู้ความเกิดดับของรูปนาม

๔.๕) ภังคานุปัสสนาญาณ ญาณที่ยังรู้ความดับไปของรูปนาม
สาระสำคัญของญาณนี้ก็คืออารมณ์ที่เป็นบัญญัติหายไป จะทำให้ผู้ปฏิบัติ เห็นอารมณ์ที่เป็นปรมัตถ์ชัดเจนขึ้น

๔.๖) ภยตูปัฏฐานญาณ ญาณที่ยังรู้นามว่า เป็นของน่ากลัว

๔.๗) อาทีนวานุปัสสนาญาณ ญาณที่ยังรู้รูปนามว่าเป็นของมีแต่โทษ

๔.๘) นิพพิทานุปัสสนาญาณ ญาณที่ยังรู้รูปนามว่า เป็นสิ่งที่น่าเบื่อ

๔.๙) มุญจิตุกัมยตาญาณ ญาณที่ทำให้ผู้ปฏิบัติอยากหลุดพ้นจากรูปนาม

๔.๑๐) ปฏิสังขานุปัสสนาญาณ ญาณที่ยังรู้คอยทบทวนรูปนามว่าตกอยู่ในอำนาจของไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๔.๑๑) สังขารุเพกขญาณ ญาณที่ยังรู้ความวางเฉยในรูปนาม

๔.๑๒) สัจจานุโลมิกญาณ ญาณที่พิจารณารูปนามว่า เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

๔.๑๓) โคตรภูญาณ ญาณที่ข้ามเขตปุถุชน เข้าสู่เขตอริยชน จางหายไปได้ เร็วพลันสามารถปิดอบายภูมิได้อย่างเด็ดขาด

๔.๑๔) ผลญาณ ญาณที่เกิดถัดจากมัคคญาณ

๔.๑๕) ปัจจเวกขณญาณ ญาณที่ย้อนกลับไปทบทวนมรรคผลนิพพานที่ตนได้บรรลุมา

^{๖๗} (พ.ป.อ. ๑/๓๖ มจร.)

๕) เงินค่าครู ๓๒ บาท^{๖๘} เปรียบได้แก่ อาโปลาตุ ๑๒^{๖๙} รวมกับปฐวีธาตุ ๒๑ อีกนัยหนึ่งคือ คุณแม่ ๑๒ รวมกับคุณพ่อ ๒๑ ความจริงแล้วรวมกัน มี ๓๓ แต่ท่านนับปฐวีว่ามีเพียง ๒๐ โดยนับมัตถเก และมัตถลูงกัคือ กระดุก กระหม่อม และสมอง เป็นอันเดียวกัน ฉะนั้นคนเราจึงมีอาการได้หัวตึงตึงคือการคือ อาการ ๓๒ และขวัญคนเราทั้งหมดในตัวก็มี ๓๒ ประการ และคุณอักขระพยัญชนะ ๓๓ แต่เวลาแต่ง เป็นพระคาถา ๆ หนึ่งมี ๓๒ คำ

๖) เงินค่าครู ๑๐๘ บาท^{๗๐} เปรียบได้แก่ คุณพระพุทฺธ ๕๖ คุณพระธรรม ๓๘ คุณพระสงฆ์ ๑๔ จึงรวมเป็น พุทธคุณ ๑๐๘^{๗๑}

๑๐) ฉัตรเป็นปริศนาธรรมทางพุทธศาสนา อันหมายถึงเครื่องบูชาเทียระดับแห่งการบรรลธรรมแห่งองค์พระศาสดา คติทางพุทธศาสนาถือว่าพระพุทฺธเจ้ามีศักดิ์สูงกว่าพระมหากษัตริย์อยู่แล้ว การแบ่งชั้นโดยการใชฉัตรมีหลายอย่าง เช่น ๓ ๕ ๗ ๙ ชั้น

ฉัตร ๓ ชั้น หมายถึง พระรัตนตรัย หรือ พระไตรรัตน์หมายถึง แก้วสามประการ อันประเสริฐสุดของพุทธศาสนิกชน ที่เรียกว่า รัตน (แก้ว) เพราะว่าเป็นสิ่งที่ประเสริฐ มีค่าสูง และหาได้ยาก เทียบด้วยดวงแก้วมณี พระรัตนตรัย คือ พระพุทฺธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งเรียกเต็มว่า พุทฺธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ ซึ่งได้แก่ พระพุทฺธ คือ ท่านผู้ตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เอง แล้วสอนประชุมชนให้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ตามพระวินัย พระธรรม คือ พระธรรมวินัยอันเป็นคำสั่งสอนของพระพุทฺธเจ้า พระสงฆ์ คือ หมู่ชนที่ฟังคำสั่งสอนของพระพุทฺธเจ้าแล้วปฏิบัติชอบตามพระธรรมวินัย

ฉัตร ๕ ชั้น เปรียบด้วยกับ พระพุทฺธเจ้า ๕^{๗๒} พระองค์

๑. พระกกุสันธพุทฺธเจ้า ๒. พระโกนาคมนพุทฺธเจ้า ๓. พระกัสสปพุทฺธเจ้า ๔. พระโคตมพุทฺธเจ้า (พระพุทฺธเจ้าองค์ปัจจุบัน ๘๐ ปีก่อนพุทฺธกาล) ๕. พระเมตไตรยพุทฺธเจ้า (อนาคตอีกหลายล้านปีนับจากที่พระศรีศากยมุนีโคตมสัมมาสัมพุทฺธเจ้าปรินิพพาน) ฉัตร ๕ ชั้น เปรียบด้วย พลละ๕^{๗๓} กำลัง ๑ ความเชื่อ (ศรัทธา) ๒ ความเพียร (วิริยะ) ๓ ความระลึกได้ (สติ) ๔ ความตั้งมั่น (สมาธิ) ๕ ความรอบรู้ (ปัญญา)

ฉัตร ๗ ชั้น หมายถึง การบูชาโกลงค์ ๗^{๗๔} (ซึ่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น)

ฉัตร ๙ ชั้น หมายถึง การบูชาพระนวลโลกุตระธรรมเจ้า ๙^{๗๕} ประการ (ซึ่งได้กล่าวมาแล้วข้างต้น)

^{๖๘} พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๕ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๑๗

ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ-ธรรมบท-อุทาน-อิตฺตวุตตะ-สุตตนิบาต

^{๖๙} เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๖ บรรทัดที่ ๒๗๔ - ๓๑๔. หน้าที่ ๑๒ - ๑๓.

^{๗๐} สัมภาษณ์ อาจารย์ธงชัย จันทศิริ ๗ มีนาคม ๒๕๕๘

^{๗๑} หนังสือสวนมณฑล วัดพุทธโธ บัณฑิตการพิมพ์ หน้า ๒๖๘

^{๗๒} มุณินาถทีปนี: ศาสตร์ว่าด้วยการเป็นพระพุทฺธเจ้า

^{๗๓} ที.ปา. ๑๑/๓๐๐/๒๕๒;

^{๗๔} ที.ปา. ๑๑/๓๒๗/๒๖๔; ๔๖๔/๓๑๐

^{๗๕} อภิ.ส. ๓๔/๗๐๖/๒๗๘; ๙๑๑/๓๕๕

๑๑) ด้ายสายสิญจน์ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ด้ายปริตร** คือด้ายศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดจากพระพุทธรูปที่พระท่านสวดสาธยายหรือเสกเป่าไว้ ถือกันว่าสามารถป้องกันอันตรายเช่นภูติผีปีศาจได้ และถือว่าเป็นด้ายมงคล เช่น ด้ายที่จับเป็นวงกลมสองวงสำหรับสวมศีรษะคู่บ่าวสาวซึ่งเรียกว่า มงคลแฝด ด้ายสายสิญจน์เปรียบด้วยศีลของพระสงฆ์ คือ ศีล ๒๒๗ และเปรียบด้วยมงคลชีวิต ๓๘ ประการ

๓.๕ หลักธรรมที่ปรากฏในการบำเพ็ญทานและจากความเชื่อและศรัทธา

ในงานพิธีกรรมไหว้ครูได้นิมนต์พระมาสวดมนต์เข้ารับสังฆทานเปรียบเทียบกับหลักธรรมเรื่องการให้ทานและปัญญาสัมมาทิฐิในอริยมรรคมีองค์ ๘ การให้ทานย่อมเป็นมงคลอันประเสริฐถามว่าเหตุไรบุคคลจึงคิดให้ทาน แก้วเพราะสาเหตุ ๒ ประการคือ มีปัญญาสัมมาทิฐิความเห็นชอบมีความไม่โลภ คำว่ามีปัญญาสัมมาทิฐิ หมายถึงมีปัญญาพิจารณาเห็นบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และไม่ใช้ประโยชน์ในเบื้องต้น เห็นว่าการให้ทานรักษาศีลภาวนาย่อมได้บุญกุศลนำมาซึ่งความสุข เห็นว่าการละเมตตเป็นบาปนำมาซึ่งความทุกข์ ดังนี้เชื่อว่ามีปัญญาสัมมาทิฐิ เมื่อบุคคลอาศัยปัญญาสัมมาทิฐิและความไม่โลภคิดจะบริจาคทาน ทานนั้นย่อมจะมีผลมาก ถ้ามีคำถามว่าทานจะมีผลมากนั้นต้องประกอบด้วยสิ่งไรบ้าง ก็ตอบว่าสำหรับผู้บริจาคทานต้องประกอบด้วย เจตนาสัมปทา หมายถึงผู้บริจาคทานมีจิตศรัทธา เลื่อมใสในการให้ทานไม่เสียดายวัตถุข้าวของใน ๓ กาลคือ^{๗๖}

๑. บุพพเจตนา คือก่อนให้ทานก็มีความศรัทธาเลื่อมใสเตรียมพร้อมเตรียมตัวเตรียมการที่จะให้ทานด้วยความเบิกบานหรรษา

๒. มุญจนเจตนา คือขณะให้ก็ระเริงปิติศรัทธาไม่เสียดายสิ่งของสยิวนี้วน้ำ

๓. อปราปรเจตนา ครั้นเมื่อให้ทานผ่านไปแล้วย่อมนึกถึงการให้ทานครั้งนั้นเมื่อใดก็เกิดปิติชื่นชมโสมนัสไม่รู้สึกละอาย เมื่อเจตนาพร้อมทั้ง ๓ กาลคือก่อนให้ขณะให้หลังให้ ท่านเรียกว่าเจตนาสัมปทา คือถึงพร้อมด้วยเจตนา สำหรับวัตถุที่นำมาบริจาคต้องเป็นวัตถุที่ได้มาโดยบริสุทธิ์ ไม่ผิดศีลผิดธรรมได้มา เชื่อว่าวัตถุสัมปทา ฉะนั้นถ้าฝ่ายทายกคือผู้ให้ ถึงพร้อมด้วยองค์ ๒ ดังกล่าวมาข้างต้นคือเจตนาสัมปทาและวัตถุสัมปทา ย่อมทำให้ทานมีผลมากมีอานิสงส์มาก ยิ่งถ้าผู้รับเป็นพระอรหันต์เพิ่งออกจากสมถะย่อมจะมีผลทันตาเห็นภายในเจ็ดวันหรือภายในชาตินี้ สำหรับการให้ทานถ้าแบ่งตามผู้รับแบ่งได้เป็น ๒ คือ

๓.๑ ปาฏิปุคคลิกทาน^{๗๗} คือการให้ทานที่เจาะจงตัวผู้รับตามความพอใจของผู้ให้ทาน

๓.๒ สังฆทาน^{๗๘} คือการถวายทานแก่หมู่สงฆ์ไม่เจาะจงผู้รับ

ในทานทั้ง ๒ นั้นสังฆทานย่อมมีผลอานิสงส์ยิ่งใหญ่กว่าปาฏิปุคคลิกทาน สำหรับปาฏิปุคคลิกทานนั้นถ้าจะมีผลมาก ผู้ให้จะต้องถึงพร้อมด้วยเจตนาสัมปทา ทั้ง ๓ กาล ส่วนผู้รับก็ต้องประกอบด้วยองค์ ๓ คือ ปราศจากราคะ หรือกำลังปฏิบัติเพื่อละราคะ ปราศจากโทสะ หรือกำลังปฏิบัติเพื่อละโทสะ ปราศจากโมหะ หรือกำลังปฏิบัติเพื่อละโมหะ

^{๗๖} อภ.ส. ๓๔/๗๐๖/๒๗๘; ๙๑๑/๓๕๕

^{๗๗} ม.อุ. ๑๔/๗๑๐-๗๑๓/๔๕๙-๔๖๑

^{๗๘} ม.อุ. ๑๔/๗๑๐-๗๑๓/๔๕๙-๔๖๑

สำหรับการถวายสังฆทานให้มีผลสมบูรณ์นั้น ให้บุคคลผู้ให้ทานตั้งจิตอุทิศทานว่าเราถวายทานบูชาแด่พระอริยเจ้า อย่าคิดว่าเราถวายทานแต่ภิกษุผู้หนึ่ง การถวายสังฆทานในปัจจุบันสมัยนี้มี ๒ แบบคือ ถวายแก่ภิกษุสงฆ์ คืออาราธนาณิมนต์พระภิกษุสงฆ์มารับทานตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ตั้งใจถวายเป็นสังฆทาน ไปบอกขอนิมนต์พระภิกษุ ๑ รูป ๒ รูปหรือ ๓ รูปจากคณะสงฆ์ในอาวาสใด อาวาสหนึ่งโดยไม่จำเพาะเจาะจงว่าเป็นพระภิกษุรูปใด ทางคณะสงฆ์ก็จะจัดพระภิกษุตามคิวที่จัดกันไว้ในอาวาสมาให้เรา

๓.๕.๑ หลักธรรมที่เกิดจากความศรัทธา จากการบูชาพระรัตนตรัย การอาราธนาศีล อาราธนาธรรม อาราธนาพระปริตร การรับศีล การให้พร การแผ่เมตตา การอ่านโองการไหว้ครู การเจริญพระพุทธมนต์ ล้วนแต่เป็นหลักธรรมที่อยู่สอดแทรกอยู่ในพิธีกรรมไหว้ครูทั้งสิ้น “สัมมาสัมพุทธัสสะ” แปลโดยรวมว่าขอนอบน้อมแด่ พระผู้มีพระภาค อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์นั้นที่มาของคำบูชาพระบรมศาสดาเป็นบรมครูเป็นการไหว้ครูก่อน^{๗๙} (นะโม ตัสสะฯ) - วัดบางพระ

๓.๕.๒ การอาราธนาศีล^{๘๐} เป็นการกล่าวขอสมบัติจากพระสงฆ์ขอความดีจากพระสงฆ์ ซึ่งพระสงฆ์นั้นจะไม่ให้ใคร่ง่ายศีลนั้นเป็นหลักธรรมศีลนั้นเป็นอริยทรัพย์ เพื่อตั้งจิตรักษาศีลรักษาความดีของตนให้มีความบริสุทธิ์ งดเว้นจากการทำความชั่วทั้งปวง คำอาราธนาศีลและความหมายมีดังต่อไปนี้

๑) อาราธนาศีล ๕^{๘๑}

มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขะณัตถายะ ติสระเณนะ สะหะ ปัญจะ สีลานิ ยาจามะฯ พุติยัมปิ มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขะณัตถายะ ติสระเณนะ สะหะ ปัญจะ สีลานิ ยาจามะฯ ตะติยัมปิ มะยัง ภันเต วิสุง วิสุง รักขะณัตถายะ ติสระเณนะ สะหะ ปัญจะ สีลานิ ยาจามะฯ อาราธนาศีล ๘ ในวันพระก็แบบเดียวกัน ต่างกันแต่ เปลี่ยน "ปัญจะ" เป็น "อัฐฐะ" เท่านั้น ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอศีล ๕ ข้อพร้อมทั้งพระรัตนตรัยเพื่อประโยชน์แก่การจะรักษาต่างๆกัน แม้ครั้งที่สอง ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอศีล ๕ ข้อพร้อมทั้งพระรัตนตรัยเพื่อประโยชน์แก่การจะรักษาต่างๆกัน แม้ครั้งที่สาม ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอศีล ๕ ข้อพร้อมทั้งพระรัตนตรัยเพื่อประโยชน์แก่การจะรักษาต่างๆกัน คำอาราธนาศีล ๕ (คำอ่าน คำแปล) -

ไตรสรณคมน์ ให้ว่าตามทีละวรรค ดังนี้

พุทัง สะระณัง คัจฉามิ

ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ

สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

พุติยัมปิ พุทัง สะระณัง คัจฉามิ

พุติยัมปิ ธัมมัง สะระณัง คัจฉามิ

พุติยัมปิ สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ

^{๗๙} บางพระ (หลวงพ่อบึง) ที่มาของคำบูชาพระบรมศาสดา (นะโม ตัสสะฯ) - วัดบางพระ (หลวงพ่อบึง)www.bp.or.th/webboard/index.php?topic=๒๘๘๓

^{๘๐} หนังสือสวดมนต์ วัดพุทธโธ บัณฑิตการพิมพ์ หน้า ๑๙๕

^{๘๑} หนังสือสวดมนต์ วัดพุทธโธ บัณฑิตการพิมพ์ หน้า ๑๙๖

ตะติยมปิ พุทธัง สรรณัง คัจฉามิ

ตะติยมปิ ธัมมัง สรรณัง คัจฉามิ

ตะติยมปิ สังฆัง สรรณัง คัจฉามิ

“สระณะคะมะนัง นิฏฐิตัง” ให้อ่านว่า “อามะ ภันเต” (ครับ/เจ้าคะ) ไตรสรณคัมม์ มาจากคำ ๓ คำ คือ ‘ไตร’ แปลว่า สาม ‘สรณ’ แปลว่า ที่พึ่ง ‘คัมม์’ แปลว่า การถึงแปลรวมกันว่า การถึงพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่าเป็นที่พึ่งที่ระลึก

เป็นหลักธรรมในความเชื่อและความศรัทธา การกตัญญูระลึกถึงพระคุณท่านพุทธสรณ คัจฉามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอถึงพระพุทธเป็นที่พัก การที่ชาวพุทธกล่าวคำขอพระพุทธเจ้าเป็นที่พึ่งนี้ เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้ประเสริฐด้วยพระคุณ คือ พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระมหากรุณาคุณ เมื่อชาวพุทธกล่าวคำระลึกถึงพระพุทธเจ้าดังนี้แล้ว จะทำให้เกิดศรัทธาเชื่อมั่นในพระพุทธคุณ

ระลึกถึงคุณพระธรรม ธัมม สรณ คัจฉามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอถึงพระธรรมเป็นที่พึ่ง การที่ชาวพุทธกล่าวคำขอพระธรรมเป็นที่พึ่ง เพราะพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า เป็นคำสอนประเสริฐด้วยพระคุณ คือ คัมภีร์รักษาผู้ปฏิบัติไม่ให้เป็นคนชั่ว เมื่อชาวพุทธกล่าวคำระลึกถึงพระธรรม จะทำให้เกิดความศรัทธาเชื่อมั่นในพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า

ระลึกถึงคุณพระสงฆ์ สงฆ์ สรณ คัจฉามิ แปลว่า ข้าพเจ้าขอถึงพระสงฆ์เป็นที่พึ่ง เพราะพระสงฆ์เป็นผู้ประเสริฐด้วยคุณความดี เป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง เมื่อชาวพุทธกล่าวคำระลึกถึงพระสงฆ์แล้ว จะทำให้เกิดความศรัทธาในความบริสุทธิ์ และการปฏิบัติของพระสงฆ์ ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา^{๘๒} การปฏิญาณขอรับพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งนี้ เรียกว่า ไตรสรณคัมม์

๒) อารธนาศีล ๕^{๘๓}

(ถ้าคนเดียวเปลี่ยนจากคำว่า "มะยัง" เป็น "อะหัง" และ "ยาจามะ" เป็น "ยาจามิ") ข้าแต่ ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอสมาทานศีล ๕ พร้อมด้วยไตรสรณคัมม์ เพื่อประโยชน์แห่งการรักษา เป็นข้อ ๆ คำสมาทาน ว่า

ปาณาติปาตา เวรมณี สิกขาบพฺ สมาทียามิ

(ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ด้วยตนเองและไม่ใช้ให้ผู้อื่นฆ่า)

อทินนาทานา เวรมณี สิกขาบพฺ สมาทียามิ

(ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ เว้นจากการลัก ,ฉ้อ ของผู้อื่นด้วยตนเองและไม่ใช้ให้ผู้อื่นลัก ฉ้อ)

กาเมสุมิจฉานารา เวรมณี สิกขาบพฺ สมาทียามิ

(ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ เว้นจากการประพฤติดนินทา)

มุสาวาทา เวรมณี สิกขาบพฺ สมาทียามิ

^{๘๒} คัดลอกมาจาก ศัพท์ธรรมคำวัด : ไตรสรณคัมม์-ไตรสิกขา โดย ผู้จัดการออนไลน์ ๒๙ มิถุนายน

๒๕๔๔ ๑๕:๓๔ น.

^{๘๓} เรื่องเดียวกัน

(ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ เว้นจากการพูดเท็จ คำไม่เป็นจริง และคำ
ล่อลวง อำพรางผู้อื่น)

สุราเมรยมชชพมาพญฐานา เวรมณี สิกขาบทที่ สมาทียามิ

(ข้าพเจ้าสมาทานซึ่งสิกขาบท คือ เว้นจากการดื่มสุรา เมรัย เครื่องดองของ
ทำใจให้คลั่งไคล้ต่าง ๆ)

ศีลคือความปกติ และการรักษาศีลก็คือ ความตั้งใจรักษาปกติของตน อันเป็น
หลักธรรมแห่งปฏิบัติที่ไม่ทำให้เดือดร้อน แก่นตนเองและผู้อื่น และเป็นหลักแห่งความประพฤติที่จะทำ
ให้เกิดความสะอาดทางกาย และวาจา ศีลมีหลายประเภท เช่น ศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ
ความสามารถของผู้ปฏิบัติ แต่ศีลที่ควรกระทำเพื่อให้เกิดความปกติในสังคมก็คือ ศีล ๕ เพราะสะดวก
และง่ายที่จะปฏิบัติ มีดังนี้ คือ

- พึงละเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต
- พึงละเว้นจากการลักขโมย ฉ้อฉล
- พึงละเว้นจากการประพฤติดูในกาม
- พึงละเว้นจากการพูดเท็จ
- พึงละเว้นจากการดื่มเครื่องดองของเมา

ศีลทั้ง ๕ ข้อนี้ เป็นหลักจำเป็นในสังคมมนุษย์ที่จะต้องปฏิบัติเพื่อให้เกิดความ
ปกติ ทั้งในตนเองและสังคม เพราะช่วยควบคุมความประพฤติมิให้พลาดถลาลงในความชั่วอย่างใด
อย่างหนึ่ง จึงจัดอยู่ในระดับศีลธรรมอันเป็นมูลฐานที่จะนำไปสู่ความสงบของจิตใจ ถ้าหากความ
สะอาดทางกายและวาจาไม่มีแล้ว เราก็ไม่สามารถทำจิตใจให้สงบได้สรุปได้ว่า ทางสายกลางข้อ ๓-๔-
๕ เป็นการปฏิบัติทางศีลเพื่อให้เกิดความปกติทางกายและวาจาเท่านั้น

๓) เบญจศีล ในการอยู่ร่วมกันในสังคมนั้น จำเป็นที่แต่ละคน ซึ่งเป็นสมาชิกของ
สังคมจะต้องทำตนให้เป็นคนเต็มคน ที่เรียกว่าเป็นมนุษย์ หรือเป็นคน ๑๐๐% เพื่อให้การอยู่ร่วมกัน
ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย มีความสงบสุข เกิดความดีความชอบ ไม่มีเวรภัยต่อกันและกันหลักธรรมที่จะทำ
คนให้เป็นให้เต็มคนอันยังผลให้การอยู่ร่วมกันมีความสุขมีความสงบสุขนั้นก็คือ เบญจศีลเบญจธรรม
อันได้แก่ ตอนที่ ๑ เนื้อความและความหมายเบญจศีล^{๘๔} แปลว่า ศีล ๕ ได้แก่

๓.๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการฆ่า การ
เบียดเบียน การทำร้ายร่างกายคนและสัตว์ แล้วมีจิตใจประกอบด้วยเมตตากรุณา มีความปรารถนาดี
และสงสารเห็นอกเห็นใจผู้อื่นสัตว์อื่น

๓.๒) อทินนาทานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการถือเอาสิ่งของที่
เจ้าของไม่ได้ให้ด้วยอาการแห่งขโมยหรือโจร อันได้แก่ ลัก ฉก ชิง วิงราว ชูกรรโชก ชูเชิญ ปล้น จี้ ตู
ฉ้อโกง หลอก ลวง ปลอม ตระบัด เบียดบัง สับเปลี่ยน ลักลอบ ยักยอก และรับสินบน แล้วเป็นผู้มี
ความขยันประกอบสัมมาชีพ บริจาคทาน และเคารพในกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น

๓.๓) กาเมสุ มิจฉาจารา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องงดเว้นจากการประพฤติดู
ในกาม

^{๘๔} อก.ปญจก. ๒๒/๑๓๒/๒๒๗; ๒๖๔/๓๐๗; อภิ.วิ. ๓๕/๗๗/๓๘๘

บุคคลต้องห้ามสำหรับฝ่ายชาย คือ

- (๑) ภรรยาคนอื่น
- (๒) ผู้หญิงที่ยังอยู่ในความอุปการะของผู้อื่น (ต้องพึงพาอาศัยผู้นั้นอยู่)
- (๓) ผู้หญิงที่จารีตต้องห้าม (แม่ ย่า ยาย พี่สาว น้องสาว ลูกสาว พี่

หญิงผู้เยาว์)

บุคคลที่ต้องห้ามสำหรับฝ่ายหญิง คือ

- (๑) สามีคนอื่น
- (๒) ชายจารีตต้องห้าม (พ่อ ปู่ ตา พี่ชาย น้องชาย ลูกชาย พระภิกษุ

สามเณร ชายผู้เยาว์) ทั้งฝ่ายชายและฝ่ายหญิงไม่ใช่เฉพาะ ห้ามแต่ร่วมสังวาสเท่านั้น แม้แต่การเคล้าคลึง การพูดเกี้ยวพาราสี หรือการแสดงอาการ ปฏิพัทธ์แม้แต่ด้วยสายตาเนตรสบเนตร เป็นต้น ก็ถือว่า การละเมิดศีลข้อนี้แล้ว เมื่อไม่ล่วงละเมิดศีลข้อนี้แล้วเป็นผู้สำรวมในกามยินดีแต่ในภรรยาของตนเท่านั้น(สทาร์สันโดษ) จงรักภักดีแต่ในสามีของตน (ปติวัตร) ถ้ายังไม่ได้แต่งงานก็ต้องมีกามสังวร ตั้งตนอยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดั่งงาม มีวัณธรรมอันดีชนิดที่ว่า "เข้าตามตรอกออกตามประตู"

๓.๔) มุสาวาทา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องเว้นจากการพูดเท็จ อันได้แก่คำ ปด ทวนสาบาน ทำเล่ห์กระเท่ห์ มารยา ทำกิเลส เสริมความสำรวมคำพูดเสียดแทง สับปลับ ผิดสัญญา เสียสัตย์ และคินคำ แล้ว เป็นผู้รักสัจจะจะพูดแต่คำสัตย์จริงด้วยความจริงใจและปรารถนาดีมุ่งหวังดีต่อผู้ฟัง

๓.๕) สุราเมระมะฆะปะมาทัฏฐานา เวรมณี เจตนาเป็นเครื่องเว้นจากการดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท อันได้แก่ น้ำสุรา เมรัย เครื่องดื่มมีนเมาอื่น ๆ และการเสพยาเสพติดอื่นๆ เช่น ฝิ่น เฮโรอีน กัญชา ยาบ้า หรือแม้แต่บุหรี่ แล้วเป็นผู้ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะในการประกอบกิจการทั้งปวง และเป็นผู้ไม่ประมาทในชีวิตในการงาน ในวัย ในเพศ ผู้จะเป็นคนเต็มคน คือ ๑๐๐% จะต้องเป็นผู้มีการดำเนินชีวิตประจำวันประกอบด้วยเบญจศีลเบญจธรรมทั้ง ๕ ประเด็นดังกล่าวแล้ว ถ้าขาด ๑ ประเด็นก็เป็นคนเพียง ๘๐ % หรือขาด ๒ ประเด็นก็เป็นคนเพียง ๖๐ % เป็น นับว่าเป็นหลักการขั้นพื้นฐานที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอน มุ่งเน้นให้พุทธศาสนิกชนได้ประพฤติปฏิบัติตาม เพื่อความเป็นมนุษย์อันจะได้เป็นสมาชิกที่ของสังคม ความสงบสุขในสังคมแต่ละวันจะเกิดขึ้นได้ก็อาศัยหลักมนุษยธรรม หรือ แต่ละคนเป็นคนเต็มคนนั่นเองดังคำที่ว่าพระท่านว่าอิมานิ ปัญจะ สิกขาปทานิ

สีเลนะ สุคติง ยันติ (ศีล นั้นจักเป็นเหตุให้ถึงความสุข) สีเลนะ โภคะสัมปะทา (ศีล นั้นจักเป็นเหตุให้ได้มาซึ่ง โภคะทรัพย์) สีเลนะ นิพพุตัง ยันติ (และศีลนั้นยัง จะเป็นเหตุให้ได้ไปถึง นิพพาน คือความดับเย็นจากกิเลส เครื่องเศร้าหมอง ทั้งปวง) ตัสสมา สีลัง วิโสธะเย (ศีล จึงเป็นสิ่งที่วิเศษนักที่เธอทั้งหลายพึงยึดถือเป็นหลัก ประจำชีวิต ประจำจิตใจ ปฏิบัติ ให้ได้ ดังนี้ แล)^{๘๕}

“พิธีไหว้ครู” หมายถึง การสำรวมใจระลึกถึงพระคุณของบรมครูที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้แก่ศิษย์ และพร้อมใจกันเปล่งเสียงวาทาด้วยความเคารพที่ครูผู้กระทำพิธีอ่านโอองการเปรียบเทียบกับแนวคิดหลักธรรม ในขณะที่สำรวมกายวาจาและใจพร้อมทั้งน้อมใจระลึกถึง

^{๘๕} อ้างแล้ว

คุณบิดามารดาครูบาอาจารย์คุณพระศรีรัตนตรัยคุณพระเจ้าแผ่นดินพร้อมกับองค์เทพเทวาพระภูมิเจ้าที่วิญญูณบรรพบุรุษ นั้นเป็นการกตัญญูทวาทต่อผู้มีคุณ คือรู้พระคุณท่านแล้วตอบแทนคุณ รวมทั้งสำรวมกายวาจาใจคือศีลในขณะที่ฟังผู้กระทำการทำพิธีอ่านโองการเกิดความสงบจิตตั้งมั่นคือสมาธิจนเกิดความคิดพิจารณาองเห็นและเข้าใจสิ่งต่างๆก็ยิ่งชัดเจน ตรงตามจริง แล่น คล่อง เป็นผลดีทำให้เกิดปัญญา คือไตรสิกขาอันเป็นหนทางไปสู่ความในบ้นปลายของชีวิตเป็นหลักการพัฒนาชีวิตเพื่อให้ประสบความสำเร็จเป็นคนสมบูรณ์แบบตามแนวพุทธองค์ที่พระท่านว่า.."สีเลนะ สุคะติง ยันติ สีเลนะ โภคะสัมปะทา สีเลนะ นิพพุตัง ยันติ ตัสมา สีลัง วิโสทะเย" ศีลแปลว่า "ปกติ"ครับ การมีศีลประจำใจคือการมีชีวิตอย่างปกติอันเป็นเหตุทำให้ตนเองและสังคมเป็นสุข ส่วนคนที่ศีลขาดคือคนที่ไม่ปกติ คนที่สังคมไม่ต้องการส่วน สีเลนะสุคะติงยันติ สีเลนะ โภคะสัมปะทา สีเลวิโสทะเย แยกเป็นดังนี้สีเลนะ สุคะติงยันติ ศีล ทำให้ได้ไปสู่สุคติ สีเลนะ โภคะสัมปะทา ศีล ทำให้ได้โภคะทรัพย์ สีเลนะ นิพพุตัง ยันติ ตัสสะมา สีลัง วิโส ทะเย ศีล ทำให้ได้ไปพระนิพพาน บุคคลควรรักษาศีล "ศีลเป็น ปัจจัยให้มีความสุข" "ศีลเป็นปัจจัยให้มีโภคสมบัติ ศีลเป็นปัจจัยให้เข้าถึงพระนิพพาน" นอกจากนั้นศีลยังเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ถึงนิพพานได้ เพราะการมีศีลทำให้สมาธิเกิดง่ายไม่ฟุ้งซ่านไม่คิดจะทำร้ายเบียดเบียน ไม่คิดคดโกงลักขโมย ไม่คิดคบชู้ละเมิดลูกเมียผู้อื่น ไม่คิดมุสา ยุยงให้ผู้อื่นแตกแยก ไม่ดื่มสุราและเสพ การพนัน ทำให้สามารถตัดกิเลสได้ง่าย ถ้าประกอบกับการมีกรรมบถ ๑๐ ก็จะทำให้บรรลุถึงพระโสดาบันได้แน่นอน เพราะพระโสดาบันจะรักษาศีลและกรรมบถ ๑๐ ยิ่งกว่าชีวิต พระโสดาบันจะเกิดอีกไม่เกิน๗ ชาติแล้วก็นิพพานเลยและที่สำคัญ พระโสดาบันจะไม่ลงนรกอีกตลอดไป คือปิดอบายภูมิได้สนิท เพราะอะไร ก็เพราะการมีศีลแบบไม่ขาดไม่พร่อง จะมีความผิอะอะไรให้ไปสู่ออบายภูมิกันเล่า ฉะนั้นอีกประการของการรักษาศีลคือสามารถปิดอบายภูมิได้เลยโดยไม่ต้องกังวล

ไตรสิกขา^{๘๖} คือการศึกษา ทั้ง ๓ มีหัวข้อตามหลักดังนี้

๑. อธิศีลสิกขา การฝึกศึกษาในด้านความประพฤติทางกาย วาจา และอาชีพ ให้มีชีวิตสุจริตและเกื้อกูล

๒. อธิจิตตสิกขา การฝึกศึกษาด้านสมาธิ หรือพัฒนาจิตใจให้เจริญได้ที่ หรือ

๓. อธิจิตปัญญาสิกขา การฝึกศึกษาในปัญญาสูงขึ้นไป ให้รู้คิดเข้าใจองเห็นตามเป็นจริง ไตรสิกขานี้ เมื่อนำมาแสดงเป็นคำสอนในภาคปฏิบัติทั่วไป ได้ปรากฏในหลักที่เรียกว่า โอวาทปาฏิโมกข์ (พุทธโอวาทที่เป็นหลักใหญ่ ๓ อย่าง) คือ

๑. สพพปาปสส อกรรม การไม่ทำความชั่วทั้งปวง (ศีล)

๒. กุสลสสุปสมปะทา การบำเพ็ญความดีให้เพียบพร้อม (สมาธิ)

๓. สจิตตปริโยทปน การทำจิตของตนให้ผ่องใส (ปัญญา)

องค์ประกอบทั้ง ๘ ของมรรค จัดปรับเข้าระบบการศึกษาที่ครบองค์ ๓ ของไตรสิกขา ไตริกขานี้ เรียกว่าเป็น “พหุลธัมมิกถา” คือคำสอนธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงบ่อย และมีพุทธพจน์แสดงต่อเนื่องกันของกระบวนการศึกษาฝึกอบรมที่เรียกว่าไตรสิกขา ดังนี้ “ศีลเป็นอย่างนี้ สมาธิเป็นอย่างนี้ ปัญญาเป็นอย่างนี้ สมาธิทำศีลบ่มแล้ว ย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก ปัญญาที่สมาธิบ่มแล้วย่อมมีผลมากมีอานิสงส์มาก จิตที่ปัญญาบ่มแล้วย่อมหลุดพ้นจากอาสวะโดยสิ้นเชิง คือ จาก

^{๘๖} ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑;

มามสวะ ภวาสวะ และ อวิชชาสาสวะความสัมพันธ์แบบต่อเนื่องของไตรสิกขานี้ มองเห็นได้ง่ายแม้ในชีวิตประจำวัน กล่าวคือ (ศีล -> สมาธิ) เมื่อประพฤติดี มีความสัมพันธ์ดังงาม ได้ทำประโยชน์อย่างน้อยดำเนินชีวิตด้วยสุจริต มั่นใจในความบริสุทธิ์ของตน ไม่ต้องกลัวต่อการลงโทษ ไม่สะดุ้งระแวงต่อการประทุษร้ายของคู่เวร ไม่หวาดหวั่นเสียใจต่อเสียงตำหนิหรือความรู้สึกไม่ยอมรับของสังคม และไม่มี ความฟุ้งวุ่นวายใจ เพราะความรู้สึกเดือดร้อนรังเกียจในความผิดของตนเอง จิตใจก็เอบอึม ชื่นบานเป็นสุข ปลอกโปร่ง สงบ และแน่วแน่ มุ่งไปกับสิ่งที่คิด คำที่พูดและการที่ทำ (สมาธิ -> ปัญญา) ยิ่งจิตไม่ฟุ้งซ่าน สงบ อยู่กับตัว ไร้สิ่งขุ่นมัว สดใส มุ่งไปอย่างแน่วแน่เท่าใด การรับรู้ การคิดพิจารณา มองเห็นและเข้าใจสิ่งต่างๆ ยิ่งชัดเจน ตรงตามจริง แล่น คล่อง เป็นผลดีในทางปัญญามาก ขึ้นเท่านั้น อุปมาในเรื่องนี้ เหมือนว่าตั้งภาชนะน้ำไว้ด้วยติเรยบร้อย ไม่ไปแก่งล่งสั่นหรือเขย่ามัน (ศีล) เมื่อน้ำไม่ถูกกวน คน พัด หรือเขย่า สงบนิ่ง ผงฝุ่นต่างๆ ก็อนก้น หายขุ่น น้ำก็ใส (สมาธิ) เมื่อน้ำใส ก็มองเห็นสิ่งต่างๆ ได้ชัดเจน (ปัญญา) ในการปฏิบัติธรรมสูงขึ้นไปถึงขั้นจะให้เกิดญาณ อันรู้แจ้งเห็นจริงจนกำจัดอาสวะกิเลสได้ ก็ยังต้องการจิตที่สงบนิ่ง ผ่องใส มีสมาธิแน่วแน่ยิ่งขึ้นไปอีก ถึงขนาดระงับการรับรู้ทางอายตนะต่างๆ ได้หมด เหลืออารมณ์หรือสิ่งที่กำหนดไว้ใช้งานแต่เพียงอย่างเดียว เพื่อทำการอย่างได้ผล จนสามารถกำจัดกวาดล้างตะกอนที่นอนก้นได้หมดสิ้น ไม่ให้มีโอกาสขุ่นอีกต่อไป^{๘๗}

๓.๕.๓ อารารณาพระปริตร ในพิธีไหว้ครูนิมนต์พระสงฆ์มาสวดมนต์เจริญพระพุทธมนต์ที่เรียกว่าสวดพระปริตร การสวดพระปริตรเป็นหลักธรรมซึ่งนำมาซึ่งความสงบสุขร่มเย็นไม่มีทุกข์กับใครผู้ใดผู้หนึ่งนั่นคือศีลข้อที่ ๑ และข้อที่ ๒ ศีลนำมาซึ่งความเป็นมงคลไม่มีโรคร้ายมาเบียดเบียนนั่นคือศีลข้อ ๓, ๔ และ ๕ วิปัสสนาปฏิบัติภาวหยาละ สัพพะสัมปัตตีสติธียา สัพพะทุกขะวินาสาเย ปริตตัง พุทธะ มังคะลัง ขอพระสงฆ์ทั้งหลาย จงสวดพระปริตรอันเป็นมงคลเพื่อป้องกันความวิบัติ เพื่อความสำเร็จในสมบัติทั้งปวง และเพื่อให้ทุกข์ทั้งปวงพินาศไป วิปัสสนาปฏิบัติภาวหยาละ สัพพะสัมปัตตีสติธียา สัพพะทุกขะวินาสาเย ปริตตัง พุทธะ มังคะลัง ขอพระสงฆ์ทั้งหลาย จงสวดพระปริตรอันเป็นมงคลเพื่อป้องกันความวิบัติ เพื่อความสำเร็จในสมบัติทั้งปวง และเพื่อให้ทุกข์ทั้งปวงพินาศไป

การอารารณาพระปริตร เป็นการกล่าวขอให้พระสงฆ์สวดมนต์ถ้าสวดในงานมงคล เรียกว่า เจริญพระพุทธมนต์ ถ้าสวดในงานอวมงคล เรียกว่า สวดพระพุทธมนต์ การอารารณาพระปริตรจะทำได้จากการสมานศีล เมื่อพระภิกษุให้ศีลจบผู้อารารณาจะกล่าวคำอารารณาพระปริตร จากนั้นพระสงฆ์จะเจริญพระพุทธมนต์ ผู้เข้าร่วมพิธีนั่งพับเพียบ ประนมมือฟังด้วยความเคารพ

๓.๕.๔ การอารารณาธรรม ในการพิธีไหว้ครูบางสถาบันมีการนิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์และเทศ การอารารณาธรรมเป็นหลักธรรมนำมาซึ่งความสงบการแสดงธรรมของพระสงฆ์เป็นสิ่งสำคัญในการปฏิบัติธรรม ในขณะที่พระสงฆ์แสดงธรรม นั้นเป็นหลักธรรมที่แทรกอยู่ใน

^{๘๗} พุทธธรรม พระธรรมปิฎก ป.อ.ปยุตโต พุทธมณีมีถา เป็นคำสอนธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง เป็นกระบวนการศึกษาที่เกี่ยวกับไตรสิกขา

^{๘๘} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ป.ธ. ๙ ราชบัณฑิต พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, วัดราชโอรสาราม กรุงเทพฯ พ.ศ.๒๕๔๘

พิธีกรรมไหว้ครูทั้งสี่คือการกระทำความดีละความชั่วไม่ทำบาปทั้งทั้งปวงการอาราธนาธรรม หมายถึง การกล่าวขอให้พระภิกษุแสดงธรรมให้ฟังหรือขอนิมนต์พระท่านแสดงธรรมคำสอนของ พระพุทธเจ้า การอาราธนาธรรมจะกระทำหลังจากอาราธนาศีลและการสมาทานศีลแล้วโดยไม่ต้อง กราบอีก โดยกล่าวคำอาราธนาธรรม ดังนี้

คำอาราธนาธรรม

พรหมาจะ โลกาธิปะติ สะหัมปะติ กัตถัญชะลี อันธวะรัง อะยาจะละ

สันติระสัตตาปะระชักกะชาติก เทเสตุ ธัมมัง อะนุกัมปิมัง ปะชัง ^{๙๑}

(คำแปล) ท้าวสหัมบดีพรหมผู้เป็นใหญ่ของโลก ได้ประณมหัตถ์นั้สการกราบทูล วิงวอนพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐว่า สัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสเบาบางยังมีอยู่ในโลกนี้ ขอพระองค์ทรงแสดง ธรรมเพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์เหล่านั้นเถิด เมื่ออาราธนาธรรมจบแล้ว พระภิกษุจะแสดงหลักธรรมคำสั่ง สอนของพระพุทธเจ้า เมื่อจบแล้วผู้ฟังพระธรรมเทศนา กราบ ๓ ครั้ง และถวายเครื่องกัณฑ์เทศน์ที่ เเตรียมไว้ หลังจากนั้นพระภิกษุที่แสดงธรรมจะให้พรแก่ผู้ทำบุญผู้ทำบุญกรวดน้ำและรับพรจาก พระภิกษุเป็นอันเสร็จพิธี

๓.๕.๕ วิธีกรวดน้ำ การกรวดน้ำ มีหลายความหมาย เช่น กรวดน้ำอุทิศส่วนบุญให้ผู้ตาย กรวดน้ำยกให้, กรวดน้ำเพื่อตั้งความปรารถนา กรวดน้ำเพื่อตัดขาดจากกัน (กรวดน้ำคำขันธ์) การ กรวดน้ำในที่นี้ประสงค์เอาการกรวดน้ำเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้ผู้ล่วงลับไปแล้วเช่นบิดามารดาปู่ย่า ตายาย วิญญานบรรพบุรุษ การกรวดน้ำนิยมเตรียมภาชนะบรรจุน้ำสะอาดไว้ เมื่อถวายทานเสร็จ แล้ว พอพระสงฆ์เริ่มอนุโมทนาด้วยบทว่า ยถา วาริวหา..ให้เริ่มรินน้ำ โดยใช้มือข้างหนึ่งจับภาชนะ มือ อีกข้างช่วยประคอง รินน้ำไปเรื่อยจนพระว่าบทยถาถึง มณิโชติโร ยถา จึงเทน้ำจนหมด แล้วประณม มือรับพรต่อไป

บทกรวดน้ำแบบยาว หรือ บทกรวดน้ำอันนา

ตั้งนะโม ๓ จบ

อิมีนา ปุญญะกัมเมนะ อุปัชฌายา คุณุตตะรา ด้วยบุญนี้ อุทิศให้ อุปัชฌาย์ ผู้ เลิศคุณ

อาจจะริยูปการาจะ มาตาปิตา จะ ญาติะกา และอาจารย์ ผู้เกื้อหนุน ทั้งพ่อแม่ และปวงญาติ

ปิยา มะมิง สุริโย จันทิมา ราชา คุณะวันตา นะราปี จะ สุริยจันทร และราชา ผู้ ทรงคุณหรือสูงชาติ

พรหมะมารา จะ อินทา จะ โลกะปาลา จะ เทวะตา พรหม มาร และอินทราช ทั้งทวยเทพ และโลกบาล ยะโม มิตตา มะนุสสา จะ มัชฌัตตา เวริกาปี จะ ยมราช มนุษย์มิตร ผู้เป็น กลาง ผู้จองผลาญ

สัพเพ สัตตา สุขี โหนตุ ปุญญานิ ปะกะตานิ เม ขอให้สุขสานต์ทุกทั่วหน้า อย่า ทุกข์ทน บุญผ่องที่ข้าทำจงอำนวยผล

สุขัง จะ ติวัง เทนตุ ขิปปัง ปาเปละ โว มะตัง ให้สุขสามอย่างสิ้น ให้ลูถึง นิพพานพลัน

อิมินา ปุญญะกัมเมนะ อิมินา อุททิเสนะ จะด้วยบุญนี้ที่เราทำและอุทิศให้สัตว์ทั้ง
ปวง

ชิปปิงหัง สุลละเภ เจวะ ตัณหุปาทานะเนทะนัง เราพลันได้ ซึ่งการตัด ตัวตัณหา
อุปาทาน

เย สันตานิ หินา ธัมมา ยาวะ นิพพานะโต มะมัง สิ่งชั่วในดวงใจ กว่าเราจะถึง
นิพพาน

นัสสันตุ สัพพะทา เยวะ ยัตถะ ชาโต ภาเว ภาเว มลายสิ้นจากสันดาน ทุกๆ ภพ
ที่เราเกิด

อุชฺฐิตัง สะติปัญฺญา สัลเลโข วิริยัมหิโน มิจิตฺตโร และสติปัญญาอันประเสริฐ
พร้อมทั้งความเพียรเลิศเป็นเครื่องขุดกิเลสหาย

มารา ละกันตะ โนกาสัง กาคฺคฺคา วิริเยสุ เม โอกาส อย่าพึงมี แก่หมุมารทั้งสี่
ทั้งหลาย เป็นช่อง ประทุษร้ายทำลายล้างความเพียรจน

พุทฺธาธิปะวะโร นาโถธัมโม นาโถ วัระตุตตะโม พระพุทธผู้รณาท พระธรรมที่พึง
อุดม

นาโถ ปัจเจกะพุทฺโธ จะ สังโฆ นาโถตตะโร มะมัง พระปัจเจกพระพุทธสมทบ
พระสงฆ์ ที่พึงพ้อง

เตโสตะมานุภาเวนะ มาโรกาสัง ละกันตุ มา ด้วยอานุภาพนั้น อย่าเปิดโอกาส
ให้แก่มาร (เทอญ)

การกรวดน้ำเป็น หลักธรรมเปรียบด้วยการเจริญเมตตา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่
ยิ่งใหญ่ของมนุษย์และชาวโลกทั้งหลาย เป็นหลักธรรมของพระพุทธองค์เป็นหลักธรรมของพระ
อรหันต์เป็นธรรมของพระพรหมเป็นหลักธรรมของมารดาบิดาเป็นหลักธรรมของครูบาอาจารย์ เป็น
หลักธรรมของพระมหากษัตริย์ซึ่งเมื่อได้เจริญแล้วจะมีอานิสงส์ที่ยิ่งใหญ่ดังนี้ครับ

เอวัม เม สุตัง, ข้าพเจ้า (คือพระอานนท์) ได้สดับมาแล้วอย่างนี้, เอกัง สะมะยัง
ภะคะวา สาวัตถียัง วิหะระติ เขตตะวะเน อะนาคะปิณตีกัสสะ อารามะ, สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า,
เสด็จประทับอยู่ที่เขตวันมหาวิหาร, ซึ่งเป็นอารามของอนาคปิณฑิกคฤหบดี ใกล้เมืองสาวัตถี ตัระ
โข ภะคะวา ภิกขุ อามันเตสิ ภิกขะโวติ, ณ ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกพระภิกษุทั้งหลายว่า
, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, ภะทันเตติ ภิกขุ ภะคะวะโต ปัจจัสโสสง, ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาค
เจ้าแล้ว, ภะคะวา เอตะทะโวจะ,

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระดำรัสที่ว่า, เมตตายะ ภิกขะเว เจโตวิมุตติยา
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย, เมตตาอันเป็นไปเพื่อความหลุดพ้นแห่งจิตนี้, อาเสวิตายะ, อันบุคคลบำเพ็ญจนคุ้น
แล้ว ทำให้มากแล้ว, พะหุสีกตายะ ยานิกะตายะ, ทำให้มากคือ, ชำนาญให้เป็นยวดยานของใจ, วัตถุ
กะตายะ อะนุญญิตายะ, ให้เป็นที่อยู่ของใจตั้งไว้เป็นนิตย์, ปะริจิตายะ, อันบุคคลส่งเสริมอบรมแล้ว
บำเพ็ญดีแล้ว, เอกาทะสานิสังสา ปาฎิกังขา, ย่อมมีอานิสงส์ สิบเอ็ดประการ, กะตะเม เอกาทะสะ^{๘๘}

^{๘๘} พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม การเจริญเมตตา พิมพ์ครั้งที่ ๑๒ พ.ศ. ๒๕๔๖

๓.๕.๖ วิธีการเจริญเมตตา

เจริญเมตตาในตนเป็นอันดับแรกโยคีบุคคลพึงเจริญเมตตาภาวนาไปในตนของตน เป็นอันดับแรกก่อนกว่าบุคคลทั้งปวง โดยภาวนาแต่ใจซ้ำแล้วซ้ำอีก ทั้งนี้จนกว่าเมตตาจิตในตนจะปรากฏอย่างเด่นชัดด้วยคำภาวนาว่า

อหิ สุขิตโต โหมิ, นิหทุกโข โหมิ.ขอให้ข้าพเจ้าจงมีความสุขเถิด, จงอย่าได้มีความทุกข์เลย
อเวโร โหมิ, อพฺยาปชฺโณ โหมิ, อนินฺโห โหมิ, สุขี อตฺตํ ปรีหามิ. ขอให้ข้าพเจ้าจงอย่ามีเวรกับใคร ๆ
เลย, ขอให้ข้าพเจ้าจงอย่าได้เบียดเบียนใคร ๆ เลย,

ขอข้าพเจ้าอย่าได้มีความทุกข์เลย, ขอข้าพเจ้าจงมีความสุขประกอบตนไปให้รอดเถิด มติ
ขัดแย้งหากมีมติขัดแย้งว่า ถ้าถือหลักที่ว่า ต้องเจริญเมตตาในตนเป็นอันดับแรกเช่นนี้แล้ว คำพระบาลี
ในคัมภีร์ต่าง ๆ ดังจะยกมากล่าวต่อไป จะมีเป็นการคลาดเคลื่อนไปหรือเพราะในพระบาลีนั้น ๆ ท่าน
มิได้กล่าวถึงการเจริญเมตตาในตนเองเลย เช่นในคัมภีร์วิภังค์ปกรณ์แห่งอภิธรรมปิฎกว่า ภิกษุผู้มีจิต
ประกอบด้วยเมตตาแผ่เมตตรจิตไปทางทิศหนึ่งอยู่นั้น หมายความว่ากระไร? หมายความว่า ภิกษุผู้มีจิต
ประกอบด้วยเมตตานั่น แผ่เมตตรจิตไปยังสัตว์ทั้งหลายทุกจำพวก เหมือนกับที่ได้เห็นคนอื่นคนหนึ่งซึ่ง
รักใคร่ชอบพอกันแล้ว ก็เกิดเมตตารักใคร่กันขึ้นฉะนั้น ในคัมภีร์ปฏิสัมภิทามรรค แห่งสุตตันตปิฎกว่า
“เมตตาเจโตวิมุตติ” ที่แผ่ไปโดยไม่เจาะจงบุคคลโดยอาการ ๕ อย่างนั้น มีบทภาวนาว่าอย่างไร ?
ภาวนาว่าอย่างนี้ คือ อาการที่หนึ่ง ภาวนาว่า “ขอสัตว์ทั้งปวงจงอย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย, จงอย่าได้
เบียดเบียนซึ่งกันและกันเลย, จงอย่าได้มีความทุกข์เลย ขอจงมีความสุขประกอบตนไปให้รอดเถิด”
อาการที่สอง ภาวนาว่า “ขอปาณะทั้งปวงจงอย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย” อาการที่สาม ภาวนาว่า
“ขอภูตทั้งปวง ขออย่าได้มีเวรแก่กันและกันเลย..” อาการที่สี่ ภาวนาว่า “ขอบุคคลทั้งปวงจงอย่าได้มี
เวรแก่กันและกันเลย..” อาการที่ห้า ภาวนาว่า “ขอผู้มีอัตภาพทั้งปวง จงอย่าได้มีเวรแก่กันและกัน
เลย...ขอจงมีความสุขประกอบตนไปให้รอดเถิด” และในกรณียเมตตสูตรแห่งคัมภีร์ขุททกปาฐะว่า
กุลบุตรพึงแผ่เมตตาจิตไปในสัตว์ทั้งปวงว่า ขอสัตว์ทั้งหลาย ทั้งปวง จงมีความสุข จงมีความเกษม
สำราญ จงมีตนเป็นสุขเถิด ฉะนั้น คำแถลงแก่มติขัดแย้งวิเศษชื่อว่า - คำพระบาลีในคัมภีร์ต่าง ๆ ดังที่
ยกมานั้น มิได้คลาดเคลื่อนเลยแม้แต่น้อย เพราะเหตุไร ? เพราะว่าที่ในคัมภีร์ต่าง ๆ ซึ่งท่านแสดงแต่
การแผ่เมตตาไปในบุคคลอื่น ๆ ทั้งนั้น มิได้แสดงการแผ่ในตนเองเลยนั้น ท่านมุ่งแสดงถึงวิธีเจริญ
เมตตาภาวนาที่จะให้สำเร็จผลถึงขั้นอุปนาสมาธิแต่ประการเดียว ส่วนที่ว่าต้องเจริญเมตตาในตนเป็น
อันดับแรก ในที่นั้นนั้นหมายเอาวิธีเจริญเมตตาภาวนาครั้งแรก ซึ่งจำต้องยกเอาตนขึ้นมาเป็นสักขีพยาน
ก่อนว่า สัตว์ทั้งหลายทุกชนิดย่อมปรากฏความสุขให้แก่ตนของเขา เหมือนกับเรานี้เทียว ฉะนั้น เราจึง
ต้องช่วยบรรเทาทุกข์ช่วยบำรุงสุขให้แก่สัตว์อื่น เหมือนทำให้แก่ตนเองทุกประการ จริงอย่างนั้นเทียว
ถ้าแม้ว่าโยคีบุคคลจะเจริญเมตตาในตนโดยภาวนาวิธีเป็นต้นว่า “อหิ สุขิตโต โหมิ ขอข้าพเจ้าจงมี
ความสุขเถิด”^{๘๙} สุทธิมรรค เล่ม ๒ ภาคสมาธิ ปรีเฉทที่ ๙ พรหมวิหารนิเทศ หน้าที่ ๙๑ - ๙๕

^{๘๙} สุทธิมรรค เล่ม ๒ ภาคสมาธิ ปรีเฉทที่ ๙ พรหมวิหารนิเทศ หน้าที่ ๙๑ - ๙๕

คำแผ่เมตตาไม่เจาะจงโดยอาการ ๕

๑. สัพเพ สัตตา อเวรา โหนตุ, อพยาปชชา โหนตุ, อนินชา โหนตุ, สุขี อุตตานํ ปริหรนตุ. ขอสัตว์ทั้งปวง จงอย่าผูกเวรกัน, จงอย่าเบียดเบียนกัน, จงอย่ามีทุกข์, จงมีสุขประคองตนไปให้รอดเถิด

๒. สัพเพ ปาณา อเวรา โหนตุ, อพยาปชชา โหนตุ, อนินชา โหนตุ, สุขี อุตตานํ ปริหรนตุ. ขอปาณะทั้งปวง จงอย่าผูกเวรกัน, จงอย่าเบียดเบียนกัน, จงอย่ามีทุกข์, จงมีสุขประคองตนไปให้รอดเถิด

๓. สัพเพ ภูตา อเวรา โหนตุ, อพยาปชชา โหนตุ, อนินชา โหนตุ, สุขี อุตตานํ ปริหรนตุ. ขอภูตทั้งปวง จงอย่าผูกเวรกัน, จงอย่าเบียดเบียนกัน, จงอย่ามีทุกข์, จงมีสุขประคองตนไปให้รอดเถิด

๔. สัพเพ ปุคคลา อเวรา โหนตุ, อพยาปชชา โหนตุ, อนินชา โหนตุ, สุขี อุตตานํ ปริหรนตุ. ขอบุคคลทั้งปวง จงอย่าผูกเวรกัน, จงอย่าเบียดเบียนกัน, จงอย่ามีทุกข์, จงมีสุขประคองตนไปให้รอดเถิด

๕. สัพเพ อุตตภาวปริยาปณฺหา อเวรา โหนตุ, อพยาปชชา โหนตุ, อนินชา โหนตุ, สุขี อุตตานํ ปริหรนตุ, ขอผู้มีอัตภาพทั้งปวง จงอย่าผูกเวรกัน, จงอย่าเบียดเบียนกัน, จงอย่ามีทุกข์, จงมีสุขประคองตนไปให้รอดเถิด

อธิบายอานิสงส์เมตตา ๑๑ ประการ ประการสุดท้ายในเมตตาทำนานี้ ที่ว่าโยคีบุคคลผู้เมตตาวิหारी ย่อมหวังได้ซึ่ง อานิสงส์แห่งเมตตาเจโตวิมุตติ ๑๑ ประการนั้น มีอรรถาธิบายโดยพิสดารดังต่อไปนี้^{๙๐}

๑. อานิสงส์ประการที่ ๑ ที่ว่า นอนเป็นสุข นั้น อธิบายว่า คนทั้งหลายจำพวกที่ไม่ได้สำเร็จเมตตาเจโตวิมุตติ เมื่อนอนก็ไม่นอนอยู่แต่ข้างขวาทางเดียว นอนกึ่งกลับไปกลับมารอบตัว และนอนกรน คือขณะเมื่อหายใจเข้าทำเสียงดังอยู่โครก ๆ เช่นนี้ ชื่อว่านอนเป็นทุกข์ ส่วนเมตตาวิหारी บุคคลนี้ไม่นอนเหมือนอย่างนั้น ชื่อว่า นอนเป็นสุข แม้เมื่อนอนหลับสนิทแล้วก็มีการเหมือนกับคนเข้าสมาบัติ

๒. ประการที่ ๒ ที่ว่า ตื่นเป็นสุข นั้น อธิบายว่า คนเหล่าอื่นที่ไม่ได้สำเร็จเมตตาเจโตวิมุตติ นั้น โดยเหตุที่นอนเป็นทุกข์ไม่ได้ความสุขในขณะที่หลับอยู่ เมื่อตื่นขึ้นมาจึงถอดถอนหายใจใหญ่ สยิว หน้า บิดไปบิดมาข้างโน้นข้างนี้ ดังนี้ ชื่อว่า ตื่นเป็นทุกข์ ฉะนั้น ส่วนเมตตาวิหारीบุคคลนี้ ตื่นขึ้นมาแล้วไม่เป็นทุกข์อย่างนั้น ตื่นขึ้นมาอย่างสบายไม่มีอาการอันน่าเกลียด ชื่นบานเหมือนกับดอกประทุมที่กำลังแย้มบาน

๓. ประการที่ ๓ ที่ว่า ไม่ฝันร้าย นั้น อธิบายว่า เมตตาวิหारीบุคคลเมื่อฝันเห็นสุบินนิมิต ก็เห็นแต่สุบินนิมิตที่ดี ๆ ทั้งนั้น เช่นฝันว่าได้ไปไหว้พระเจดีย์ ได้ไปทำการบูชาพระรัตนตรัย หรือได้ฟังพระธรรมเทศนา ส่วนคนเหล่าอื่นที่ไม่ได้สำเร็จเมตตาเจโตวิมุตติย่อมฝันเห็นนิมิตอันน่าเกลียดน่ากลัวต่าง ๆ เช่นฝันว่า ตนถูกพวกโจรมารุมล้อมถูกพวกสุนัขป่าไล่ขบกัด หรือตกลงไปในเหว ฉะนั้น เมตตาวิหारीบุคคลไม่ฝันเห็นสุบินนิมิตอันเลวร้ายเช่นนั้น

^{๙๐} วิสุทธิมรรค เล่ม ๒ ภาคสมาธิ ปริเฉทที่ ๔ พรหมวิหารนิเทศ หน้าที่ ๑๓๑ - ๑๓๕

๔. ประการที่ ๔ ที่ว่า เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย นั้น อธิบายว่า เมตตาวีหारीบุคคลย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจของคนทั้งหลาย เหมือนสร้อยไข่มุกที่พาดอยู่ที่หน้าอก หรือเหมือนดอกไม้ที่ปักอยู่บนศีรษะ ย่อมเป็นที่เจริญใจของคนทั้งหลาย ฉะนั้น

๕. ประการที่ ๕ ที่ว่า เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย นั้น อธิบายว่า เมตตาวีหारीบุคคลย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจของพวกมนุษย์ ฉนใด ก็ย่อมเป็นที่รักใคร่เป็นที่เจริญใจแม้ของอมนุษย์ ฉนนั้น เช่น พระวิสาขเถระเป็น วิสุทธีมรรค เล่ม ๒ ภาคสมาธิ ปรีเฉทที่ ๙ พรหมวิหารนิเทศ หน้าที ๑๓๑ - ๑๓๕

๖. ประการที่ ๖ ที่ว่า เทวดาทั้งหลายคอยเฝ้ารักษา นั้น อธิบายว่า เทวดาทั้งหลาย ย่อมคอยเฝ้ารักษาเมตตาวีหारीบุคคลเสมือนบิดามารดาคอยเฝ้ารักษาบุตร ฉะนั้น

๗. ประการที่ ๗ ที่ว่า ไฟ, ยาพิษ, หรือศัตรา ไม่กล้ากรายในตัวของเขา นั้น อธิบายว่า ไฟ ไม่กล้ากรายเข้าไปในกายของเมตตาวีหारीบุคคล เช่นอุบาสิกาชื่ออุตตราเป็นตัวอย่าง หรือยาพิษไม่กล้าเข้าไปในร่างกายของเมตตาวีหारीบุคคล เช่น อุบาสิกาชื่ออุตตรา เป็นตัวอย่าง หรือยาพิษไม่กล้าเข้าไปในร่างกายของเมตตาวีหारीบุคคล เช่น พระจุฬสีวเถระผู้ชำนาญสังยุตตนิคายเป็นตัวอย่าง หรือศัตราไม่บาดร่างกายของเมตตาวีหारीบุคคล

๘. ประการที่ ๘ ที่ว่า จิตเป็นสมาธิเร็ว นั้น อธิบายว่า เมื่อพิจารณากรรมฐาน จิตของเมตตาวีหारीบุคคลย่อมเป็นสมาธิได้อย่างรวดเร็วทีเดียว ไม่มีความเฉื่อยชาเลย

๙. ประการที่ ๙ ที่ว่า ผิวหน้าผ่องใส นั้น อธิบายว่า ใบหน้าของเมตตาวีหारीบุคคลนี้ ย่อมมีผิวพรรณผ่องใสเหมือนลูกตาลสุกที่หล่นจากขั้วใหม่ ๆ ฉะนั้น

๑๐. ประการที่ ๑๐ ที่ว่า ไม่หลงทำกาลกิริยา นั้น อธิบายว่า การตายด้วยความหลงย่อมไม่มีแก่เมตตาวีหारीบุคคล คือ เมตตาวีหारीบุคคลไม่หลงทำกาลกิริยาเลย เมื่อตายเป็นเสมือนคนนอนหลับ ฉะนั้น

๑๑. ประการที่ ๑๑ ที่ว่า เมื่อไม่ได้บรรลุคุณธรรมเบื้องสูง อย่างต่ำก็จะบังเกิดในพรหมโลก นั้น อธิบายว่า เมตตาวีหारीบุคคลเมื่อยังไม่สามารถที่จะบรรลุถึงซึ่งพระอรหัตตอันเป็นขั้นสูงยิ่งกว่าเมตตาสมาบัติ ครั้นเคลื่อนจากมนุษย์โลกนี้แล้ว ก็จะเข้าถึงพรหมโลกทันที เป็นเสมือนหลับแล้วตื่นขึ้น ฉนนี้ ก็แหละอานิสงส์ทั้งหลายมีนอนเป็นสุขเป็นต้นในเมตตาวานานี้ แม้โยคีบุคคลทั้งหลายผู้ได้สำเร็จฉนด้วยอำนาจกรรมฐานอื่นนอกไปจากพรหมวิหารกรรมฐานนี้ ก็ย่อมได้ประสพแม้โดยแท้ สมด้วยคาถาประพันธ์อันพระโบราณจารย์แสดงไว้

๑๒. การเจริญปัญญาเป็นหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่แทรกอยู่ในพิธีกรรมไหว้ครูที่เกี่ยวกับทั้งครูอาจารย์และลูกศิษย์ ปัญญา แปลว่า ความรู้ทั่ว คือรู้ทั่วถึงเหตุถึงผล รู้อย่างชัดเจน, รู้เรื่องบาปบุญคุณโทษ, รู้สิ่งที่ควรทำควรเว้น เป็นต้น เป็นธรรมที่คอยกำกับศรัทธา เพื่อให้เชื่อประกอบด้วยเหตุผล ไม่ให้หลงเชื่ออย่างมงายพระพุทธเจ้าทรงแสดงปัญญาไว้ถึง ๓ ระดับ ซึ่งปัญญาทุกประเภทนั้นต้องสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกัน ไม่มีอะไรสำคัญมากน้อยไปกว่ากัน เนื่องจากการจะข้ามสะพานไปได้ ต้องเดินผ่านตั้งแต่ ต้นสะพาน ผ่านกึ่งกลางสะพาน แล้วจึงจะถึงปลายสะพาน ข้ามพากได้ ปัญญา ๓ ระดับก็เป็นฉนนั่น คือเริ่มจาก เข้าใจว่าอะไรคือ กุศลและอกุศล, เข้าใจกระบวนการธรรมชาติ ตั้งแต่กฎแห่งกรรม ถึงไตรลักษณ์, และสุดท้าย จึงตระหนักถึงสภาวะของทุกข์และแนวทางการดับทุกข์ (อริยสัจ)

ปัญญา ๓ ประการที่ว่านี้ ได้แก่^{๙๑}

๑. สุตมยปัญญา คือ ปัญญาที่สำเร็จโดยการฟัง หมายถึงเอาปัญญา ความรู้ ความเข้าใจ จากการอ่านและการฟัง ทบทวนศึกษาซ้ำแล้วซ้ำเล่า จนกระทั่งมีพื้นฐานความรู้ที่ถูกต้อง และแม่นยำ ในอรรถและพยัญชนะ

๒. จินตามยปัญญา คือ ปัญญาที่สำเร็จโดยการคิดพิจารณา หมายถึงปัญญาที่ได้จากการ คิดใคร่ครวญ พินิจพิจารณา ให้เกิดความเข้าใจอย่างตถกถลิตตามขั้นตอนของเหตุผล และความสัมพันธ์ ต่างๆ โดยมีใช้การ จดจำเฉยๆ แต่สามารถมองสภาพปรมัตถ์ธรรมออกด้วยจินตนาการ เข้าใจถึง เป้าหมาย และรายละเอียดธรรมะได้ตรงทาง ไม่ว่าจะเป็นนัยตรงหรือเชิงประยুক্ত เพียงแต่มีได้อยู่ใน ฐานะเป็น “ผู้เห็นด้วยตนเอง” ก็เท่านั้น

๓. ภาวนามยปัญญา คือ ปัญญาที่สำเร็จโดยการภาวนา หมายถึงปัญญาของผู้ปฏิบัติ วิปัสสนาตามแนวทางของมหาสติปัฏฐาน ๔ แล้วประจักษ์แจ้งในความมิใช่ ตัวตน สัตว์ บุคคล ของ ขั้น ๕ เพราะประกอบด้วยรูปธรรมและนามธรรมเท่านั้น แม้ ‘ใจ’ หรือ ‘วิญญาณ’ ก็ไม่ใช่ตัวตน เมื่อ เห็นแล้ว ก็จะไม่เหลือคุณค่าสาระใดๆ ที่จะต้องยึดถือให้เกิดความทุกข์ทรมาน ปิศันจิตใจอีกต่อไป

พิธีไหว้ครูจะเกิดเป็นความสัมพันธ์อันดี ความสามัคคี ได้นั้น ต้องอาศัยเหตุที่เรียกว่า สาราณียธรรม หรือธรรมเป็นเหตุให้ระลึกรู้ถึงกัน กระทำซึ่งความเคารพระหว่างกัน อยู่ร่วมกันในสังคม ด้วยดี มีความสุข ความสงบ ไม่ทะเลาะเบาะแว้ง ทำร้ายทำลายกัน

สารณียธรรม ๖^{๙๒} (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึง, ธรรมเป็นเหตุที่ระลึกถึงกัน, หลักการอยู่ร่วมกัน) สารณียธรรม ก็ใช้

๑. เมตตากรรม (ตั้งเมตตากรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมคณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้า และลับหลัง

๒. เมตตาจารกรรม (ตั้งเมตตาจารกรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดง ความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลัง)

๓. เมตตาโมกกรรม (ตั้งเมตตาโมกกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกัน

๔. สาธารณโภคี (ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน คือ เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรม แม้เป็น ของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกัน) ข้อนี้ ใช้ อปปฏิวิรัตตโคติ ก็ได้

๕. สีลสามัญญตา (มีศีลบริสุทธิ์เสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับ หลัง คือ มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่ คณะ)

^{๙๑} ที.ปา. ๑๑/๒๒๘/๒๓๑; ที.ปา. ๑๑/๓๑๗/๒๕๗;

^{๙๒} ที.ปา. ๑๑/๓๑๗/๒๕๗

๖. ทัศนวิสัย (มีทัศนวิสัยร่วมกันเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง คือ มีความเห็นชอบร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือ ขจัดปัญหา)

ธรรม ๖ ประการนี้ มีคุณคือ เป็น สารณียะ (ทำให้เป็นที่ระลึกถึง) เป็น ปิยกรณ (ทำให้เป็นที่รัก) เป็น ครุกรณ (ทำให้เป็นที่เคารพ) เป็นไปเพื่อ ความสงเคราะห์ (ความกลมกลืนเข้าหากัน) เพื่อ ความไม่วิวาท เพื่อ ความสามัคคี และ เอกราช (ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน) ธรรมทั้ง ๖ ประการนี้ อันได้แก่ ทำ-พูด-คิดต่อกันด้วยเมตตา มีน้ำใจ แบ่งปัน ประพฤติสุจริต รับฟังความคิดเห็นซึ่งกันและกัน สามารถเคารพนับถือกัน ช่วยเหลือดูแลกัน มีความพร้อมเพรียง มีความร่วมมือ ผนึกกำลังกัน เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน หากเราทุกคนได้ปฏิบัติ ก็จะเป็นคุณค่าที่จะก่อให้เกิดความสามัคคีในการอยู่ร่วมกันในสังคมด้วยดีและมีความสุข ปลอดภัย อันเป็นสิ่งที่ทุกคนล้วนปรารถนา งานที่ทำร่วมกันก็ประสบผลสำเร็จไปด้วยดี

๓.๕.๗ หลักธรรมที่ปรากฏอยู่ใน“ปัทมาภรณ์เครื่องห้า”และ“เพลงหน้าพาทย์”

ปัทมาภรณ์และเพลงหน้าพาทย์ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมไหว้ครู หลักธรรมเปรียบด้วยเครื่องห้า การทำพิธีไหว้ครูต้องการใช้เสียงดนตรีเป็นสื่อให้ทุกคนที่มาร่วมในพิธีได้มีสติอันมีสาระคือการกตัญญูต่อผู้มีคุณ คือคุณพระพุทธรูปพระธรรมพระสงฆ์และมารดาบิดาครูบาอาจารย์เทพเทวาทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิต เครื่องห้าสายเปรียบด้วยศีลห้าผู้บรรเลงเพลงจะต้องเป็นบุคคลที่มีฝีมือเป็นอย่างดีเพราะถ้าเกิดผิดพลาดอาจจะส่งผลถึงตนเองที่เรียกว่า“ผิดครู”คือผิดศีลผู้บรรเลงและผู้ร่วมงานจะต้องสำรวมกาย วาจาใจมีสติ สัมปชัญญะ รู้ตัวทั่วพร้อม

เพื่อให้เกิดสมาธิในการบรรเลงเพลงและการฟังเพลงคือการรักษาศีลร่วมกัน เสียงเพลงคือ คำสวดบูชาคือการภาวนา ประเภทเพลงที่ใช้บรรเลงประกอบพิธีกรรม ยืน เดิน นั่ง นอน หรือเหาะ ของ เทพ คน สัตว์ สิ่งของ คือ มหาสติปัฏฐาน ๔ คือตัวปัญญาอันเป็นหนทางในการดำเนินชีวิตไปสู่ความสำเร็จในการประกอบพิธีกรรมร่วมกัน ผู้ที่มีไตรสิกขา เปรียบด้วยความศรัทธาของเพลงหน้าพาทย์ที่นำมาบรรเลงนั่นเองนอกจากพิธีกรรมไหว้ครูผู้จัดพิธีกรรมไหว้ครูและผู้เข้าร่วมในพิธีต้องมีศีลเสมอกัน คือการสำรวมกาย วาจาและใจคือต้องทุกคนต้องมีไตรสิกขาแล้ว ยังต้องมีหลักธรรมที่เรียกว่ากุศลกรรมบถ ๑๐

๑) กุศลกรรมบถ ๑๐^{๙๓} เป็นหนทางแห่งการทำความดีงาม ทางแห่งกุศลซึ่งเป็นหนทางนำไปสู่ความสุข ความเจริญ แบ่งออกเป็น ๓ ทางคือ

กายกรรม ๓ วจีกรรม ๔ และมโนกรรม ๓

๑. กายกรรม ๓ หมายถึง ความประพฤติดีที่แสดงออกทางกาย ๓ ประการ ได้แก่

(๑) ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากการฆ่าสัตว์ คือ การละเว้นจากการฆ่าสัตว์ การเบียดเบียนกัน เป็นผู้ไม่เมตตา กรุณา

(๒) อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากการลักทรัพย์ คือ ละเว้นจากการลักขโมย เคารพในสิทธิของผู้อื่น ไม่หยิบฉวย เอาของของคนอื่นมาเป็นของตน

^{๙๓} ที่.ปา. ๑๑/๓๖๐/๒๔๘; ๔๗๑/๓๓๗

(๓) กาเมสุ มิจจาจารา เวรมณี เว้นจากการประพฤติดินในกาม คือ การไม่ล่วงละเมิดสามีหรือภรรยาผู้อื่น ไม่ล่วง ละเมิด ประเวณีทางเพศ

๒. วชิกรรม ๓ หมายถึง การเป็นผู้มีความประพฤติดีซึ่งแสดงออกทางวาจา ๔ ประการ ได้แก่

(๑) มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากการพูดเท็จ คือ พูดแต่ความจริง ไม่พูดโกหก หลอกลวง

(๒) ปิสุณาย วาจาเย เวรมณี เว้นจากการพูดส่อเสียด คือ พูดแต่ในสิ่งที่ทำให้เกิดความสามัคคี กลมเกลียว ไม่พูดจา ในสิ่งที่ก่อให้เกิดความ แยกแยะ แยกแยะ

(๓) ผรุสาย วาจาเย เวรมณี เว้นจากการพูดคำหยาบ คือ พูดแต่คำสุภาพ อ่อนหวาน อ่อนโยน กับบุคคลอื่นทั้ง ต่อหน้า และลับหลัง

(๔) สัมผัสปปลาปา เวรมณี เว้นจากการพูดเพ้อเจ้อ คือพูดแต่ความจริง มีเหตุมีผลเน้นเนื้อหาสาระที่เป็น ประโยชน์ พูดแต่สิ่งที่จำเป็นและพูดถูกกาลเทศะ

๓. มโนกรรม ๓ หมายถึง ความประพฤติที่เกิดขึ้นในใจ ๓ ประการ ได้แก่

(๑) อนภิชชาไม่욕ได้ของของเขา คือ ไม่คิดจะโลภอยากได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน

(๒) อพยาบาทไม่พยาบาทปองร้ายผู้อื่น คือ มีจิตใจดี มีความปรารถนาดี อยากให้ผู้อื่นมีความสุข ความเจริญ

(๓) สัมมาทิฐิ มีความเห็นที่ถูกต้อง คือ มีความเชื่อในเรื่องการทำกรรมดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว และมี ความ เชื่อว่า ความพยายามเป็นหนทางแห่งความสำเร็จ

๒) ธรรม ๕ อย่าง ที่ทำให้เกิดกุศลขึ้นในใจตลอด ไปทุกขณะ ธรรม ๕ ตัวนี้ พระพุทธเจ้าตรัสเสมอ ถือว่าเป็นธรรมะคู่ชีวิตของทุกท่าน เหมือนอยู่ในใจตั้งแต่ท่านเกิดขึ้นมา ถ้าใครทำได้ ชีวิตจะเจริญงอกงาม มีความสุขทุกเวลาในขณะที่เมื่ออยู่ในพิธีไหว้ครูทุกคนอยู่ในอาการสำรวม กายวาจา ใจจิตสงบจิตเป็นสมาธิ ถ้าทุกคนปฏิบัติได้ชีวิตก็จะมีมีความสุข และอายุก็จะยืนด้วยหลักธรรม ๕^{๙๔} อย่างมีดังนี้

๑. ท่านให้มีความร่าเริงเบิกบานใจตลอดเวลา เรียกว่าปราโมทย์ เป็นธรรมที่สำคัญมาก ถือว่าเป็นธรรมพื้นจิต ถ้าใครอยากเป็นชาวพุทธที่ดี ต้องพยายามสร้างปราโมทย์ไว้ประจำใจให้ได้ พระพุทธเจ้าถึงกับตรัสไว้ในธรรมบทว่า “ปาโมชชพหุโล ภิกขุทุกขสสันตํ กริสฺสตี” ภิกษุผู้มากด้วยปราโมทย์ จักกระทำความสิ้นทุกข์ได้ ใครที่ใจมีปราโมทย์อยู่เสมอ จะหมดความทุกข์ บรรลุนิพพานได้ชาวพุทธบางทีก็ไม่ได้นึกถึง มัวไปคิดอะไร จะทำโน่นทำนี่ที่ยากเย็น แต่ไม่ได้ทำของง่ายๆ คือปราโมทย์ในใจของเรา นี่ใจที่จะไปนิพพานได้ต้องมีปราโมทย์ ถ้าไม่มีปราโมทย์ก็จะได้ไป เพราะฉะนั้น ต้องทำกับใจของตัวเองให้ได้ก่อนใจมีปราโมทย์ คือใจที่ร่าเริงเบิกบานแจ่มใส จิตใจที่ไปนิพพาน เป็นใจที่โล่งโปร่ง เบา ไม่ขุ่นมัว ไม่เศร้าหมอง ปราโมทย์ทำให้ไม่มีความขุ่นมัวเศร้าหมอง เพราะฉะนั้น ญาติโยมต้องทำใจให้ได้ปราโมทย์ทุกเวลา คือร่าเริง เบิกบาน แจ่มใส เป็นพื้นจิตประจำใจ

^{๙๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ธรรมคู่ชีวิตด้วยหลักธรรม ๕ อย่าง หนังสือธรรมลีลา ฉบับที่ ๑๑๐ มกราคม ๒๕๕๓) วัดญาณเวศกวัน จ.นครปฐม

๒. ปิติ ความอิ่มใจ ปลาบปลื้ม ขื่อนี้เจาะลงไป ในแต่ละเรื่องแต่ละกิจ

๓. ปัสสัทธิ แปลว่าความผ่อนคลาย ซึ่งเดี๋ยวนี้ต้องการกันมาก มันตรงข้ามกับความเครียด คนเดี๋ยวนี้ทำงานแล้วเครียด เพราะมีความกังวล เพราะมีโลภะ มีโทสะ มีความกระวนกระวายอะไรต่างๆ มาก แต่ถ้าใจนี้ถึงผลดี ที่จะเกิดขึ้น ก็จะทำให้สบายใจ ไม่เครียด ทำงานด้วยความผ่อนคลาย ใจก็สงบเย็น เป็นปัสสัทธิ พอใจผ่อนคลาย กายก็ผ่อนคลายด้วยกายกับใจนี้มีจุดบรรจบกันที่ปัสสัทธิ ถ้ากายเครียด ใจก็เครียด ถ้าใจเครียด กายก็เครียด ที่นี้พอใจผ่อนคลาย กายก็ผ่อนคลายด้วย เรียกว่ามีปัสสัทธิ

๔. สุข พอมีปราโมทย์ มีปิติ มีปัสสัทธิแล้ว ก็มีความสุข ซึ่งแปลง่ายๆ ว่าความฉ่ำชื่นรื่นใจ คือใจมันรื่นสบาย ไม่ติดขัด ไม่มีอะไรบีบคั้น มันโล่ง มันโปร่ง มันคล่อง มันสะดวก ตรงข้ามกับทุกข์ที่มันติดขัด บีบคั้น ขัดข้อง

๕. ถึงตอนนี้ใจก็อยู่ตัว และตั้งมั่น ไม่มีอะไรมารบกวน ไม่กระสับกระส่าย ไม่พลุ่งพล่าน ไม่กระวนกระวาย ที่ว่าอยู่ตัว คือใจกำลังคิดกำลังทำอะไร ก็อยู่กับสิ่งนั้น การที่ไม่มีอะไรมารบกวนได้เลย ใจอยู่ตัวตั้งมั่นอย่างนี้ เรียกว่าสมาธิ พอใจเป็นสมาธิ ซึ่งเป็นที่ชุมนุมของสิ่งที่ตั้งตามธรรมชาติที่เป็นบุญกุศลก็มาบรรจบรวมกันที่นี้หมด

สรุปได้ว่าธรรม ๕ อย่าง ที่จะทำให้เกิดจิตเกิดเป็นสมาธิและเกิดปัญญาให้เห็นสัจธรรมความเป็นจริง อันเป็นเป้าหมายแห่ง มรรคได้คือ

- ๑) ปราโมทย์ ความร่าเริงแจ่มใสเบิกบานใจ
- ๒) ปิติ ความเอิบอิ่มใจปลื้มใจ
- ๓) ปัสสัทธิ ความผ่อนคลาย สงบเย็นกายใจ
- ๔) สุข ความฉ่ำชื่นรื่นใจ
- ๕) สมาธิ ความอยู่ตัวของจิตใจที่ตั้งมั่นสงบแน่วแน่